

JEMNITZ JÁNOS

A magyarországi szociáldemokrata párt külpolitikai irányvonalának alakulásához (1945—1948)

Mintegy háromnegyedéves illegalitás után, a földalatti szervezkedésből 1945 január—februárjában több tekintetben új szociáldemokrata párt lépett a porondra. A párt a háború éveiben jelentősen átalakult,¹ emellett gyökeresen megváltozott hazai és nemzetközi helyzettel találta magát szemben. A felszabadulás után akkor kezdhetett újjászervezéséhez, amikor Európában és a világban éppen egy fejlődési szakasz volt lezárulóban. Amíg a hitleri fasizmust végleg le nem győzték, addig az antifasiszta koalícióban megtestesülő szövetség, bármily nagyra is nyíltak a háború vége felé a repedések, együttmaradt. A háború utolsó éveiben mind többen vetették fel a kérdést, hogy milyen lesz az új világ arculata és mind nagyobb tömegek (angol, francia vagy más külszázgi viszonyokra gondolunk) körében vált világossá, hogy a háború nem egyszerűen a fasizmus megsemmisítéséért folyik s nem lehet visszatérni a háború előtti Európa viszonyai közé. A baloldali csoportosulások közül több számított a szocialista gondolat térnyerésére. A szocializmus fogalmát azonban nagyon is eltérően értelmezték kommunisták, nyugat-európai szociáldemokraták, szakszervezeti aktivisták és radikális polgári értelmiségiek, akik a munkásmozgalmon kívül álltak, de a korszellemnek megfelelően lelkesen sürgették egy humánusabb, szociálisabb rend bekövetkeztét.² Ezek a nézeteltérések jó ideig teljesen akadémikus jellegűek maradtak, hiszen a gyakorlati megvalósítás még nem kerülhetett napirendre. S a háború éveiben ezeknél jelentősebb mozzanatot volt az új jelenség: a szocializmus gondolata rendkívül népszerűvé vált, új híveket szerzett, s ez kiterjedtebb osztály- és pártközi szövetségi politikát tett lehetővé, még akkor is, ha a potenciális szövetségesek közül néhányan később a történelmi erők, célkitűzések tisztázódása idején feltehetően leváltak volna. Hogy a szocializmust

¹ Ennek az egész folyamatnak feldolgozása nem képezheti e cikk tárgyát. Ezúttal inkább csak jeleznünk, hogy valójában korszerűen — a szó mindkét értelmében — a szociáldemokrata párt 1939—45 közötti történetét, beleértve a jobb- és baloldali tendenciák harcát, még nem dolgozták fel. Az iránymutató cövekeket még Marosán György verte le ezelőtt 9 évvel a Párt-történelmi Közlemények 1956 októberi számában — de a feldolgozó irodalmunk még adós a megfelelő kutatómunkával. Így homályban maradt egyelőre azoknak a vitáknak sorozata, amelyek a háború idején folytak a pártvezetőségben, s nem nyert megvilágítást az sem, hogy milyen új szint jelentett Marosán Györgynek és Bán Antalnak bekerülése a pártvezetőségbe. Olyan emberi portrékat kell majd még gondosabban megmintázni, mint Szakasits Árpádé vagy Mónus Illésé, hiszen mindekettejük sokat változott a háború tapasztalatai nyomán is. Végeredményben csak egy ilyen részletes, gondos felmérés alapozhatja meg annak megértését — a nemzetközi, belpolitikai helyzet, a katonai erőviszonyok generális eltolódása mellett —, hogy 1944 októberében miként kerülhetett sor a két párt egységfrontjának megkötésére. Hiányérzetünk annak ellenére megmaradt, hogy a Párttörténelmi Intézet gondozásában megjelent, az 1939—1945. korszakot feldolgozó párttörténelmi tankönyv, valamint más feldolgozások már jónéhány vonatkozásban részeredményeket felmutattak.

² Nyílt levél Czákó Ambróhoz. Új Világ, 1942. nov. 28. — Károlyi Mihály válogatott írásai. Bpest, 1964, II. köt. 75. l.

hirdetők közül ki mennyire törekedett valóban a szocializmus megvalósítására, csak később derülhetett ki, az 1945-ös év első hetei-hónapjai erre még nem nyújtottak elég tapasztalatot. Így nem tekinthető véletlennek, hogy a szociáldemokrata pártban is a reménykedés, a bizalom légköre volt a jellemző, amikor végre megindulhatott Magyarország társadalmi és politikai rendszerének átalakítása.³ A szociáldemokrata párt így kezdettől fogva a progresszív, szocialista célokra törekvő irányzatok egyik fontos hajtóerejévé vált.

A magyarországi szociáldemokrata párt tömegszervezeti élete a januári újjáalakulás után csak 1945 februárjában, Budapest felszabadulásakor indult meg. Az eszmélés első pillanataiban a párttagság nyilvánvalóan elsősorban a felszabadulás örömét érezte át, de mindemellett már sokat gondolt a jövő feladataira is. Az ideiglenes vezetőség ekkor lefektette azokat az alapelveket, amelyek a későbbiekben is meghatározták a párt külpolitikáját. Az alapelvek között elsőként és leghatározottabban a szovjetbarátságot húzták alá, mellette szorgalmazták a szomszéd államokkal való jó kapcsolatok kialakítását és a nyugati országok rokonszenvének elnyerését.

E fenti gondolatokat tartalmazta Szakasits Árpádnak az a február 18-i írása — az újra megjelenő Népszava első vezércikke —, amely szinte az első pártprogramnak tekinthető, s többszörösen visszatér arra a mozzanatra, hogy a magyar nép, s így a szervezett munkásság is a Szovjetuniónak köszönheti felszabadulását, amiért is őszinte hálát érznek a szovjet hadsereg és a Szovjetunió iránt. Belpolitikai síkon ehhez mindjárt hozzáfűzi, hogy a két munkáspárt-nak fenn kell tartania együttműködését nemcsak a fasiszmus leküzdésére, a reakció veszélyének elhárítására, hanem azért is, mert így „nem gördülhet többé akadály a magyar fejlődés útjára sem, arra az útra, amely a szocializmus (eredetiben dúltan szedve — J.J.) felé vezet”.⁴

Ugyanezen a vasárnapi napon tartotta a párt első nagygyűlését a Magdolnautcai Vasas-székházban. A nagygyűlés főszónokaként itt is Szakasits Árpád beszélt az egybegyűltekhez. Sürgette, hogy Magyarország minél nagyobb erővel lépjen fel a fasiszta Németország ellen, s ismét hangsúlyozta: „a másik konzekvencia, amit le kell vonnunk, az, hogy a magyar külpolitika egyik legerősebb,

³ A nemzetközi helyzet megítélésében a korabeli kommunista vélemény is hasonló volt. *Varga Jenő* „A tőkés gazdaság a második világháború után” című munkájában — amely 1945 végén jelent meg — a könyv bevezetőjében ad rövid áttekintést a politikai változásokról. Itt első helyen az „új típusú demokráciák” létrejöttét jelöli meg, amelyeket a kapitalista rendszer részeként jellemez, de ahol a feudalizmust felszámolták és az államosítások a munkásoknak és parasztoknak kedveznek. Megemlíti a gyarmati függés fellazulását, leglényegesebbnek a Szovjetunió megerősödését tartja, aminek révén a „három nagyhatalom” egyikévé emelkedett (Szikra, 1947. 15. l.). — Vagyis 1945-ben a két hatalmi góc, két tábor kialakulása még nem volt befejezett tény — legalábbis földrajzilag nem. Ezt a könyv végén Varga Jenő újra aláhúzza: „A Szovjetunió viszonya a tőkés országokhoz nem olyan lesz, mint a háború előtti időkben volt. Valamennyi ország demokratikus erői a Szovjetunióval való együttműködés politikája mellett állnak ki, hogy ezáltal együtt harcolhassanak a fasiszmus újjászületése és a támadás megismétlődése ellen. bármilyen formában is jelentkeznek az. Bár a reakciós erők megkísérlik majd a háborús gyújtogatás politikájával ellentétet szítani a két rendszer között, a kormányok számolni fognak a demokrácia erőivel és a Szovjetunió második világháború folyamán megmutatkozott hatalmával.” (I. m. 347. l.) Varga Jenő sorai természetesen nem tekinthetők egyszerűen magánvéleménynek, 1945-ben még nem dőlt el a demokratikus fejlődés sorsa Nyugat-Európában, s a nagyhatalmi ellentétek sem öltöttek még későbbi méreteket. Így a kommunista párt soraiban is sokan bizakodhattak abban, hogy a népeknek nagyobb megrázkódtatások nélkül sikerült a haladást biztosítani. (A kommunista pártok felfogásának részletezésére, majd a szemlélet későbbi történeti változásainak bemutatására, elemzésére nem vállalkoztunk. Itt csak a kiinduló koncepciót kívántuk vázolni.)

⁴ *Szakasits Árpád*: Újra mégis itt vagyunk. Népszava, 1945. febr. 18.

egyik leglényegesebb alappillére kell, hogy legyen a Szovjetunióval való őszinte, meleg barátságunk. (Nagy taps.) Ez Magyarország számára földrajzi, történelmi és politikai szükségszerűség. Ilyen szükségszerűség számunkra a szomszédos szabad népekkel való jóviszony, a kölesönösségi és testvéri viszony megteremtése.”⁵ Szakasits Árpád nyilván a pártvezetőség véleményének is hangot adott, amikor néhány perc múlva kijelentette: „Különben is magyar külpolitikáról, amíg eljutunk a békéhez, csak igen korlátolt mértékben lehet szó.” Szakasits Árpád és a jelenlevők akkor még nem sejtették, hogy a békeszerződés megkötésére csak több mint két évvel ezután kerül sor, s addigra a magyar külpolitika megindul a maga útján, s természetesen kiformalódik a szociáldemokrata párt külpolitikai felfogása—gyakorlata is.

A magyar párt magatartására akkoriban elkerülhetetlenül nagy befolyást gyakorolt „az utolsó esatlós” nyomasztó érzése; a „nemzeti büntudatra” gondolva, csak szerényen ajánlotta fel Magyarország bekapcsolódását a háború utáni demokratikus népek együttesébe. A párt inkább belpolitikai síkon igyekezett aktivizálódni, bár a két jelzett külpolitikai alapeszmét minden alkalommal hangsúlyozta. Minthogy azonban a bel- és külpolitika nem választható el egymástól, a belpolitika egyúttal meghatározta a párt későbbi nemzetközi szereplését is.

A pártpolitikai irányelveket a május 10., 17. és 24-én tartott kibővített pártvezetőségi ülésen — valójában pártkonferencián — alakították ki. Ekkor szögezték le, hogy a párt nem egyszerűen folytatója az 1944 március előtti szociáldemokrata pártuak, hanem új gyakorlati és elvi politikát kíván követni. (Ézzel az első „alkotmányos” pártfórumon a pártvezetőség megerősítést kapott, hogy az 1944 októberi együttműködési egyezmény alapján tevékenykedjék.) Ezt a szándékot, az új helyzet felismerését rögzítették a tanácskozásról kiadott összegező jelentés⁶ következő sorai: „1944 március 19-e a Szociáldemokrata Párt történetének néhány nap híján negyedszázados korszakát zárta le. Nem lehet véletlenné tekinteni, hogy amint a korszak kezdetét a két nagy munkáspárt útjainak különválása indította meg, úgy a korszak végét ugyane két párt újabb találkozása követte.”⁷

E történeti egyezményt a pártvezetőség sokoldalúan elemezte, minthogy valóban sorsfordulónak tekintette a párt történetében. Részint önkritikus bírálatot jelentettek e szavak a párt múltjával kapcsolatban, s természetesen jelenével is, hiszen e kitétel jó néhány olyan, a régi pártvezetőséghez tartozó, vagy ahhoz közelálló párttag háttérbeszorítását jelezte, aki fémjelezte az 1920—1944-es hivatalos pártvonalat.⁸ Másfelől viszont a beszámoló válogatás nélkül vállalta a szociáldemokrata mártírokat, még ha ezek nem is voltak baloldaliak. A résztvevők zöme teljes egyenjogúságot követelt a kommunistákkal, és úgy ítélte,

⁵ Népszava, 1945. febr. 20.

⁶ A Szociáldemokrata Párt politikai irányvonala. Összeállította az 1945. május 10., 17. és 24-én tartott kibővített pártvezetőségi tanácskozás anyagából Bán Antal. — Valóságban a beszámolót Horváth Zoltán írta meg, de az anyag az akkori tényleges pártvezetést irányító Bán nevével jelent meg, aki a hozott határozatokat — akkoriban a baloldalon állva — inspirálta.

⁷ I. m. 4. l.

⁸ Az „idősebbek” félreállítását többen sérelmezték, többek között Halász Alfréd és Szeder Ferenc is. Szakasits Árpád és Szeder Ferenc között e kérdésben kifejezetten éles vitára került sor. Szeder a fiatalokat támadta, s ezt összekötötte a párt régebbi tevékenységének megbecsülésével. Magatartásával azonban elszigetelődött, s Bán Antal, Kisházi Ödön s Erdődy János a párt zömének, centrumának hangulatát tolmácsolták, amikor újfajta vezetést követeltek (P. I. Arch. 253/1).

hogy a kommunista és a szociáldemokrata párt politikája, taktikája az utóbbi években sokban közeledett egymáshoz.

A konferencián természetesen sor került a magyar demokrácia kialakításának tartalmi kérdéseire is. A küldöttek s a pártvezetőség véleménye alapján úgy határoztak, hogy noha az újjáépítésnél kiindulópontul elfogadják a magántulajdon elvét, „egy pillanatra sem kívánják feladni az osztályharcot”, s éppen ezért már előre jelezték, hogy a magántulajdon rovására mind a birtoklásra, mind az elosztásra vonatkozólag lényeges megszorításokat tartanak szükségesnek.⁹ Mindezzel kifejezésre juttatták, hogy a magyar társadalmat szocialista irányban kívánják átformálni.

A külpolitikai elemek a belpolitikai elvi nyilatkozathoz csak kiegészítésként járulhattak. „A belpolitika... nem választható el a külpolitikától” — vallották. S miként a belpolitikában „az újfajta demokráciát” hirdették meg, az általános európai helyzetet is úgy ítélték meg, hogy a teheráni és jaltai egyezmények „egész Európa számára a demokratikus fejlődés irányát írták elő” — ehhez kell Magyarországnak alkalmazkodnia akkor is, ha majd külpolitikai önállóságát visszanyeri. Ezután igen sokat foglalkoztak a szomszéd országokkal kialakítandó baráti viszonyal, vagy ennek előmozdításával. Fennakadás ekkoriban leginkább csehszlovák relációban jelentkezett, a magyar kisebbség sorsa miatt. Osztrák viszonylatban még állami kapcsolatok nem alakultak ki, e téren pártkapcsolatok létesítését irányozta elő a konferencia.

A konferencia a szomszédok számbavétele után a külpolitikai elképzelések tengelyébe ismét a szovjetbarátságot állította, még hozzá a földrajzi adottságokon túlmenően a „világnézeti vonalon, s a nemzetközi helyzet” alapján is. Az egybegyűltek ekkor természetesen azt is kívánságaik közé iktatták, „hogy a nagy nyugati demokráciák ugyanesak visszanyerjék bizalmukat országunk iránt”. Még azt is jelezték, hogy az ország újjáépítésénél örömmel fogadnának nyugati anyagi segítséget. A nyugati hatalmak magatartásánál azonban már e korai, 1945 májusi napokban is tapasztalhattak ellentmondásos jelenségeket, problémákat. Amerikában ekkor halt meg F. D. Rooseveltt, s halála után az Egyesült Államokban újfajta, immár a világpolitikát irányítani akaró törekvés lépett fel, ha ez a változás a nagyközönség számára ekkoriban még nem is volt nyilvánvaló. Az angolszász hatalmak közül ilyen igényeket inkább Anglia tanúsított — hiszen Anglia élén még a W. Churchill-kormány állt. Így már 1944 végén, s méginkább 1945 első heteiben kezdett kialakulni az a reális nézet, hogy a szocialista fejlődésnek mindinkább az angolszász hatalmak az opponensei. A Vasas székházban egybegyűltek jelezték is, hogy az erőt újra összevonó reakció éppenséggel azzal az igénnyel lép fel, hogy csak ők számíthatnak az angolszászok támogatására. A konferencia nyomtatásos beszámolója szerint a küldöttek többsége nem akarta elhinni, hogy az angolszászok ténylegesen a reakciót támogatják, olyan embereket és csoportosulásokat, amelyek ellen a háború idején harcolniok kellett, s hogy olyan antifasisztákat próbálnak háttérbe szorítani, akik a sorsdöntő harcban az ő oldalukon álltak. A szociáldemokraták csakúgy, mint a progresszív baloldali polgári politikusok abban bíztak, hogy a nyugati országok jóindulatát is elnyerhetik.¹⁰ Bizonyos zavaró tapaszt-

⁹ I. m. 31. l. Megjegyzendő, hogy ekkor az olasz, angol és francia szocialista párt is hasonló követelésekkel lépett fel, vagyis új „szociális” irányú demokráciát kívánt megteremteni.

¹⁰ Ezt a kérdést egyébként a vitában néhányan érintették. A centrumnak inkább jobb-oldalán elhelyezkedő Kertész Miklós a szovjet—angol együttműködés kialakulásában bízott, míg Szalai Sándor azt fejtegette, hogy W. Churchillel szemben nemcsak a Labour baloldal,

talatokat azonban már szereztek, s ezek a nyugati támogatás reményeit — leg-
alábbis a szociáldemokrata balszárnyon — lehűtötték.¹¹ A konferencia éppen
ezért még nem angol, hanem sokkal inkább francia orientációt hirdetett meg,
ahol a demokrácia és a szocializmus erői kedvezőbb hadállásokat foglaltak el,
s éppen ezért több szimpátiára lehetett számítani. A konferencia e vonatkozás-
ban is elsősorban pártkapcsolatok megteremtésére gondolt, s a franciaországi
emigrációs összeköttetések felhasználása mellett, 1945 szeptemberében a nyugati
országok közül első ízben ide küldtek pártmegbízottat (Horváth Zoltánt), mind
az alaposabb tájékozódás érdekében, mind a megfelelő kapcsolatok létesítésére.

A nemzetközi nagypolitika azonban a pártvezetőket akkoriban viszonylag
csak kis mértékben foglalkoztathatta. Az ország és a főváros mindennapi gondjai-
nak megoldásában kellett elsősorban segíteni, magát a pártot kellett talpra állí-
tani, s az ország demokratikus alapjait lefektetni. Külkapcsolatok terén továbbra
is a szomszéd országokkal megteremtendő jóviszony állott a feladatok közül
első helyen. Ezért tér ki a beszámoló ismételtelen erre a problémára, ezért sürgeti
a szomszéd testvérpártokkal való kapcsolatok megteremtését, „hogyan megfelelő
mértékre csökkentsük a határok és vámhatárok jelentőségét”.¹²

A konferencián egybegyűltek közül a fenti irányelveket ekkoriban még
gerincében seuki sem vitatta. (Peyer Károly és néhányan a hozzá közelálló
régii vezetők köréből még úton voltak, s nem érkeztek vissza a németországi
internálásból.) A jelenlevők zöme helyeselte a szovjet-barátság szorgalmazását,

hanem E. Bevin is ellenzékbe ment. Ezekután vagy megbukik a tory kormány, vagy Anglia a
reakciós erőket fogja támogatni. Ha viszont a Labour győz, akkor ez a szovjet barátság biztosí-
tását is fogja jelenteni (P. I. Arch. 253/1). — Ez a szemlélet elég általánosnak tekinthető ekkor.

¹¹ Megjegyzendő, hogy már a koratavaszi időszakban a nyugati hatalmak részéről meg-
figyelhető volt bizonyos tartózkodó, de egyúttal rosszalló ellenzéki magatartás a kelet-európai
demokratikus fejlődéssel, illetőleg kormányokkal szemben. Noha ekkor, e régiókban talajdon-
képpen sehol sem tűztek ki közvetlen szocialista jelszavakat, a szocialista távlat nemesak az
azért küzdeni kívánók, hanem ellenzői előtt is kirajzolódott. Innen a nagy ellenszenv s ez a magya-
rázata, hogy a kelet-európai feudális, fasiszta reakció vagy burzsoá oppozíció képviselői oly
könnyen megtalálták nyugati kapcsolataikat. Erre figyelmeztet a Magyarok Világszövetségének
elnöke, a szociáldemokrata Aes Tivadar a főtikkársághoz írt április 15-iki levelében, ahol arra utal,
hogy a kiszagdapárt monopolizálni óhajtja az angolszász hatalmak rokonszenvét, ami nagy
veszélyes lehet a két szocialista pártra. Az ilyen kísérletekkel szemben kívánta a régebbi
emigrációt, a két millió demokratikus amerikai magyart mozgósítani. (P. I. Arch. 253/1/023/
1945—8/2—38. csomó). Ugyanez a következtetést vonja le 1945 júniusában az Egyesült Álla-
mokban élő Vámbéry Rusztem, aki felháborodottan látja, hogy a „Horthy gangsterek nem nyug-
szanak” s azért nem kíván hazajönni a felszabadulás után sem, mert kiépített kapcsolatait fel
kívánja használni ellenük, s úgy véli, „itteni munkám egyelőre fontosabb, mint amit Budapesten
akár politikailag, akár tudományosan végezhetnék”. (P. I. Archiv. Károlyi Mihály gyűjtemény.)
Ugyanekkor Ignó Pál, akit Vámbérynél is szorosabb kapcsolatok fűztek a szociáldemokrata
párthoz — mint régi angliai emigráns ír július elején cikket a liberális Manchester Guardianben,
ahol tiltakozik az olyan sajtóbeállítások ellen, mintha Magyarországon kommunista diktatúra
épült volna ki. Ignó Pál néhány külsődleges jel ellenére aláhúzza, hogy a demokratikus pártok
valóban a nagy tömegek véleményét fejezik ki. (A cikkre Ignó Pál maga hívja fel a pártvezetőség
figyelmét, s arról a Népszava 1945. július 6-i száma ad hírt.)

¹² I. m. 41. l. A jobboldali beállítottságúak ekkor még inkább a pártvezetés összetételén
akadtak meg, de a vitában már néhány elvi kérdésben is jelezték fenntartásaikat. Szeder Ferenc
és Valentiny Ágoston tulajdonképpen megkérdőjelezte az 1944-es, a két munkáspárt között
kötött egyezményt, s Szélig Imrével együtt már ekkor inkább a kommunistaellenes sérelmi poli-
tikát hirdették volna meg. A baloldaliak azonban elvi szinten szorgalmazták mind bel- (Justus
Pál), mind külpolitikai okokból (Szalai Sándor) a munkásegységet és a szovjetbarát politikát,
ezt a baloldali irányvétel támogatása alá Kisházi Ödön a szakszervezetek nevében, és a válasz-
beszédekben Szakasits Árpád és Bán Antal semmi kétértelműségnek nem hagyott utat e tekin-
tetben (P. I. Arch. 253/1). — A jobboldali hangok — noha már hallatszottak — nem képviseltek
még nagy ütőerőt.

a két munkáspárt szoros és távlatilag is megalapozott együttműködését, sőt a szocialista perspektíva aláhúzását is. S ha volt ellenzék, az nem érvényesítette akeratát.¹³ A háromfordulós konferencia bezárása után három nappal a régi pártvezetők egyik nemzetközileg is legismertebbje, a deportációból éppen hazaérkezett Buchinger Manó teljességgel e konferencia szellemében írt nagyobb cikket a Népszavában, amelyben ő is a háború után „új történelmi korszak” beköszöntésére figyelmeztette a munkásságot, s arra, hogy immár „a szocializmus megvalósításának jegyében” (az eredeti szövegben dőlt betűkkel szedve — J.J.) kell járnunk.¹⁴

Buchinger utal a Labour Party és a Szovjetunió közeledésére, s még az amerikai szakszervezetek esetleges csatlakozását is felveti a kialakuló munkásegységhez. Mindebből leszűri a következtetést: „Az irány tehát világos: kommunizták és szociáldemokraták masírozhatnak esetleg külön-külön, de egymás ellen harcolniuk nem szabad.”

Így nyilatkozott az a Buchinger Manó, aki nem állt a párt balszárnyán, de a májusi határozatokat érdemileg szintén jóváhagyta, s ha baloldaliabb vezetők más, határozottabb megfogalmazásokat használtak volna is — a pártban ekkoriban még inkább az egység volt jellemző (mind a kül-, mind a belpolitikai célok kijelölésében) s nem a különbségek, ami nem meglepő, hiszen az erőviszonyok és irányzatok nemzetközileg is csak kiforróban voltak.

Különbségek azonban mégis voltak. Ezek néhol a megfogalmazásokban, a javaslatok szóvegzéseiben is kiütköztek, viszont a hevesebb koncepciózus viták nem kaptak sohasem nyomdafestéket. A pártban meglévő jobboldali ellenzék sokszor virágnyelven, vagy ködösen fogalmazott, még gyakrabban a szóbeliségnél maradt. Tekintettel azonban arra, hogy a baloldal ekkor még a párt centrista elemeit magával tudta ragadni, s így a párt többsége (amely így a baloldali radikálisoktól, a különböző árnyalatú baloldali centristáktól a jobboldali centristákig terjedt ki) elszigetelte a jobboldalt s azokat, akiknél a szovjet-és kommunista-barátság nem volt őszinte.

A külpolitikai irányvételét illetően a szociáldemokrata párt 1945 nyarán még a tájékozódásnál tartott. A párt hagyományos kapcsolatai Anglia felé vezettek. A német „vezetőpárt” 1933-as megsemmisülése után Mónus már az 1930-as évek közepén összeköttetést keresett a Labour Partyval. Ez a kapcsolat

¹³ Szakasits Árpád visszaemlékezése szerint Kéthly Anna részéről már a korai napokban tapasztalható aggályoskodó hangokat, de ezek a pártrendezvényeken, pártsajtóban még nem mutatkoztak meg világosan. Ezt az is bizonyítani látszik, hogy Peyer megérkezésekor első sajtónyilatkozatában ugyanez kijelentette: „Nagy örömmel értesültem a két munkáspárt együttműködéséről.” (Népszava, 1945. jún. 2.) Akár a korszellem hatása alatt belső meggyőződéséből, akár pusztán az általános hangulat felmérése után — ekkoriban még Peyer sem hirdetett meg ettől eltérő, jobboldali ellenzéki politikát. Június végén a Peyer képviselte manthauseni csoport a pártvezetőséggel egyetértésben szintén a reakció elleni harc politikáját sürgette. (Népszava, 1945. jún. 29.) Peyer és környezetének (akár a szakszervezeti vezetőknek, Ivancsnak, Cseszkónak, Jancsecnek — akár a régi pártvezetéshez inkább tartozó értelmiségieknek, Valentinynek, Györkinek, Milloknak) szereplésénél a nyilvános megnyilatkozásokat szembesíteni kell az ezeknek ellentmondó jelekkel és tényekkel is. Igaz, az, hogy Peyer hazaérkezéskor felkereste Rákosi Mátyást, neki is felkínálta az együttműködést — de ugyanakkor szította a szovjet- és kommunistaellenes érzelmeket is. Vagyis a kulisszák mögött már ekkor bontogatta azt a jobboldali-ellenzéki zászlót, amit 1946 második felében már nyíltan kitűzött. Peyer szerepe már ekkor is zavaros és sötét. Nyugati irányvétel, a közvetlen munkáskövetelések (bér, munkaidő, munkafegyelem) felelőtlen felkarolása, alamuszi kommunistaellenesség — miközben eme igazi tevékenységét a kommunista párt vezetőinél tett látogatásokkal kívánta fedezni. (Horváth Zoltán, Vajda Imre visszaemlékezése.)

¹⁴ *Buchinger Manó*: Magyar és nemzetközi szocialista célok. Népszava, 1945. máj. 27.

a háború idején tovább szélesedett, részben Böhm Vilmos révén, aki Stockholmban mintegy összekötő volt a magyar és angol párt között. Mindez magyarázza, hogy a szociáldemokrata pártban megkülönböztetett érdeklődéssel figyelték a Labour Party és a szovjet kommunista párt viszonyának alakulását, s a jobboldalt leszámítva, szerették volna, ha ez baráti válik. Ez a remény illúzióknak bizonyult, hiszen Budapesten nem tudhatták, hogy a Labour Partyban milyen erős az Attlee—Bevin-féle csoport, s hogy a párt külpolitikai koncepcióját ténylegesen kialakító Bevinnél mennyire erős a szovjetellenes elfogultság. Mind ezt csak a későbbi tapasztalatok nyomán ismerhették fel. Még kevésbé vonhattak le olyan következtetést, hogy a Labour Party — amely ekkor vonult ellenzékbe, s egy olyan választási harc megvívására készült, amelyben a tőkés társadalom mélyreható megreformálását ígerte, s amelyben baloldali beállítottságú munkásvezetők előkelő szerepet kaptak — figyelmen kívül hagyható a háború utáni világ demokratikus előrehaladásában, sőt a munkásmozgalom előrelendítésében is. A Labour Party ekkor még ígéret volt, amihez kételyek ugyan férhettek — s a baloldali szocialisták bizonyos fenntartásokkal éltek is —, de a szűkkörű beavatottakat leszámítva, mégis kijátszatlan lap volt. A magyar szociáldemokraták egyelőre a választási eredményeket várták. S ha esetleges labourista segítségre számítottak is, a pártvezetőség zöme tudta, hogy elsősorban a Szovjetunióval kell a baráti kapcsolatokat kiépítenie és fenntartania. Ebből a helyzetből, érzelmi beállítottságból és értelmi felismerésből következett, hogy a szociáldemokrata vezetők a két erő közelítését kívánták. (Megjegyzendő, hogy a pártvezetőségen belül ez az értelmi és érzelmi felismerés nem mindenkinél hatott egyforma erővel. Voltak olyanok, akiknél az angol-barátság szovjetellenes bizalmatlansággal párosult, s akiknél ezt az érzelmi beállítottságot ellensúlyozta az az értelmi felismerés, hogy Magyarországnak a Szovjetunióval kell együttműködnie.) Ezt mozdította elő az is, hogy a magyar reakció számításaival szemben ugyanesak a nagyhatalmak együttműködését húzták alá — a valóságosnál sokkal inkább —, másfelől a párton belüli jobboldali ellenzékkel szemben ugyanazt a módszert követték. Mindez nem egyszerű taktika volt, hiszen tényleges óhajt is tükrözött, sokan valóban hittek az együttműködés lehetőségében.

Ez idő tájt a párton belül egy másik kül- és pártpolitikai kezdeményezés is történt. Buchinger Manó vetette fel idézett májusi cikkében a régi Internacionálé újjáalakításának gondolatát. 1945 tavaszán azonban ez szinte csak egyéni akció-kísérlet volt, amely mögött nem állt pártvezetőségi óhaj. Tulajdonképpen arról volt szó, hogy az öregebb párttagok közül néhányan szerették volna a régi Internacionálét újjászervezni. Buchinger többek között arra is hivatkozott, hogy a háború nyomán az egyes országok szuverenitása jelentősen összeszűkült, a nagyhatalmak befolyása megnőtt. A szocialista Internacionálé segítségével, úgy vélték, nyomást gyakorolhatnak a kormányokra, és ehhez szükségesnek tartották a szocialisták tömörítését.

A szocialista Internacionálé újjáalakítása — akár változott formában is — nyilvánvalóan egész sereg problémát vetett volna fel, újabb súrlódási felületeket teremthetett, s éppen ezért tért ki a magyar párt a javaslat szorgalmazása előtt. Másfelől viszont a munkásság különböző színárnyalatú csoportjainak összefogása tényleges feladatot jelenthetett a demokratikus-baloldali erők háború utáni támadásának kibontakoztatására. Ebben az időszakban megszületett a Szakszervezeti Világszövetség, s az osztályharc frontján jelentős siker volt az egységes francia és olasz szakszervezeti mozgalom, a CGT és CGIL rohamos

megerősödése és harcok programjuk meghirdetése. A program mindenütt a strukturális reformokat sürgette, a kulcspárágak, a közszolgáltatások államosítását követelte. Szó esett a nagybankok, bányák, biztosítótársaságok államosításáról, a társadalombiztosítás kiszélesítéséről is. S természetesen ezekben a hónapokban mindenütt ádáz erővel folyt a küzdelem a volt fasiszták, kollaborálok, illetőleg a letűnt korszak vámszedői ellen.

A forradalmi erjedés európszerte fokozódott, s a kapitalizmus a maga 1939 előtti formájában sehol sem volt népszerű. Még olyan országban sem, mint Anglia, ahol a hagyományos kapitalista életforma igen robusztus egyénisége, Winston Churchill állott a sok szenvedés után végre győztes angol nép élén. A háború utolsó éveiben itt is világosakká váltak az ellentétek, a két nagy párt, a konzervatívoké és a Labour Party egyaránt már azokra a napokra gondolt, amikor a háborús koalíciónak fel kell bounlania. Igaz, a Labour Party soraiban e távlat figyelembevételkor nem jutott mindenki egyforma következtetésekre. A legfelsőbb vezérkarban C. Attlee és E. Bevin a koalíció fenntartását óhajtotta — részint azért is, mert a Labour Party újabb vereségére számítottak. A baloldal — közöttük legenergikusabban A. Bevan — a koalíció felbontását sürgette, a konzervatív pártot támadta, részint munkásellenessége, részint a nemzetközi politikában — főként a görög kérdésben — kiütöző imperialista politikája miatt.¹⁵

Ilyen körülmények között ült össze a Labour Party lényegében már háború utáni (legalábbis az európai háború utáni) kongresszusa 1945 májusában — nagyjából a magyar párt említett konferenciájával egy időben. S a kongresszus jegyzőkönyvéből kitűnik, hogy ekkor volt talán legkisebb a különbség a két kongresszus napirendjén szereplő kérdések, sőt megoldásuk módozatai, vagy az erre irányuló javaslatok között. Ezen a Labour-kongresszuson hagyták jóvá azt a választási platformot, amely a Francia és olasz munkáskövetelésekhez hasonlóan az államosításokat, a kiterjedt társadalombiztosítást, az egészségügyi ellátás megváltoztatását követelte. A szónokok mind a kongresszuson, mind előtte jelezték, hogy az angol munkásság nem a tőkésék érdekében vállalta a szenvedéseket és harcot. A szervezett munkások hangulata oly mértékben antikapitalista volt, hogy ennek hatása alól a mérsékeltbb vezetők sem vonhatták ki magukat.

A delegátusoknak, az erőteljes reformigényeken túl, a nemzetközi politikára vonatkozóan is volt mondanivalójuk. A pártvezetőség a küldöttek tudomására hozta, hogy a vezetőség támogatására felállított eddigi nemzetközi tanácsadó bizottságok mellett újabb albizottságot létesítettek, amelynek a szövetséges országok szocialista pártjaival kell kapcsolatba lépnie, az esetleges vitás kérdéseket velük megbeszélnie. Az albizottság vezetőjévé Harold J. Laskit, a Labour Party vezetőségének elnökét választották, aki tulajdonképpen ekkor a párt balszárnyához tartozott. A küldöttek elé tárt jegyzőkönyvben rögzítették, hogy a Labour Party baloldali képviselői — köztük A. Bevan — parlamenti tiltakozásai után, 1945 januárjában hivatalos pártküldöttség kereste fel Winston Churchillt, s jelezte „aggodalmát” „a görögországi tragikus események” miatt.

Ugyanakkor a pártvezetőség megerősítette azt a korábbi, 1944 szeptemberi döntést, hogy a Labour Party magára vállalja a szocialista Internacionálé össze-

¹⁵ *Michael Foot*: Aneurin Bevan. London. 1962. I. köt. 464—498. l. — Itt kell viszont megjegyeznünk, hogy E. Bevin ugyanezt a Churchill-féle külpolitikát folytatta később Görögországban.

hívásának kezdeményezését. Néhány előkészítő lépés ellenére ez még nagyon kezdeti stádiumban volt.

A szocialista Internacionálé előkészítése mellett nagyobb jelentőségű volt az a külpolitikai vita, amelynek során a küldöttek és pártvezetők az új nemzetközi helyzet megítéléséről szöveltek. A vitát a pártvezér, C. Attlee nyitotta meg. Elsősorban azt hangsúlyozta, hogy a békének egyedüli biztosítékát az szolgáltatathatja, ha a nagyhatalmak együttműködése megmarad. Attlee akkor már jelezte, hogy bizonyára nem kis problémákba ütköznek majd. Ezeknek a nehézségeknek két körét jelölte meg, tulajdonképpen mindkettőt Kelet-, illetőleg Délkelet-Európa térségeiben. Az egyik góe a nemzetiségi előítéletek körül alakult ki, a másikat az ideológiai differenciák képezték. Szerinte ugyanis e térségben „jobboldali politikusok hajlanak arra, hogy minden ellenfelüket kommunistának bélyegezzék, míg a kommunisták mindenkit, aki nem ért velük egyet, a fasiszták közé iktatnának. Nos, egyiküknek sincs igaza.”¹⁶

Ezzel Attlee lényegileg megkerülte a nagy társadalmi problémákat, egyáltalán nem jelezte, hogy a Labour Party a maga erejével hozzá kívánja segíteni az európai népeket ugyanazokhoz a reformokhoz, társadalmi átalakulásokhoz, amelyhez hasonlókat Angliában ők maguk szorgalmaztak. Természetesen itt nem beavatkozásról volt szó — hanem csupán eszmei támogatásról, a rokon-szenv biztosításáról. Attlee éppen ezt mulasztotta el — s ezt kérte számon tőle a Labour Party balszárnya.

Megjegyzendő, hogy a nemzetközi vitában elsőként felszólaló J. Stevens (a gépészszakszervezet küldöttje) megjegyezte, hogy Anglia külpolitikája jelenleg a felszabadított országokban (Belgiumot, Olaszországot és Lengyelországot nevezte meg) sokkal inkább a régi társadalmi rend fenntartására irányul, semminthogy a népek „szabadságáról, gazdasági és szociális biztonságáról” gondoskodnék.¹⁷ Majd rendre elutasította a belga, görög monarchista erők s a lengyel reakció támogatását. Szinte a sors iróniájaként fogható fel, hogy az angol kormánnyal — s bizonyos fokig a Labour Party vezetőségével — szemben talán legkritikusabb hangon az a Denis Healey szólalt fel, aki a későbbi években elsőrendű szerepet játszott a kelet-európai szocialista előretörés opponálásában.

Healey ekkor még kritikus szemmel, az Olaszországban tapasztaltak hatása alatt jegyzi meg: aki az elmúlt öt év alatt nem mozdult ki Angliából, az néhány alapvető jelenséget nem vehet észre: „az egyik az a jelentős tényező, hogy a szocialista forradalom már megkezdődött Európában és már szilárdan berendezkedett Kelet- és Délkelet-Európában. A mi saját külpolitikáinknak centrális elve kell, hogy legyen a szocialista forradalom támogatása, védelme és bátorítása, bárhol is jelentkezzen az.”¹⁸

Healey hozzáfűzte, hogy Angliának nagyon meg kell tudni válogatni európai barátait. Ő, aki az utolsó három esztendő Olaszországban töltötte el, nagyon jól tudja, hogy a felső körök, az uralkodó osztályok köréből sokan önző érdekekből az angol fegyverek segítségével szeretnék elnyomni tulajdon népüket, azokat, akik a háború alatt az antifasiszta földalatti mozgalomban tevékenykedtek. Óvakodni kell attól, hogy a tory ellenforradalom európai diadalútját támogassák. Ezen túl figyelmeztetett arra, hogy Európában a szocia-

¹⁶ Report of the Forty-fourth Annual Conference of the Labour Party. Blackpool. 1945, 108. l.

¹⁷ I. m. 109. l.

¹⁸ I. m. 114. l.

lizmus harcát nem lehet az angol állapotok alapján elképzelni.¹⁹ Itt hosszú véres küzdelmek zajlottak le, ami befolyásolja a későbbi történetileg szükséges lépéseket is. Sokan, így láthatólag Attlee is — utal rá Healey — sietve elhatárolják magukat a diktatorikus, esetenként rendőri módszerektől, a feladat azonban inkább az lenne, hogy igyekezzünk jobban megérteni a kelet-európai szocialista pártok álláspontját.

Ezt a felfogást akkoriban sokan alakították ki, nemcsak keleti-, hanem a nyugat-európai progresszív körökben is. A svájci szociáldemokrata párt akkori főtitkára, későbbi francia szekciójának vezetője J. Humbert-Droz ekkor tartott előadást a nemzetközi helyzetről és a munkásság feladatairól. Ennek során aláhúzta, hogy a fasizmussal szemben tartós biztosítékot csak a kapitalizmus gyökeres felszámolása nyújthat. Egyébként is kiemelte: új fejlődési szakaszba léptünk a háború befejeződésével, hiszen megoldásra vár a nagy kérdés, milyen lesz az új Európa. Tekintve, hogy a proletariátus nem az 1939-es rendet kívánja, az antifasiszta koalíciónak elkerülhetetlenül fel kell szakadoznia, az osztályellentéteknek jelentkezniök kell. Ezt a belga, görög, olasz, francia eszmények kellőképpen mutatják is. Mindennek alapján Humbert-Droz beszédében — amelyet a magyar párt külön brosurában is kiadott — a tudatos szocialista offenzíva kibontakozását sürgette.²⁰

Franciaországban az áprilisi községi választások előestéjén a párt főtitkára, Daniel Mayer írt cikket „A szocializmus helyzete” címmel a *Populaire*-ben, amelyben hangsúlyozta, hogy csak a szocializmus adhat átfogó programot az emberiség, s természetesen a franciák létkérdéseire, akár a külső békéről, akár a belpolitikai reformokról, a bérrabszolgáság megszüntetéséről van szó. Mayer hozzáfűzte, hogy a belső és külső program tulajdonképpen elválaszthatatlan egymástól, egyik sem lehet meg a másik nélkül.²¹ Május közepén pedig nagy örömmel hirdeti a lap fejléce: a francia nép balra szavazott, 85%-a az antifasizmust, a szocializmust választotta. A lap szándékosan kapcsolja össze a kettős feladatot.²² Ekkoriban tér vissza a német koncentrációs táborból Léon Blum és Léon Jouhaux, a CGT főtitkára. A lap május 17-én ismerteti Johaux első rádiónyilatkozatát: eszerint a szakszervezetek nagyobb, felelősségteljesebb részt kérnek az ország gazdasági-politikai irányításából, s a tervgazdaság kiszélesítése mellett foglal állást.²³ Május közepén — nagyjából a Labour Party konferenciával s a magyar konferenciával egyidejűleg — megtartják a párttitkárok első összejövetelét, amelyen a politikai főszónok már L. Blum. Blum ugyancsak a szocialista perspektívát vázolja fel, s hangoztatja, hogy a háborús tervgazdálkodást nem szabad felszámolni, hanem ellenkezőleg, ki kell fejleszteni. Aláhúzza az ellenállás nagy politikai jelentőségét, új erőt lát ebben, de egyúttal felemeli szavát a De Gaulle-féle személyi hatalmi törekvések ellen, a népszuverenitás, a demokrácia védelmében. Intőleg szól a „nemzeti nagyság” nacionalista tételről

¹⁹ A tényleges felméréshez tartozik, hogy a Labour Party álláspontját e kérdésekben nem D. Healey akkori magatartása jellemezte. 1945 tavaszán, az európai háború befejeződése után Attlee Olaszországba utazott, s ott igyekezett Nenni lebeszélni a két munkáspárt együttműködéséről. Nenni ekkor igen határozottan elutasította e tanácsokat — amit Attlee kudarcnak tekintett. (*Francis Williams: A Prime minister remembers*, London, 1961. 51—52, 58. l.)

²⁰ *Jules Humbert-Droz: A nemzetközi helyzet és a svájci munkásosztály feladatai. Népszava, 1946. II. 1.*

²¹ *Le Populaire*, 1945. ápr. 20.

²² l. h. 1945. máj. 15.

²³ l. h. 1945. máj. 17.

ellen is.²⁴ S májusban—júniusban egymást követik a cikkek a szocialista erők tömörítésére. A küzdelem a belső reakció, a vichysták, a konzervatív politikai csoportok ellen folyik, azok ellen, akik a belső haladást, a szocialista szándékú reformokat gáncsolják el.²⁵ A Populaire hasábjairól ekkoriban még hiányoznak az antikommunista kitételek. Ez a helyzet csak 1945 júliusának elején változik meg, amikor a francia kommunista párt egyesülési javaslata nyomán Blum sietve hosszas cikksorozatban határolja el a szocialistákat a kommunistáktól és egyúttal az 1945 utáni korszak egyik első kommunistaellenes polémiáját indítja el,²⁶ ami alaposan megrontja a két munkáspárt együttműködését.

Olaszországban a párt első kongresszusán a baloldal nagy fölénybe került és a P. Nenni—L. Basso szárny már egyenesen a két párt szervezeti egységének megvalósítását, vagyis a fúzió gondolatát vetette fel pártolólág. A szociáldemokrata pártokban nemzetközileg nagy erjedés ment végbe, sokan keresték a kapcsolatokat a kommunista testvérszervezetekkel, s természetesen a Szovjetunióval. E balratolódás viszont egyidejűleg jobboldali ellenállásba is ütközött. S nem lehet véletlennek tekinteni, hogy E. Bevin, a Labour Party „erős embere”, a májusi pártkonferencián — Attlechez hasonlóan — negligálta a szocializmus ügyének nemzetközi támogatását. Bevin ugyanis inkább Anglia birodalmi szempontjai befolyásolták. Ekkor veti fel első ízben azt a gondolatot, amely azután évekre megszabja mind a Labour Party, mind az angol külpolitika alaphangját: az Egyesült Államok liberális kapitalizmusával és a Szovjetunió szocialista rendszerével szemben Anglia egy harmadik utat fog járni, amely „a kettő között” helyezkednék el, s gazdaságilag a szocializmus felé közelíthetne.²⁷ A világpolitikában számos nehézséggel számolt, de éppen ezért ezek elhárítására türelmes erőfeszítéseket követelt, hogy így a békét biztosíthassák. Ezzel Bevin, jóllehet elhárította a feszültségre való berendezkedés már ekkoriban kialakuló nyugati reakciós gondolatrendszerét és gyakorlatát, száműzte a szocializmus tervszerű elősegítését is.

A Labour Party hatalomrakerülése és ennek visszahatásai

1945. július 26-án vált nyilvánossá, hogy a Labour Party meglepetésszerű nagy győzelmet aratott a választásokon, s néhány nap múltán megalakult az Attlee vezette kormány, amelyben Bevin kapta a külügyminiszteri társaságát. A Labour Party kormánytól sokat vártak az angol munkások, s a nemzetközi közvélemény is. A Népszava július 26-án különkiadást jelentetett meg, s az eredmények hírüladása mellett, Horváth Zoltán tollából „Győztünk” címmel közölt vezércikket.²⁸ A Népszava ekkor a Labour győzelmét úgy rögzítette,

²⁴ I. h. 1945. máj. 22.

²⁵ I. h. 1945. jún. 7—8.

²⁶ I. h. 1945. júl. 5-től folytatólagosan — X. Vö. L'Oeuvre de Léon Blum. Paris. 1958. 36—88. l.

²⁷ Report of the Forty-Fourth Annual Conference. 115. l.

²⁸ A Népszava másnapi rendes kiadásában Szakasits Árpád irt vezércikket „Döntő győzelem” címmel, amiben ugyancsak „Szociális forradalom”-nak, illetőleg előkészítésének értékelte a választást, ami egyúttal a szovjet—angol barátságot is előmozdítja s így válik „a magyar reakció vereségévé”. — Megjegyzendő, hogy nemesak a magyar szociáldemokraták viseltettek illúziókkal az angol választással szemben. Károlyi Mihály a választás másnapján a következőket írta Garbai Sándornak: „A Labour Party hatalmas győzelme optimizmussal tölt el. Az angol nép nemesak a maga szociális jóléte, felépítendő otthona: hanem az európai és világbeke mellett is szavazott. Határozott feleletet adott azoknak, akik a suba alatt, vagy olykor nyíltan az oroszok

mint amely Angliát a szocializmus felé vezeti, hiszen a Labour választási programjában többet követelt, mint egyszerű szociális reformokat. Külön kiemelte a választás nemzetközi összefüggéseit, hiszen a nemzetközi reakció mindenütt Angliára épített, azt kívánta kijátszani a Szovjetunió ellen, így igyekezvén „megfélemlíteni és színté fenyegetni a demokratikus dolgozó tömegeket”. Ezeket a reményeket — a Népszava szerint — a választás felborította, amiből mindjárt le is vonták a következtetést: még határozottabban szorgalmazhatják ezután a szocialista célok kitűzését Magyarországon is.²⁹

A magyar szociáldemokraták egykori értékelésébe vegyültek túlzások, illúziók. A Népszava például egyhelyütt egyenesen azt írta, hogy a Labour Party „nyílt és félreérthetetlen marxista-szocialista hitvallással” indult a választási harcba, ez pedig nyilvánvalóan aligha tükrözte helyesen a valóságot. A magyar párt s annak baloldali tagjai részéről az ilyen megfogalmazásoknak viszont politikai céljuk is volt a magyar polgári jobboldal, sőt a párton belüli jobboldal felé, nem beszélve arról, hogy a Labour arculatát ekkor pontosan még nem lehetett felmérni. A szociáldemokrata baloldal részéről féktelen illúziókról még sem lehetett beszélni. Justus Pál, az agitációs és propaganda osztály vezetője ugyan szintén feljegyezte az események margójára, hogy az angol nép ezúttal már a szocializmusra szavazott, de mindjárt hozzátette: „jól tudjuk: az angol szocializmus előtt még hosszú és nehéz harcok sorozata áll”.³⁰ A remények természetesen ekkor Justusnál is dominálnak, de megtalálható a fenntartás is, sorait azzal zárja, hogy az angol fejlődés kérdéseire a párt elméleti folyóiratának következő számában térnek majd vissza. Mire azonban ez bekövetkezett, a

ellen heccelnek. Az angol nép tudja, hogy mit jelent a háború és tudja, hogy a győzelmet az oroszokkal együtt vívták ki... A különböző fehér emigráns (lengyel, magyar stb.) ábrándozóknak belelegett. Franco is pakolhat.” Károlyi a továbbiakban kifejti, hogy a választásoknak össze-európai kihatása lesz s megjegyzi „ezentúl az európai baloldall két oldalról remélhet támogatást; és megvan a remény arra is, hogy egészséges szintézis teremődjék. A baloldali Anglia és Oroszország egysége fog visszatükröződni a munkáspártok egységében... Itt a nagy öröm és joggal.” (Lévél Garbai Sándorhoz. 1945. júl. 27. — I. m. 200. l.) — Ide kívánczik annak jelzése, hogy Párizsban Garbai Sándor ugyanúgy értékelte az eseményeket, mint közvetlenül a helyszínen Károlyi, Stockholmiban Böhm vagy még távolabb a hazai pártvezetőség. Imre Garbai véleménye; mint azt Károlyihoz írt válaszevele tanúsítja: „Nagyon örülök, hogy az angol munkáspárt hatalomrajutását te is úgy ítéled meg, miként én. Meg vagyok győződve, hogy a dolgozó osztályoknak a szocializmusért, a világbékéért folytatott harcában új fejezetet jelent az angol népnek a munkás-párt felé fordulása.” S teljességgel igazat ad Károlyinak abban, hogy: „itt valójában szükség van, amiként jelzed is egy alaposabb megválasztott és kiforrált szintézisre, mely a Kelet és Nyugat szocializmusát közös nevezőre hozza. Még akkor is hasznos volna az ilyen, ha egyelőre egymás felfogásának tolerálásával kezdődnek.” (I. m. 383. l.) Vagyis a munkásmozgalom nemzetközi egységbefonólását nemzetközileg sürgették, valamint a szocializmus általános támadását is — aminek keretében a Labour választási győzelmet fontos láncszemnek tekintették.

²⁹ A Népszava és a pártvezetőség állásfoglalásainak értékét még jobban növeli az a mozzanat, hogy a Labour Party győzelmének másnapján a GyOSz képviselői (Fellner Pál és Knob Sándor) felkeresték a párt székházában Bán Antal helyettes főtitkárt, s felhívták figyelmét a választás nemzetközi kihatására. Érzékeltették, hogy immáron a szociáldemokrata párt mögött is egy győztes nagyhatalom áll (s így a szociáldemokrata párt súlya óriási mértékben megnövekedett, mintegy ütemet diktálhat). A GyOSz olyan párt előtt tisztelgett, amelyre szerintük kulcsszerep eljátszása várt. (Vajda Imre visszaemlékezése.) A GyOSz politikusai ugyanakkor hamarabb meglátták, hogy Anglia kormányvezetői nem fogják az egyértelmű szocialista előretörést támogatni, külön érdekeket jelentenek be, amit véleményük szerint a magyar szociáldemokrata pártnak is követnie kellene. A magyar pártvezetés azonban elhárította ezt a sugalmazást, s éppen ellenkezőleg a szocialista fejlődés számára látott kedvezőbb távlatokat, gyorsabb előrehaladási lehetőségeket megnyílni.

³⁰ Szocializmus, 1945. aug. 51. l.

cikkből már bizonyos esalódás volt kiolvasható. Átmenetet képezett Justus Pálnak egy Keir Hardieről szóló visszaemlékezése, amelyben K. Hardier egyértelműen marxistává festi, harcosszocialista szavait idézi, mint amelyek jelzik az utat, amelyre a Labour Party most rálépett.³¹ Mindebben az óhajok, illúziók, politikai megfontolások és valóságos elemek meglátásai keverednek.³²

Ez a megítélés csak egy ideig maradhatott felszínen. A történeti tények ezt követően újjáértékelést követeltek meg. A Labour Party-kormány — mint azt a párt egyik parlamenti képviselője és legfüggetlenebbül gondolkodó baloldali vezetője, K. Zilliacus 1947-ben kifejtette — fokozatosan függésbe került az Egyesült Államok külpolitikájától. Ez az amerikai szemlélet abból a szűklátókörű és elvakultan felállított alaptételből indult ki, amely szerint a keleten meginduló társadalmi forradalmat egyszerűen a kommunista pártoknak tulajdonították, a kommunista pártokat pedig a Szovjetunió külső befolyása termékének tekintették. Ugyanakkor a görög, kínai, spanyol, török reakció támogatását a demokrácia és kultúra fenntartására irányuló törekvésként könyvelték el.³³ E torz és haladásellenes szemléletmód kialakulását a nagyközönség csak egy-két évvel később vette tudomásul, de valójában már 1945 nyarán kezdte éreztetni hatását a világpolitikában.

Az első ilyen kritikus pontot a kormány parlamenti bemutatkozása jelentette. Bevin feltűnő beszédet tartott, amelyben igen éles és zavartkeltő hangon támadta az új kelet-európai demokratikus kormányokat, s a demokrácia megsértésével vádolta őket. Ugyanakkor támogatást ígért a görög reakciós erőknél, s Spanyolország esetében csak az Egyesült Nemzetek Szervezetéből való kizárás helyesléséig volt hajlandó elmenni. Kormánylépésektől elzárkózott. Bevin beszédét hallgatván, a tory ellenzék fellélegzett. Meggyőződött arról, hogy az angol külpolitika irányvonala töretlenül tovább halad a Churchill—Eden-féle nyomdokokon. Mint a félhivatalos politikai évkönyv, az Annual Register feljegyezte: bizonyossá vált, „hogy a kormányt nem Laski professzor fogja irányítani. Mr. Eden forrón üdvözölte a külügyminisztert és kijelentette, hogy gyakorlatilag minden pontban egyetért vele. A kormány támogatói nem voltak ennyire elégedettek, és nem egy labourista szónok kijelentette, hogy szeretne volna, ha a kormány energikusabb lett volna mind Spanyolországban, mind Görögországban.”³⁴

A labourista baloldal felháborodását nemzetközileg sok szociáldemokrata osztotta, többek között a magyar párt többsége is. Ez a kritikai szellem ugyan a párt 1945 augusztusi XXXIV. kongresszusára készült jelentésében még nem tükröződött, mert a Bevin-nyilatkozatra ebben még nem reagálhattak. A kongresszusi jelentés tulajdonképpen csak annyiban megy túl a májusi konferencia irányelvein, a szovjetbarátság, a szomszédokkal kialakítandó jóviszony és a nyugati hatalmakkal megteremtendő megértés szándékán, hogy míg korábban a párt nyugaton inkább a francia támogatásra számított, a Labour-kormányalakítása után a magyar szociáldemokraták már Anglia jóindulatának elnyerésé-

³¹ Szocializmus, 1945. szept. 119—121. l.

³² Az azonban nem tekinthető véletlennek, hogy a választás napján Justus Pál a baloldali K. Hardie alakját idézi fel s ezzel is hangsúlyozottan baloldali, szocialista lobogót bontott ki.

³³ K. Zilliacus: Mirror of the present. The world is going. London. é. n. 7—8. l.

³⁴ The Annual Register. 1945. London—Toronto—New York. 1946, 66. l. — Magában a Labour Party-ban ekkor határozott erőpróbara került sor. Attleee és Bevin határozottan zavarta, hogy a párt több felelős vezetője nem követte őket a szovjetellenes politika elfogadásában. Ezért 1945 augusztusában igen durva levél útján kényszerítette Attleee Laskit hallgatásra. (F. Williams: A prime minister remembers. 169. l.)

ben bíztak.³⁵ A pártvezetőség jelentéséből kiütközött, hogy ehhez már a szocialista szándékú és lendületű munkáspárttól vártak sok segítséget.³⁶

A Bevin-nyilatkozat ezeket a reményeket lehűtötte. A csalódottság érzése, a kritikai hang ugyanazon körökben volt a legerősebb, amelyekben pár héttel korábban oly nagy reménységeket tápláltak a Labour Partyval szemben. S itt nem volt különbség a budapesti pártvezetőség magva, vagy a régebbi külföldön tartózkodó emigránsok jelesebbjei között. Károlyi Mihály keserű hangnemben bíráztatta Bevint a nyilatkozatáért.³⁷ A levelet kézhez kapó szociáldemokrata Böhm Vilmos Stockholmból hasonlóan vélekedett. „Az a szándékom, hogy Bevinnek írjak levelet és szociális oldalról igyekezem meggyőzni őt arról, hogy Magyarországon nem lehet beszélni arról, hogy ott a demokráciát elnyomják. Sőt a reakció még túl hatalmas.”³⁸ Károlyi szociáldemokrata beállítottságú levelezői közül ezekben a napokban egy másik figyelmeztetést is kapott. Ignotus Pál, a magyar szociáldemokrata lapok londoni tudósítója, augusztus 22-én a Bevin-beszédről szólva azt vetette fel, hogy az angoloknak tulajdonképpen nem annyira a magyar belső kormányzat ellen van kifogásuk, sokkal inkább a Szovjetunió befolyását szeretnék lerontani.³⁹

Ignotus ezzel a megállapításával tulajdonképpen rávilágított arra az igazságra, hogy a nyugati nagyhatalmaknak már ebben az időben is sok volt a jaltai—potsdami megállapodás, szerintük túl sokat engedtek a Szovjetunióknak, s már ekkor jelentkezett az a törekvés, ami a későbbi szóhasználatban a „roll back” vagyis „visszaszorítási” politika néven vált ismeretessé, s amely azt célozta, hogy a kelet-európai országokban olyan kormányokat segítsenek hatalomra, amelyek meglazítják kapcsolataikat a Szovjetunióval.

Bevin bírálatával szemben Ignotus utalt az angol labourista Tribune cikkeire, amelyek éppen azt kifogásolták, hogy a magyar kormány nem elég szocialista. Másrészt viszont Ignotus azt emelte ki, hogy a Függetlenségi Front pártjai valóban széles néptömegek akarátát fejezik ki, s a Fronton kívül mutatkozó más „angol-barátok” pusztán azok a bethlenisták, akik ismét teljes reakciós fordulatot szeretnének előidézni az ország politikájában. Ignotus közölte, hogy e kérdésben kapcsolatba lépett Kingsley Martinnal, szölcásra igyekezett bírni a New Statesmant és a Manchester Guardiant, hogy a budapesti angol misszió reakciós jelentéseit és a Macartney-szellemet ellensúlyozzák. Egyúttal cselekvésre, esetleg cikk megírására, de mindenesetre a „Labour emberek” figyelmeztetésére kérte Károlyi Mihályt.⁴⁰

A Népszava bizonyos megütközéssel, de még kommentár nélkül adja hírül, hogy előbb Attlee adott hangot elégedetlenségének a kelet-európai kormányokkal szemben, augusztus 22-én pedig már Bevin parlamenti expozéját ismerteti, de ezt már kommentárral; határozottan fellép a korábban meghirdetett irányvonal mellett s a Bevin-nyilatkozatot rossz tájékozottságnak tulajdonítja, pontosabban annak, hogy az angolok képtelenek megérteni az itteni viszonyokat, reakció elleni küzdelem szükségszerű követelményeit.⁴¹ Pár nappal később a

³⁵ A Szociáldemokrata Párt XXXIV. kongresszusi jelentése az 1943—45. évekről 1945. augusztus 18—20-án. Budapest, 1945, 62. l.

³⁶ I. m. 30—31. l.

³⁷ Károlyi gyűjt. P. I. Archív.

³⁸ Károlyi M.: Válogatott beszédek. 390—391. l.

³⁹ P. I. Arch. Károlyi Mihály gyűjt.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Népszava, 1945. aug. 24, 25, szept. 1.

Népszava már arra utal, hogy a Bevin meghirdette nézeteket a Labour Partyn belül is sokan, így a Tribune és a New Statesman cikkei bírálják. Emnyiben kitént, hogy a magyar pártvezetőség, pártsajtó — a baloldal kezdeményezésére, a Peyertől a jobbcentrumhoz tartozó Kéthly Anna és követőinek hallgatása mellett — már ekkoriban a Labour Party balszárnyára próbált tájékozódni, a Bevin-irányzat ellen. Ekkoriban még nem tudhatták, hogy ez a balszárny az adott időszakban tehetetlen lesz az Attlee—Bevin csoportosulással szemben.⁴²

A Szocializmus-ban Horváth Zoltán tette szavá, hogy a Bevin-beszédet egyes körök a maguk hasznára kívánják fordítani, míg mások — nyilván a baloldaliak — tanácstalanul állnak vele szemben, s úgy látják, a Labour Party győzelme csak belpolitikai változást hoz, külpolitikait nem. Horváth bizonyos kiábrándulással s a kiábrándítás szándékával szegezte le, hogy Angliában a Labour-kormány világpolitikai szempontok alapján, a gyarmatbirodalom érdekeit mérlegelve foganatosít akciókat, aminek alapján „nem lehet szocialista külpolitikát folytatni”.⁴³ Jóllehet e cikkben több a megértés, mint amennyi indokolt lenne, hiszen az objektív akadályok felsorolásával szemben a szubjektív mulasztás a nagyobb — e cikk mégis oppozíciót jelentett a Labour Partyyal szemben. Ezt az utolsó bekezdés még inkább aláhúzza, ahol a szerző szavá teszi, hogy a kormánypolitikát a régi külpolitikai apparátus eltorzítja,⁴⁴ s ez „a bukott magyar és kelet-európai osztályok befolyása alá” kerül.

A kialakult viszony az egész magyar pártvezetőséget irritálta.⁴⁵ A párt külpolitikai és nemzeti bizottságának 1945. szeptember 25-iki ülésén szó esett a választások előkészítéséről s az érzékelhető angol—amerikai neheztelésről, oppozícióról. Ugyanakkor angol képviselők érkeztek az országba, de mint a bizottság előtt Kéthly Anna neheztelően megjegyezte, az angol követség egyedül Peyerrel hozta össze Freeman képviselőt. Kéthly intervenálására a követ — akinél „bár udvarias, de merev” fogadtatásra talált — végül is hozzájárult, hogy az ezután érkező J. Haire képviselő „velük is érintkezésbe kerüljön”.⁴⁶

Hasonló értelemben foglalt ez ügyben állást a bizottság ülésén Marosán György és az idősebb generációhoz tartozó Kertész Miklós. A külügyminisztériumi szempontokat és értesüléseket képviselő Bede bizonyos fokig a magyar pártvezetést és a Népszavát is hibáztatta, hogy nem eléggé használták ki

⁴² Az angol nyilatkozatok belpolitikai viszonylataiban is kényelmetlenek voltak a pártvezetőségnek, nemcsak a kiscgazda „angol-orientáció”, hanem a párton belüli potenciális jobboldali ellenzék miatt is. Jellemző, hogy az augusztusi pártkongresszuson, noha Peyert a vezetőség nem jelöltette, a választásokon a maximális 399 szavazathól 192-t mégis megkap (Valentiny csak mintegy 40-et), amivel ugyan kibukott, de a szám meggondolkoztató kisebbséget jelentett.

⁴³ Szocializmus, 1945. szept. 11. l.

⁴⁴ A magyar pártra rossz benyomást tett, hogy a követség személyzete alig változott a Horthy-időszak angol diplomatáihoz képest. Velük több ízben ütközött össze a pártvezetőség.

⁴⁵ Ennek a helyzetnek volt egy másik optikája is. A nagyhatalmak közötti 1944. és 1945. évi egyezmény értelmében a nyugati hatalmakkal bizonyos ellenőrzési és beleszólási joguk volt a magyar belügyekbe. A Szovjetunióknak pedig érdeke volt, hogy miután 1945 kora tavaszán a román, lengyel és bolgár kérdésekben már bizonyos vitákra sor került az Egyesült Államok, Nagy Británia és másfelől a Szovjetunió között — ez Magyarország esetében lehetőleg ne ismétlődjen meg. Mindennek bel- és külpolitikai kihatása is volt, a magyar belpolitikai életben olyanok is szóhoz juthattak, akik különben a felszabadulás előtti években súlyosan kompromittáltak magukat. Ez a külpolitikai összefüggés még jóideig befolyásolta a magyar belpolitika alakulását. Ugyanez a tényező azonban emelte a magyar szociáldemokraták értékét, akik a nyugat-európai közvélemény előtt rámutattak mind a hazai reakciós veszélyre, mind a további demokratikus előrehaladás szükségességére. (A jelzett külpolitikai összefüggés tényleges történeti szerepét e cikkünkben egyébként nem kísérhetjük nyomon.)

⁴⁶ P. l. Arch. 253/1—29.

„az angol lehetőségeket” — de Szalai Sándor, az osztály vezetője ezt nyomban elhárította. Kéthly Anna viszont, aki ezen az ülésen a távollevő Szakasits Árpád helyett elnökölt, Bedének adott igazat s megjegyezte, hogy a Népszava magatartását már ő is bírálta, azért, mert a lap a választási győzelem másnapján már kevés lelkesedést mutatott a kormány iránt. Szalai az időközben távozott Száva István (a Népszava akkori felelős szerkesztője) nevében tiltakozott. A kérdés jelentősége a részleteken messze túlnő. Ez volt alighanem az első olyan jelentősebb vita, amely a külpolitikai magatartás kérdéseit vetette fel. S ekkor megmutatkozott már az az áramlatbeli eltérés, ami Kéthlyt és Bedét elválasztotta Marosántól, Horváthtól és Szalaitól csakúgy, mint a Báu—Száva csoportosulástól is, akik egyaránt sokkal ingerültebben reagáltak a Bevin-beszédre és labour politikára. Mindemellett ismételnünk kell, hogy néhány esetben az angol lépéseket ekkor Kéthly maga is kifogásolta.

Mindazonáltal a párt ekkor még inkább csak eszmei alapvetéseit végezte el, külpolitikai síkon pedig az útkeresésnél tartott.

E hónapokban a szocialista pártoknak nemzetközi méretekben a következő nagy sorskérdésekre kellett válaszolniuk: kívánják-e az együttműködést a Szovjetunióval és a kommunista pártokkal, szorgalmazzák-e a maguk portáján a tőkés korlátozását, kisajátítását, új értelmet kívánnak-e adni a klasszikus polgári demokráciának, — mint a kortársak mondták, „harcos demokráciává” kívánják-e tenni, — helyeslik-e a politikai reakció erőteljes megfékezését, vagy sem. Ezekben a kérdésekben a magyar szociáldemokrata párt vezetősége egyelőre még egységes pozitív választ adott, sőt e feladatok megvalósításában is részt vett, de lassanként véleményeltérések mutatkoztak, ahogy a tájékozódás előrehaladt, a haladás üteme gyorsabbá vált, s ezzel egyidejűleg a korábbi lappangó repedések mindinkább szakadékká változtak.

A magyar párt már augusztus—szeptemberben szembekerült az angol labour-vezetőkkel, nem tudta megnyerni a franciák igazi rokonszenvét sem, s igen feszült viszonyba került a szomszéd osztrák pártvezetőséggel, jóllehet itt a személyes kapcsolatok már kialakultak. 1945 nyarán és őszén azonban már nem ezek játszottak döntő szerepet, hanem az általános politikai felfogás, s éppen emiatt került egymással szembe a két párt — amit mindkét fél nagyon világosan felismert. Hogy az ellentét milyen heves és nagy volt, az az osztrák párt 1934 óta megtartott első rendes, 1945 decemberi bécsi kongresszusán tűnt ki. A magyar párt nevében a kongresszuson Buchinger Manó és Vajda Imre jelent meg. Buchinger Manó december 24-iki jelentésében beszámol arról, hogy O. Pollak, a párt egyik legrangosabb vezetője, az Arbeiter Zeitung főszerkesztője Londonból „kommunistafalóként” jött vissza, s általában az öregebbek úgy nyilatkoztak, hogy „a magyar szociáldemokrata párt már a bolsevizmussal van szaturálva”.⁴⁷

A jelentés, ha nem is hatott meglepetésként, mindenesetre a magyar vezetőkben további illúziókat oszlatott szét. Szakasits Árpád, a jelentés háttára ráírta: „A bécsieket informálni kell!” a magyar helyzetről. Mintha ennek révén abban bizakodott volna, hogy az ellentéteket esőkkenteni lehet. De ez a feszültség már messze meghaladta az informálás horizontját. Vajda Imre, a magyar párt másik küldötte, jelentésében szövéttette, hogy belpolitikai síkon az osztrák referátum nem árult el olyan pártszándékot, mintha a gazdaság kuleszpozícióit

⁴⁷ Buchinger Manó 1945. dec. 24-i jelentése a főtűkarsághoz az osztrák pártkongresszusról. P. I. Arch. 253/1—30.

államosítani szeretnék. Külpolitikai síkon pedig az angol—orosz ellentétre épített, minthogy Bécsben úgy látják, hogy ebből az ellentétből még hosszú ideig el lehet éldegélni, „különösebb megerőltetés és koncepció nélkül”. Ebben a külpolitikai ellentétben pedig „nyíltan és kendőzetlenül az angolszász, helyesebben az angol vonalat képviselik, ami alatt ők elsősorban az oroszellenességet értik, tehát pontosan az ellenkezőjét annak, amit mi képviselünk — angol vonatkozásban is. Ők nyilván nem bíznak a mostan fennálló feszültségnek és bizalmatlanságnak eloszlatásában.” Vajda Imre ezzel szemben olyan politika megvalósítását sürgette, amely a nagyhatalmak ellentéteinek tompítását szolgálja. Megjegyezte, hogy ebben az osztrák testvérpárt sem támogatná őket, hiszen egyértelműen az angol hivatalos politika mellé állt. Noha Vajda Imre látta, hogy e „magyar politika” nem könnyen valósulhat meg, mégis számított a Labour Party konstruktív erőire, amelyek visszaszorítják a Bevin idején is tovább érvényesülő Churchill—Eden-féle politikát. Végso soron azonban a Szovjetunió és a Labour Party haladó erőire kell Bécsnek építenie, s nem az elhidegülésre, különben az osztrákoknak az országon belül is fel kell függeszteniük ütőképes, demokratikus előrehaladásukat.⁴⁸

Mindebből kitűnik, hogy a pártban a baloldaliak — a külpolitikai kérdésekben ők diktálták az ütemet — az első pillanattól kezdve őszintén és következetesen elhárítottak mindenféle szovjet- és kommunistaellenes kezdeményezést, másfelől pedig tudatosan törekedtek arra, hogy a maguk erejével is csökkeutsék a nemzetközi feszültséget: békepolitikát szorgalmazták, aminek keretében egyáltalán nem mondtak volna le sem a demokratikus vívmányokról, sem azoknak szocialista irányú kibővítéséről. Ezt a politikát kijelölve pedig meglátták azt is, hogy útjaik elválnak nemcsak Attleetől és Bevintől, hanem az osztrákoktól is.

Az 1945-ös év koraőszi napjaiban alakult ki a „híd-koncepció”, aminek sok értelmezést lehetett adni. Lényege az volt, hogy a szociáldemokrata pártok közvetíthetnek a Szovjetunió és az angolszász hatalmak között. Közvetíteni azonban sokféleként lehetett, s éppen ezen a ponton az értelmezés a szociáldemokrata pártban részint homályos maradt, részint ki-ki politikai felfogásának megfelelően magyarázhatta. A hídpolitika magyarázatát Szakasits Árpád vetette fel, s az őszi választás előestéjén Justus Pál öntötte formába. Ugyanakkor a francia tájékozódásra kiküldött Horváth Zoltán — a Népszava külpolitikai rovatvezetője — is azt jelentette Párizsból, hogy az SFIO elhárítana minden kommunista- és szovjetellenes egységfrontot, a nemzetközi helyzetet illetően pedig a Szovjetunió és az Egyesült Államok között egy szocialista vezetésű Nyugat- és Észak-Európát szeretnének harmadik erőként létrehozni.⁴⁹ Ekkor azonban ennek a „harmadik erőnek” még nem volt olyan antikommunista kiegészése, mint néhány hónappal, s méginkább néhány évvel később (legfeljebb elhatárolódást sejtetett e jelszó felvetése).

A „hídpolitika” szóhasználat a ekkor a szociáldemokrata pártban mégis bizonyos jobbrtolódást jelzett, minthogy a nyomtatott anyagokban túlságosan tartalmatlanul szerepelt, olyan értelemben, mintha a párt egyenlő távol

⁴⁸ Vajda Imre jelentése a Főtittkárságnak az osztrák pártkongresszusról. P. I. Arch. 253/1—30.

⁴⁹ Népszava, 1945. szept. 16.

Itt jegyezzük meg, hogy Horváth Zoltán Párizsba, a szakszervezeti kongresszusra nemcsak a szociáldemokrata, hanem a kommunista párt megbízásából is utazott, a Szabad Nép tudósítását is vállalta. Ismertető cikke a Szabad Nép 1945. szeptember 27-i számában jelent meg, amelyben a nemzetközi szakszervezeti egység jelentőségét húzta alá.

vagy közel lenne a két góchoz: Moszkvához és Londonhoz. Ez több volt, mint amennyit a feszültség feloldása, a békés aktív politika szorgalmazása megkövetelhetett. Az ilyen ködös megfogalmazások részint a választás előtt, majd utána a párttól jobbra álló tömegeknek szóltak, részint a pártvezetőséget ugyancsak inkább jobbról bíráló ellenzéknek. A baloldali szocialisták a „híd-politikát” másként fogták fel. Taktikai megfontolásokon túl, számot vetettek a nagyhatalmak növekvő ellentétével, ezt kívánták csökkenteni. Méghozzá úgy, hogy a munkáspárti vezetőség Angliát szerették volna szövetségben látni a Szovjetunióval. Mindezzel egyúttal Európa demokratikus és szocialista előrehaladását is kívánták szolgálni. Részükről a hídkoncepció nem takart a két nagy erő közötti egyszerű lavírozási szándékot. Ezt a szemléletet azonban a baloldal ekkor még nem tudta a pártpropagandában úgy érvényesíteni, mint egy évvel később. A baloldali értelmezéssel egyidejűleg, sőt azzal szemben, a pusztá közvetítésre szorítkozás, semlegességi óhaj centrista felfogása is megmutatkozott.

Ebben a fázisban hívták össze a csehszlovák szociáldemokrata pártkongresszust. A prágai tanácskozásokra a magyar párt nevében dr. Ries István, Száva István és Szalai Sándor utazott el, akik Prágában találkoztak Morgan-Phillipsszel, a Labour Party főtitkárával, Charles Dumas-val, a Populaire külpolitikai rovatvezetőjével, Cyrankiewiczessel és a csehszlovák pártvezetőkkel. E találkozóznak nagy hordereje volt, mivel Morgan Phillips részvételével ekkor alakították ki azt a felfogást, amely egyfelől feltételezte, hogy a nyugati pártok belátják a kommunista—szociáldemokrata együttműködés elkerülhetetlenségét Kelet-Európában, de a pártoktól elvárják függetlenségük hangoztatását és ennek gyakorlati érzékeltetését is.

Jelentősebb jobbrafordulásról természetesen nem volt szó, csak éppen a centrista irányzat erősödött meg, s ennek következtében az országon belül⁵⁰ és külföldön a szocialisták jobboldalibb csoportjainak jóváhagyását is elnyerni igyekeztek. A nagy külső és belső létkérdésekben a párt változatlanul baloldali politikát folytatott. A választást követő átmeneti megingás-meglepődés után a Népszavában is megjelentek a választási eredményt helyesbítő baloldali ellentámadás jelszavai: a köztársasági alkotmány s az államosítások követelése. Külpolitikai síkon pedig a Népszava továbbra is a nagyhatalmak, elsősorban Anglia és a Szovjetunió kiegyezésében bízott, s nagy örömmel ismertetett minden olyan angol nyilatkozatot, amely e szándéknak megfelelt, azokkal a hírekkel együtt, amelyek Angliának belső társadalmi megváltozására, vagy egyenesen szocialista intézkedések fogantatására utaltak.⁵¹ Természetesen az egykorú ítéletekről van szó, amikor még tényleg azt hitték, hogy az államosítások a szocialista fejlődés előhírnökei lesznek. Legfeljebb az államosítások gyorsabb kiszélesítését kívánták a szemlélet író, többnyire baloldali magyar szociáldemokraták, az államosítások belső tartalmi bírálatát ekkoriban még nem vetették fel. (S az ilyen hírek természetesen megint a Labour baloldali

⁵⁰ Erről a jelenségről, a párt jobboldaláról különben Böhm Vilmos december 4-én a következőket írta Károlynak: a pártban a Szakasits szárny kívánja az együttműködést a kommunistákkal. Megkockáztatja, hogy számszerint ez a csoport kisebbségben van (ez vitatható — de jellemző tévedés); de nagy a befolyása — míg a másik szárnynak nincsen semmi. Ebbe az ellenzéki csoportba sorolja Peyert, Buchingert, Györköt és velük „a régi párt és szakszervezeti vezetők nagy részét”, — akik „csak alkalomra várnak, hogy felléphessenek Szakasitsék ellen”. (Károlyi Mihály i. m. 399. l.) A pártvezetés ezt az ellenzékot akarta megbontani, s részint kiengesztelni.

⁵¹ H. Laski: Anglia a szocializmus útján (egész oldalas cikk). Népszava, 1945. okt. 28.

vezetőitől származhattak.) A magyar párttagság ebből megérthette, hogy neki a Laski—Bevan szárny jobban megfelel, mint az Attlee—Bevin irányzat.

Emellett a pártvezetés továbbra is érzekelte, hogy külpolitikailag a vezető nyugati szociáldemokrata pártok közvéleménye előtt ki kell harcolnia a magyar demokrácia elfogadását, s eközben a jobboldali oppozícióval kell megbirkóznia. Így decemberben egyszerre vonták le következtetéseiket az eddigi politikai irányvonal megvédésére a különböző politikai élettapasztalatokkal rendelkező, életutat megjáró, eltérő munkát végző és környezetben mozgó Böhm Vilmos, Horváth Zoltán és Vajda Imre. Vajda Imrének az osztrák kongresszus kapcsán írt értékelését már idéztük. Horváth Zoltán a Népszava karácsonyi számában jelölte meg a külpolitikai feladatokat az 1946-os évre. Ebben a cikkben a Kelet—Nyugat kibékítése és a dunavölgyi béke szerepelt főhelyen. Emellett azonban sok szó esett arról, hogy a Nyugat közvéleménye előtt ismertetni kell a magyar demokrácia eredményeit, nehogy az újkeletű, horthysta emigráció dezinformálhassa a Nyugatot.

Böhm decemberben Károlyinak beszámolt arról, hogy igen sok levelet kap „öregektől”, akik Szakasits ellen őt szeretnék felléptetni. Ezek az „öregek” azonban nem veszik észre, hogy 25 esztendő alatt a világ változott, s a fasizmust nem értékélik. „Az 1945. évi Böhm pedig tanult a történelemből. Ők nem tudták, hogy értelmes ember Magyarországon ma csak olyan politikát csinálhat, amelynek alappillére: a két munkáspárt együttműködése, a Szovjetunióval való őszinte barátság, antirevizionizmus, a szomszédokkal való együttműködés, a reakció kiirtása stb., stb.” Böhm egyúttal hozzáfűzte, hogy mindennek alapján teljes erejével támogatni kívánja a pártvezetést.⁵² S tulajdonképpen ugyanazon oknál fogva a Böhm-jelzete jobboldali ellenzék is csak várakozó állásponton maradt, egyelőre továbbra sem bontott zászlót.

Megjegyzendő, hogy ez idő tájt a szociáldemokrata párttól távolabb álló Károlyi Mihály is sok tekintetben rokongondolatokat vetett fel. Károlyi már 1945 nyarán, majd szeptemberében sürgeti az új „fehér” emigráció elleni küzdelmet, s a korinány támogatását hangsúlyozza. 1945 októberében keserűen állapítja meg, hogy nyugaton éppen akkor kezdik „gőresővel nézni a demokrácia milyenségét”, amikor tényleges eredmények mutathatók ki, holott ezt 25 esztendőn át elmulasztották. Károlyi természetesen ezután is első helyre állítja a szovjet barátság őszinte kiépítését. Egyben azonban vallja azt, hogy „nem szabad abba a hibába beleesnünk, hogy eleve lemondunk az angol demokrácia támogatásáról. Igenis hirdessük, hogy az angol munkáspárt az októberi hagyományok, a földreform, az új demokrácia mellett van a titokban szervezkedő és a rájuk kacsintó ellenforradalmárok ellen.”⁵³ Mindehhez mindjárt hozzáfűzi, nem szabad, hogy az „atombomba árnyékában” állandó bizonytalanság alakuljon ki — ezt a veszélyt az aktív békepolitikával, a munkáspártok felvonultatásával kívánja elhárítani.

A Labour Party, Anglia és Franciaország értékét Károlyi Mihály, a baloldali szocialistákhoz hasonlóan, a jövőben még fokozódni hitte, minthogy az államosítások révén, úgy gondolta, a két nyugat-európai ország társadalmi struktúrája átalakul, közelebb kerül a Szovjetunióhoz. Szalai Sándor, aki akkor a szociáldemokrata párt külpolitikai osztályának vezetője volt, néhány héttel korábban szintén azzal vigasztalta baloldali olvasóit, hogy a lényeges az álla-

⁵² Károlyi Mihály i. m. 403. l.

⁵³ Uo. 209. l.

mosítás, a gazdaságpolitika, ha e téren a labour előbbre jut, a külpolitika később szintén átalakul, szocialistább lesz.

A nyugati kapcsolatok kiépítése, a „hídpolitika” a baloldali politikusoknál semmiképpen sem jelentette a szocialista igények visszautasítását. Ellenkezőleg, inkább Nyugat-Európában vártak gyorsabb fejlődést.

A választások utáni időeknek volt más fontos hangulati következménye is: fokozódott a jobboldali reakciótól való félelem, s e benyomás alól a szociáldemokrata párt jobboldalán állók sem vonhatták ki magukat. Így Kéthly Anna, aki lassanként ellenzékbe ment és néhány alapkérdésben a Böhm Vilmos által jelzett „fenntartásos kívárók”-hoz csatlakozott — gyakorlatilag ekkor mégsem törekedett a külpolitikai különút kialakítására. 1945 telén, sőt 1946 koratavaszán Kéthly is inkább a belső reakció előretörésétől félt. Mint Károlyi írta londoni barátjának, a régi galileistának, Polányi Károlynak, Kéthly, „aki biz’ lsten nem rajong az oroszokért, csak attól fél, hogy az oroszok kivonulnak, mert akkor semmi sem menti meg őket az ellenforradalomtól”.⁵⁴ S így éppen az ellenforradalommal szemben, illetőleg a szocialista előrehaladás biztosítására az eddigi szovjetbarátságot és a munkáspártok együttműködését szintén nem kívánta felbontani.

A nemzetközi helyzet rosszabbodása

A helyzet 1946 tavaszán módosult, mikor egyfelől a magyar belpolitikai erők tolódtak el, a szocialista haladás meggyorsult, nemzetközi síkon azonban a szociáldemokrata pártok között, illetőleg az egyes pártokon belül kiélesedett a két határozottabb programmal jelentkező csoport küzdelme. Mindezt kiegészítette az Internacionálé újjáalakításának immár nemesak esetleges, akadémikus síkon felvetett gondolata. hanem olyan reális javaslatként való megjelenése, ami már minden pártot foglalkoztatni kezdett.

Mindehhez hozzájárult, hogy 1945 végén a nagyhatalmak közötti feszültség, nézeteltérések mind világosabbakká váltak (külügyminiszeri tanácskozások kudarca, az atomtitkok kérdése és ezzel együtt az „atomdiplomácia” jelentkezése⁵⁵), ami 1946 elején már olyan koncepciók megszületésére vezetett, mint az ismeretes fultoni Winston Churchill-beszéd. E jelenség a magyar szociáldemokraták körében elsősorban elkeseredést váltott ki, de egyúttal polarizálta is soraikat. A keserűség érzése természetesen nem csak rájuk volt jellemző. A szocializmus sorsát szíven viselő Károlyi Mihály ugyancsak lesújtónak találta a nemzetközi feszültség fokozódását.

Ezzel egyidejűleg az országban belül is felszínre kerültek a nagy kérdések a demokrácia tartalmáról; bekövetkezett az első nagy erőpróba, amely a Baloldali Blokk győzelmével végződött, s ezzel egyidejűleg a párton belül is jobban kirajzolódtak a jobb- és a baloldal kontúrjai.⁵⁶ A szociáldemokraták között

⁵⁴ Uo. 296. l.

⁵⁵ Az atomháború veszélye a legkiemelkedőbb szaktudósokra is riasztólag hatott. Albert Einstein ekkor mutat rá, hogy a háború lehetőségét csak nemzetközi együttműködéssel, az Egyesült Nemzetek Szervezetének keretében lehet elhárítani, egykor még a nemzetek szuverenitásának korlátozását is vállalva. Mindezt Einstein már 1946-ban sürgető követelménynek tekintette. (*Albert Einstein: Out of my later years.* New York, 1950, 133—135. l.)

⁵⁶ A márciusi tüntetések értékelésében is eltérések mutatkoztak. Ez kitűnt a március 7-i pártvezetőségi ülésen is. Annak ellenére, hogy a kisgazdák felől fenyegető reakciós veszélyt valamennyien átéreztek, egycseknél túlságosan erősen hatott zavaró momentumként az, hogy a

a feszültség magját a bel- és külpolitikai helyzet eltérő felfogása alapján keletkező bizalmatlanság képezte. A jobboldali beállítottságúak bizalmatlanok voltak a Szovjetunióval, a kommunistákkal, s ennek nyomán a pártvezetőséggel szemben, amely kitartott az együttműködés mellett.⁵⁷ Baloldaltól viszont a kommunista párt soraiból vetették fel időnként a fúzió gondolatát,⁵⁸ s még inkább azt nézték rossz szemmel, hogy a szociáldemokrata párt-sajtó, pártvezetés oly erősen húzta alá „saját arculatát”.⁵⁹

E neheztelésben volt igaz indok is, hiszen, mint jeleztük, a párt-sajtó hangvételében ezekben a hónapokban volt tényleges elmozdulás a közvetítés irányába. Lényegileg azonban ez inkább külsőleges volt, a párt minden fontosabb kérdésben a szocialista fejlődést szorgalmazta továbbra is, s éppen ezért, ebben

kommunista pártvezetőség a szociáldemokratákkal az ellenlépéseket nem tisztázta kellőképp másfelől kételkedtek (mint Kéthly Anna) az egész akció hatékonyságában. A baloldaliak (mint Vajda Imre) viszont helyeselték az akciót, minthogy ettől a kiszagda vezetés biztonságérzésének megtörését várták. *PI Arch.* 2/19—1.

⁵⁷ A Szovjetunióval kapcsolatos ellenérzések csak elvétve jutottak felszínre, nyomdafestéket nem kaptak, inkább közvetlen beszélgetésekben érvényesültek. A kommunista párt üzemi-szakszervezeti szintű tevékenységét azonban szinte minden pártvezetőségi ülés tárgyalta, amelyen a pestkörnyéki üzemszervezők, titkárok — akik többségükben Szélig hívei és jobboldali beállítottságúak voltak — ismételt panasznapokat tartottak és erőteljesebb kiállást követeltek a pártvezetőségtől — a kommunista párt ellen. E bírálatokkal szemben a pártvezetőség azzal érvelt, hogy országos reakciós támadás van kibontakozóban (Bán Antal referátuma a pártvezetőség 1946. márc. 7-i ülésén), s minthogy a szociáldemokrata párt osztálypolitikát folytat, természetes szövetségese csak a kommunista párt lehet — a kiszagdapárttól, amelyben amúgyis erős a reakciós szárny — mit sem várhatnak. A kiszagdapárttal való szövetséget pedig még a jobboldaliak sem merték a vezetőségi üléseken nyíltan felvetni. A jobboldal kritikája így üzemi-szakszervezeti kicsengésű maradt, amely közvetlenül nem emelkedett össz-belpolitikai, még kevésbé külpolitikai szintre. — Mindemellett 1945 telén, 1946 első heteiben a jobboldali ellenzék, amely a csepeli, kispesti, újpesti üzemekre támaszkodhatott, megerősödött, s március 21-én Szakasits Árpád a pártvezetőségi ülésen napirend előtt már szükségesnek tartotta annak megemlítését, hogy a párton belüli véleményeltéréseket sürgősen tisztázni kell (*PI Arch.* 253/1—62).

Április 5-én pedig ismét a párton belüli aggasztó jobboldali jelenségekről szólott a pártvezetőségi ülésen. Ezúttal e kérdésben tényleges vita bontakozott ki. Szélig Imre formailag helyeselte a vezetőség igényét, hogy a pártegységet meg kell szilárdítani még a tisztogatás árán is, de nyomban tiltakozott az ellen, hogy ezt kívülről befolyásolják. Marosán György erre feleletként a párt általános irányvonalának helyességét húzta alá, a külső befolyást illetően pedig jelezte, hogy a kiszagdapárt esetében a szociáldemokraták is ilyen szerepet kívánnak játszani. Böhm Vilmos pedig erőlesen ellentámadásba ment át a jobboldaliak ellen, kifejtve, hogy az adott politikai helyzetben a párt jóformán nem tudja elviselni azt a megterhelést, amit a jobboldaliak agitációja jelent. Ezt immár nem lehet kritikának tekinteni, hanem nyílt szervezkedés a vezetőség irányvonalá ellen, amely olykor a GyOSz agitációs anyagából is merít. Ezek után a pártvezetőség felhatalmazta a főtítkárságot, hogy az ideológiai kérdések tisztázására külön értekezletet készítsen elő (*PI Arch.* 253/1—62). Megjegyzendő, hogy a jobboldali ellenzék a pártvezetőség magja még egy további alapkérdésben határozottan visszautasította; az ellenzéki politikával szemben ugyanis felelősségteljes konstruktív irányvonalat követeltek meg.

⁵⁸ Szakasits Árpád a politikai bizottság és a főtítkárság együttes ülésén számolt be az ápr. 27-iki összekötő bizottsági megbeszélésről, mikor is Rákosi Mátyás már jelezte, hogy a két párt fúziójának kérdését fel fogják vetni. Az összekötő bizottságban szociáldemokrata részről ezt határozottan elleneztek. Rákosi Mátyás ennek ellenére a közös funkcionárius-gyűlésen mégis szólott erről. A pártvezetőség ezután határozta el, hogy a Népszavában ápr. 30-án aláírás nélküli, máj. 1-én pedig Szakasits Árpád vezércikkében hátrítsák el a fúzió gondolatát (*P. I. Arch.* 2/19—1). — Az adott helyzetet mérlegelve, a feltételeket figyelembe véve a javaslat ekkor mindenképpen elhamarkodott, megalapozatlan volt, s csak a pártvezetőség helyzetét nehezítette.

⁵⁹ Szocializmus. 1945. 3—4. sz.: Vita a demokrácia értelmezése körül: *Horváth Zoltán*: Válasz Horváth Mártonnak.

az időben, az önálló arculat erőteljesebb támadása csak a jobboldali érzelmeket szíthatta fel.

E feszültség kiérezhető a Szocializmus cikkeiből, de azokból a beszámolókból is, amelyeket a Főtitkárság nevében Horváth Zoltán és Böhm Vilmos juttatott el március-áprilisban a huzamosabb ideig Londonban tartózkodó Kéthlynek. Böhm március 30-án a következő sorokat írta információként Kéthlyhez: „a két munkáspárt közötti viszony tisztázása folyik, mert hiszen éppen ezen a vonalon vannak a legnagyobb bajaink . . . A megegyeződést meg kell csinálni, mert hiszen a mi embereink között fokozódik az elkeseredés a tyúkszemrelépés politikája miatt, másfelől az együttműködésnek meg kell maradnia, mert a reakció sajnos napról-napra erősödik.”⁶⁰

Mindez összefüggött a párton belüli frakciók határozottabb kialakulásával. Jellemző, hogy a Szocializmus említett március-áprilisi számában ezt a tényt egyáltalán nem vitatták, csak a más pártállásúakat kérték, hogy ebbe a vitába ne avatkozzanak bele. A párton belül azonban a hare éleződőben volt, s ez egyfelől a belső demokrácia értelmezéséhez, másfelől az ezzel szorosan összefüggő világpolitikai helyzet felméréséhez kapcsolódott. Az említett március-áprilisi időszakból származik Horváth Zoltán feljegyzése, amit április 5-én juttatott el a Főtitkárságnak Kéthly Anna londoni előadásáról, s amelyben azt kifogásolta, hogy Kéthly szándékosan kikerült minden utalást a Szovjetunióra, s a magyar fejlődésről szólva nem említette, hogy „Magyarország szabadságát ajándékba kapta” a Szovjetuniótól.⁶¹

A belső feljegyzésekből kitűnik, hogy a párton belüli koncepció-eltérés, s ezzel egyidejűleg a bizalmatlanság mind élesebbé vált. Olyan helyzet azonban még nem alakult ki, amikor a szakítás már elkerülhetetlenné válik. Elsősorban azért nem, mert a munkásegységet ekkor még nemcsak a balszárny, hanem az ellenforradalom veszélyével szemben a centristák zöme is helyeselte.⁶² Ezt a félelmet legjobban Böhm Vilmos fejezte ki, aki már egy ízben átélte az ellenforradalom győzelmét, s így fokozottan tartott attól, hogy újra elkövetik az 1918–19-es hibákat.

Ugyanezen okból örült annak, hogy a Londonban tartózkodó Bede István magyar követ együttműködik az egyébként a Labour Party irányában nagyon is elfogult Kéthly Annával abban a tekintetben, hogy megnyerjék London rokonszenvét a magyar demokrácia számára. Böhm tudta, hogy ez nem könnyű, „szörnyű nélkül helyzetben” vannak, mert „sokat nem értenek angol barátaink”, elsősorban a magyar reakció erős gyökereivel nem számolnak. Azok az elgondo-

⁶⁰ P. I. Arch. 253/1—100.

⁶¹ P. I. Arch. 253/1—101. — A feljegyzés hátán feltűntették, hogy az anyagot az 1946. ápr. 8-i főtitkári értekezlet is tárgyalta.

⁶² Mindezt bizonyítja az is, hogy bár Szakasits Árpád, Marosán György, Justus Pál, de Böhm Vilmos, sőt Bán Antal is többször élesen bírálta a pártnak szervezkedő jobboldaliakat; a pártvezetőségben jelenlevő képviselőik még nem léptek fel ezekben a napokban nyíltan a vezetőség ellen. A jobboldaliak továbbra is a kommunista pártot támadták, miközben az április-májusi egyesülés-felvetés megnehezítette a pártvezetőség baloldali-centrista zömének helyzetét. Az együttműködés mellett azonban e többség mindvégig kitartott. A politikai súrlódások mellett pedig a ténylegesen folyó osztályharc is meghatározta a párt helyét. A május 20-iki politikai bizottsági ülésre egyszerre érkezett jelentős vidéki párttitkárok ellen szervezett merényletekről — ami a reakciós veszélyt valóban megfoghatóvá tette — s arról, hogy Peyer Károly a parlamenti albizottságban minősíthetetlen módon gáncsolta a bányák államosításának javaslatát. Peyer magatartását ekkor egyaránt marasztalta el Bán Antal, Marosán György, Justus Pál, Vajda Imre és Faragó László. Peyernek ekkor senki sem kelt védelmére (Pí Arch. 253/1—61).

lások, amelyek a Labour támogatására építettek, több ponton akadályba ütköztek. Elsősorban ott szenvedtek hajótörést, hogy a bizalmatlanság falát nem törhették át, a Labour Party elutasította a kommunista pártokat, hevesen bírálta a magyar fejlődést és a szovjet—magyar barátság további kiépülését. Mindehhez hozzájárult még az is, hogy 1946 tavaszán, francia—angol szociáldemokrata kezdeményezésre, újra napirendre került az Internacionálé felállitásának kérdése.

Már 1946 februárjában megindultak a tanácskozások az ifjúsági Internacionálé felállításáról. Noha a SZIM ifjúsági vezetői hajlamosak voltak az új Internacionálé felkarolására, a pártvezetőség ezt elhárította, leszögezte, hogy előbb a felnőtt pártmozgalomban kell e kérdéseket megvitatni és tisztázni. A párt külpolitikáját véleményezőik azonban korainak, sőt kétes értékűnek vélték minden ilyen kísérletet, minthogy az óhatatlanul bizonyos fokig kommunistaellenes kiesengést kapott volna mindaddig, amíg el nem dől, hogy az új nemzetközi munkásszövetség minden irányzatot felölel-e, szociáldemokratát csakúgy, mint kommunistát. A magyar szociáldemokrata párt baloldali irányzatához tartozók csak ilyen kísérlethez adták volna áldásukat.⁶³

1946 tavaszán azonban a nyugati pártok részéről megérkezett a meghívó a clacktoni májusi, Labour Party által összehívott nemzetközi konferenciára. E konferencián magyar részről Ries István, Kéthly Anna és Horváth Zoltán vett részt. A konferencián valamilyen határozottabb formában vetődött fel a szociáldemokrata pártok tevékenységének összehangolása, illetőleg egy eunek megfelelő szerv kialakítása, azzal a távolabbi céllal, hogy végül maga az Internacionálé is kibontakozhat majd. E törekvést elsősorban a francia, belga és angol párt támogatta, míg a keletiek nagyfokú óvatosságot tanúsítottak. Az értekezleten kitűnt, hogy a „nyugatiak” és a „keletiek” nem beszéltek ugyanazt a nyelvet. (Az utóbbiakhoz tartozott akkor az olasz párt s a laza szervezésű svájciak egyrésze is.) A „keleti” pártokra részint a Szovjetunió közelsége is befolyást gyakorolt, másrészt viszont a sokszor egy-két évtizedes ellenforradalmi terror, fasizmus hatott nyomasztólag, s így a demokrácia megvédelmezését másképpen értelmezték, s a munkáspártok összefogását is elengedhetetlennek tartották.⁶⁴

Végeredményben a találkozóan a megbeszélések a jelek szerint kompromisszummal végződtek. Egyfelől lépéseket tettek a szocialista Internacionálé kialakítására, másfelől elhaltak a bírálatok a kelet-európai országokról s a kelet-európai szocialista pártokról. Természetesen ez utóbbi vonatkozásban igazi megértés a Nyugaton csak a baloldali elemeknél volt tapasztalható.

Tulajdonképpen ez a két kérdés került azután a clacktoni konferencia szőnyegére, s mint ahogy az várható volt, némi hallgatóságos kompromisszummal ért véget az eszmecsere, amelynek értelmében a nyugati pártok nagyobb megértést ígértek a keleti pártok gyakorlati tevékenysége számára. A megértés természetesen nagyobb volt megint a nyugati baloldal részéről. Laski éppenséggel a balkáni, kelet-európai reakciót marasztalta el ezekben a napokban.⁶⁵ A kon-

⁶³ Szalai Sándor a nemzetközi kapcsolatokat gondozó osztály vezetője végül arra utalt, hogy legalább a környező országok, főként a csehszlovákok véleménynyilvánítását kell megvárni. — A jelentésre Szakasits Árpád ráírta: lássa Horváth Zoltán, aki febr. 17-én megerősítette Szalai állásfoglalását: „Fenti álláspont helyes” — szavakkal. — P. I. A. 253/1—99.

⁶⁴ P. I. A. 253/1—100.

⁶⁵ Népszava 1946. máj. 21. — A Laski-nyilatkozat azonban ezúttal sem fedte teljesen a Labour Party vezetőségének elképzeléseit. A Labour Partynak a következő évben megjelenő évkönyvében a clacktoni konferenciáról elég sok szó esett. Az Internacionálé újjászerveződésénél

ferencián valóban elhaltak az éles és rideg bevini támadások. A magyar pártvezetők londoni tudósításaikban, nyilatkozataikban egyaránt azt húzták alá, hogy a megbeszélések a Kelet—Nyugat kiegyezését kívánják szolgálni, másfelől a két munkáspárt együttműködését változatlanul gyakorlati alapelvnek tekintik. Valamennyien figyelmeztettek arra, hogy a reakció a nyugati közvélemény előtt megrágalmazza a magyar demokráciát, s felszólalásaikban a fiatal köztársaság védelmére keltek.⁶⁶ A megbeszélések idején tehát az alapkérdésekben a magyar párt gyakorlati működése kedvező képet mutatott.

1946 tavaszán ugyanakkor a magyar szociáldemokrata párt megnyilatkozásaiban az egy évvel korábbihoz képest bizonyosfajta jobbrtolódás volt tapasztalható. A pártvezetőség, a pártsajtó ugyanis akkoriban a pártegységet hangoztatta befelé, az önálló arculatot kifelé (amit csak ritkán kíséreltek meg pontosabban körülhatárolni). Nagy nyomatékot kapott ez idő tájt a nyugati nagypártokkal való azonosság jelzése, miközben nagyon is háttérbe szorult a pártok politikájának bírálata. Ekkoriban olyan illúziók terjedtek el, hogy a szociáldemokrata pártoké a legnagyobb misszió, nekik kell a nemzetközi feszültséget feloldani, a nyugati szocialista haladást fokozatosan, de mégis csak határozott egyértelműséggel biztosítani.⁶⁷

Ebben az időszakban igen élesen elhatárolták magukat az egyesülés felvetésétől, utaltak arra, hogy az ez idő szerint teljességgel éretlen lenne. S ez minden bizonnyal igaz is volt, de a másik oldalon egyesek nem jelezték, hogy elvileg persze az egyesülés üdvös lenne, hiszen egy azonos osztálynak pártjairól van szó.⁶⁸ A párt súllyal a jobboldal ellen, a reakció ellen harcolt, a szocialista

mintegy elvi kiindulópontként jelölték meg, hogy a fasizmus, majd a háború elsöpörte a „szektás marxizmust”, és a német szociáldemokrata mozgalom „dogmáit”. A második világháború után pedig a Labour Party győzelme gyakorol vonzóerőt, amit kiegészítenek a munkáspártoknak a dominiumokban aratott sikerei. A Labour Party tehát tudatosan a marxista felfogással szembeni bázison szerette volna az Internacionélé újjalakítását. Ehhez csak azt fűzte hozzá, hogy a kelet-európai pártokkal is meg kell őrizni a kapcsolatokat, minthogy ezek egyúttal a Kelet—Nyugat feszültség csökkentését is szolgálják. (Labour Party Yearbook. 1946—47. London, 1947. 307 — 308. l.). E kettős célkitűzés természetesen ellentmondást rejtett magában, hiszen a keleti pártok — de ekkor még a nyugatiak közül is jó páran — marxista alapon álltak.

⁶⁶ Természetesen a nyugati pártkapcsolat-keresés nem korlátozódott kizárólag a Labour Partyra. Amint 1945 első hónapjaiban, ezután is világosan látta a pártvezetés, hogy a Labour mellett a legbefolyásosabb párt a francia. Ezt részint magának az országnak, részint a pártnak a kormányban betöltött helye magyarázta, amit csak kiegészített L. Blum presztizse. A magyar pártvezetés még 1945 nyarán hosszú beszámolót készített a pártmozgalomban bekövetkezett fontos változásokról, többek között a pártegyüttműködésről, s a Peyer-féle vezetők szükségszerű eltávolításáról, amit aztán elküldtek a franciáknak. (P. I. Arch. 253/1—29).

⁶⁷ *Horváth Zoltán*: A szociáldemokrácia szerepe a világpolitikában. Szocializmus, 1946. 5—6. sz. 226—227. l.

⁶⁸ E jelenség felmérésénél gondolni kell azonban arra, hogy ez reagálás volt egy elhamarkodott taktikai lépésre, amelyre a kommunista párt vezetői szánták el magukat. A fúzió gondolata ugyanis nem volt megalapozva, s nemcsak a jobbszárnyat, hanem a centrumot, sőt a baloldaliakat is kellemetlenül érintette. Szakasits Árpád május 1-i cikkében leszögezte, hogy mindkét pártra szükség van, de kiállt egyúttal az együttműködés mellett, sőt elvileg az egyesülést is megengedte — csak gyakorlatilag hátrította ekkor méltán el. A fúziós javaslatok azonban nem haltak el. Justus Pál május végi beszámolójában Böhm Vilmosnak ismét ilyen erőfeszítésekről tesz említést, hozzátéve, hogy ebben a kérdésben a pártvezetőség álláspontja nem változott (253/1—100). Révai József május-végi cikke után végül is nagybudapesti pártvezetőségi ülést hívtak egybe, ahol a fúzió ügyének exponálását szándékosan a baloldal egyik legismertebb vezetőjére, Vajda Imrére bízták. Vajda Imre a két munkáspárt külön-külön feladatait megjelölve aláhúzta, hogy sokkal több az összefűző szál, mint az elválasztó elem. A kommunista párt részéről felszólaló Párkás Mihály megjegyezte, hogy az elvi különbségek nagy része valóban már a múlté, az egyesülést azonban ugyancsak időszerűtlennek minősítette, s így a fúziótörekvés e rövid, de

fejlődést támogatta, de miközben saját arculatát keresve elhatárolta magát a kommunista pártoktól, a párt centrista és jobboldalibb beállítottságú tömegeinek megértését, a nyugati pártok rokonszenvét kereste — a szocialista követelményeknek ellentmondó, helytelen elemek is kerültek a korabeli írásokba és nyilatkozatokba.⁶⁹ A párt a „hídpolitikában” a híd közepére került, ahelyett, hogy megmaradt volna a baloldali hídlőnél.⁷⁰ Ez az elmozdulás azonban nem érintette a gyakorlat legfontosabb pontjait, hiszen a párt egyik legfontosabb tényezője volt a Baloldali Blokk sikereinek.⁷¹

rossz irányba erjesztő intermezzo után lezárult (Népszava, 1948. jún. 4.). A gyűlésnek volt egy olyan mozzanata, ami nem került a sajtóba. Kéthly Anna ekkor tért vissza többhónapos angliai útjáról, ekkor állt először nagyobb pártgyűlés elé. A vitához ő is hozzá akart szólni, de az elnökségben Bán Antal, amikor papíron Justus Pál is szót kért, törölte a kérélmeket. Kéthlyt az egybegyűltek sürgetésére a szóinkázi székbe emelte, de ekkor ő kijelentette, hogy angliai tapasztalatairól csak akkor szól, ha „magunk között leszünk”. Ekkor több kommunista párti meghívott elhagyta a termet — már akiket a baloldali szocialisták nem tudtak visszatartani. Az ügy a pártvezetőség elé került, ahol a baloldaliak Kéthly magatartását bírálta. Így a fúziós javaslat, külpolitikai orientáció tovább differenciálta a két frakciót. (Vajda Imre visszaemlékezése.)

⁶⁹ „Az önálló arculat” követelésében nagy szerepet játszott a centrum, amelyet érezhetően zavart egyfelől az üzemi és szakszervezeti szinten befolyásos szociáldemokrata jobboldal, másfelől a már jelzett kommunista fúziós gondolat felvetése, illetőleg, üzemi, szakszervezeti vélt vagy igaz sérelmek. Minthogy e centrum képviselői többnyire szakszervezeti emberek, nagyüzemi vagy kerületi titkárok voltak, ezek a kérdések és élmények közelebbről érintették és foglalkoztatták őket, mint azokat a baloldali értelmiségieket, akik országos szinten foglalkoztak a kulturális élet, a sajtó, a kül- és gazdaságpolitika kérdéseivel. A centrum egyébként maga is megosztott. Voltak olyan képviselői, akiknél a kommunistaellenes bizalmatlanság már tényleges tényező volt, másoknál viszont az hiányzott, s a munkásegységet tényleg fenn kívánták tartani, de mindenképpen erős, független szociáldemokrata párt kiépítésére törekedtek. A centrum jobbszárnyán állók — akik később a jobbszárnyhoz csapódtak — a jobboldaliakat is mentegették. A centrum zöme Peyertől elhatárolta magát, sőt pártkörökben meg is bírálta, de a pártegységet fenn kívánva tartani, nyilvánosan Peyert nem ítélte el, kifelé tagadta a jobboldal létezését s sérelmezte, ha ezt kommunisták szavá tették. E centrum összetétele, ereje és érvelése a politikai helyzet változásával együtt módosult. 1946 tavaszán-nyarán annyiban is erősödött, hogy Bán Antal, a párt helyettes főtitkára, aki korábban inkább baloldali álláspontot képviselt, ekkor már mindinkább a centrum egyik vezéregyéniségévé vált, s benne is növekedett a bizalmatlanság a kommunista párttal szemben. Nem véletlen, hogy az 1946. szept. 23-i politikai bizottsági ülésen a szakszervezeti vonalon tevékenykedő Vas Miklós mellett már Bán Antal sürgeti az „önálló arculat” kialakítását, míg a baloldaliak antikapitalista ellentámadást követeltek mind gazdasági, mind politikai téren (P. I. Arch. 253/1—61).

⁷⁰ A baloldaliak a párton belül bizonyos kritikát gyakoroltak néhány, a párt-sajtóban is jelentkező megfogalmazás fölött, sőt helyenként a hivatalos szóhasználatot is helyesbíteni kívánták. A párt 1946. febr. 9-i külügyi bizottsági ülésén Horváth Zoltán hangsúlyozta, hogy a világpolitikai helyzetet nem az angol—oros, nem a kommunisták, illetőleg a Labour Party elképzeléseinek ütközése teszi feszültté, hanem újabban az amerikai nagytőke agresszív felvonulása a jellemző, s a Wall-Street még az angol államosítások megvalósítását is el akarja gáncsolni a gazdasági segélyek megvonásával. Justus Pál pedig ezen az ülésen jelenti ki, hogy a maga részéről a Szakasits Árpád által először felvetett „hídfórmula” azzal a kiegészítéssel fogadja el, hogy „fizikailag lényegesen közelebb vagyunk a keleti hídfőhöz”. Justus Pál megjegyzi, hogy a kiegészítést elsőként Szalai Sándor tette meg (P. I. Arch. 253/1—98). Justus továbbá kifejtette: nem akarnak sűrűlődsé felületté válni a nagyhatalmak között, hanem inkább aktív kezdeményező, szocialista igényű politikát kell kialakítaniuk. Bán már korábban jelezte, hogy a kelet-európai térségben vitathatatlanul a Szovjetunióknak van döntő befolyása. Bán Antal e helyreigazítása az augusztusi külügyi bizottsági ülésen hangzott el, ahol hangsúlyozta, hogy Magyarország a békeszerződések megkötésénél elsősorban a Szovjetunióhoz kell, hogy kapcsolatot találjon. Ugyanez vonatkozik a gazdasági problémákra is. Bán tehát ekkor még a realitások talajáról elutasított bármifajta légtüres, harmadikutas politikát, s jól látta ennek veszélyét (P. I. Arch. 253, 1—98).

⁷¹ A pártvezetőség irányvonalának tulajdonképpeni töretlenségét bizonyítják a pártvezetőségi, politikai bizottsági ülések anyagai is. Igaz, 1946 szeptemberében a párton belüli ellentétek fokozódása itt is megmutatkozott. Szélig Imre Kéthly Anna támogatásával a szept. 2-iki P. B. ülésen a koalíció és a munkásegység esetleges felbontását is felvetette, de Bán Antal és vele

Hogy ez a jobbfelé mutató elbizonytalanodás mennyire nem volt akkor még kardinális, azt éppen a Labour Partyhoz fűződő kapcsolat világítja meg. Az említett clacktoni értekezlet legfontosabb határozata az volt, hogy meg kell fontolni az Internacionálé újjáteremtését, de mindenesetre ki kell építeni egy szövetet a pártközi kapcsolatok állandósítására. Ennek keretében augusztusban a pártvezetőség a Labour Partytól kérdőíveket kapott, amelyekben a párt szervezeti erejére, programjára, vezetőire, politikájára vonatkozó kérdéseket kellett megválaszolni. Az ívek valósággal párt-„önéletrajzok” voltak, s közvetlenül a Labour Partyhoz futottak be. A magyar válaszokat Szakasits írta alá, s némelyük valósággal hitvallásnak számított. Mindenekelőtt jelezték, hogy a párt kitart a munkásegység politikája mellett. Igaz, ezúttal is megtették az elhatároló gesztust, amikor a módszerbeli eltérésekre utaltak, de összehasonlíthatatlanul élesebben szólottak a kiszegzádról, akikkel szemben már nem módszerbeli, hanem elvi kifogással éltek. A válasz ebben a vonatkozásban így hangzott: „egyébként a Kiszegzádpárt ideológiája — amennyiben ilyen egységes ideológiáról egyáltalán beszélni lehet — a miénktől minden tekintetben eltér: teljesen a bourgeois felfogást vallja és a szocializmus felé való haladás ellenfele.” Megemlékeznek a kiszegzádpárt polgári demokratikus törzséről is, de aláhúzzák, hogy a párt a munkáspártokkal szembeni oppozíciójában duzzadt fel ekkorára, s az utóbbi időben a bankok s a nagyipar államosítását ellenezte. „Külpolitikai tekintetben a Kiszegzádpárt őszintétlen magatartása arra a reményre épül, hogy a nagy hatalmak közötti nézeteltérésben a nyugati hatalmak segítik majd a magyar jobboldalt. A mi külpolitikánk viszont arra a hagyományra épül, hogy egyforma jóviszonyt akarunk fenntartani valamennyi demokratikus nagy-

együtt a pártvezetőség zöme ezt határozottan visszautasította. Bán hangsúlyozta, hogy a párt célja a szocializmus felépítése, sőt lehetőleg ennek meggyorsítása. Éppen ezért a kiszegzádkkal való szövetséget a párt csak ideiglenesnek tekintheti, s ezzel elhárította azt a jobboldali elképzelést, hogy a párt a kiszegzádpárttal szövetkezzék a kommunista párt ellen (P. I. Arch. [253/1—61]).

Szept. 18-án a Politikai Bizottság ülésén Szakasits Árpád nyomatékosan aláhúzta, hogy a kiszegzádpárt támadólag lép fel a munkáspártokkal szemben, s ha ezek erre nem válaszolnak, ellenforradalom veszélye fenyeget. Három lehetőséget jelölt meg a párt általános politikája számára: 1. visszavonulni és ellenzékbe menni; 2. középpárttá válni; 3. aktívan baloldali ellentámadást kezdeni. Ekkor Rónai Sándor igen erőteljesen védelmezte a munkásegység ügyét, elutasította a középpárti irányvonalat s hangsúlyozta: nem szabad megengedni, hogy a kiszegzádk a szociáldemokrata pártot kijátszhasák a kommunisták ellen. Ugyanesek ilyen értelemben szólalt fel Marosán György is, aki kijelentette: a pártvezetőség politikáját esak az antikommunisták és antimarkisták ítélik el. Mindezt nemzetközi sikra is kivéteve megállapította, hogy a pártnak az amerikai kapitalizmussal szemben osztályalapon a Szovjetunió mellé kell állnia. Ezen az ülésen azonban már az eddigieknél sokkal élesebben ütköztek meg az irányzatok. Szélig Imre azt fejtette, hogy a koalíció felbomlóban van, a kommunista pártra való támaszkodás megbukott. Kétségbevonta, hogy a pártvezetőség mögött áll a párttagság többsége, s Rónai Sándor, valamint Szakasits Árpád gondolatmenetével szembehelyezkedve erőteljesebb fellépést követelt a kommunista párttal szemben. Szélig exozéját felkarolta Szeder Ferenc is, aki szintén a vezetőséggel szemben követelt „pártdemokráciát” a jobboldali ellenzék számára. Kelemen Gyula pedig már Peyer védelmére is talált érveket.

A jobboldal azonban elszigetelődött, s Ries István ismét nemzetközi, s országos belpolitikai szintre emelve a vitát, kimutatta, hogy a munkásegység megszakítására gondolni sem lehet, az eddigi hibák vagy sérelmek ezt nem tehetik kérdéssé. Nem lehet új politikát kezdeni a kiszegzádk szövetségében, hiszen ez végeredményben polgári párt, s nem a szocializmusért küzd (P. I. Arch. 253/1—61). — A pártvezetőségben pedig ezúttal is a Szakasits, Rónai, Marosán, Ries jelezte felfogás érvényesült, a középpártiság igényét nemesak külpolitikailag, hanem belpolitikailag is elutasították. E felfogást a december 23-iki politikai bizottsági ülés is megerősítette, amelyen Szakasits a jobboldal további visszaszorítását szorgalmazta, Vágvölgyi Tibor pedig azt javasolta, hogy a párt járjon el a Labour Partynál az angol—szovjet közeledés érdekében (P. I. Arch. 253/1—61).

batalommal. A Kisgazdapárt tömegének egy részében él a sovinizmus és revizionizmus emléke, mi a szomszédállamokkal való megbékélés útját keressük, a magyar nemzeti igények teljes megóvása mellett.”⁷²

1946 nyarán a Fábíánus Társaság ugyancsak kérdőíveket bocsájtott ki, amelynek válaszcanyaga októberben került a párt Politikai Bizottsága elé. A válaszban az államosítások, a demokrácia önvédelmi biztosítékai, a két munkáspárt együttműködése mellett szálltak síkra.

A fábíánusok külön kérdésként azt is felvetették, mit tekintenek az egyes pártok a kommunista párthoz, illetőleg a Szovjetunióhoz fűződő kapcsolatuk lényegének. Erre a magyar pártvezetés így reagált: „A Szovjetunióhoz fűződő viszony alapja, hogy mint szocialista párt valljuk szellemi kapcsolatainkat az orosz forradalommal. Valljuk, hogy a Szovjetunió léte biztosítékot és erősítést ad valamennyi ország szocialista öntudatos munkásmozgalmá számára.”

A fábíánusok érdeklődésére a magyar pártvezetőség kifejtette, hogy a szocialista fejlődés érdekében belegyezőz a nemzetközi együttműködés kiszélesítésébe, még ha ez a nemzeti szuverenitást szűkítené is. Arra a kérdésre, hogy szerintük a nemzetközi együttműködésnek mi képezi a fő akadályát, a magyar párt ezt a keleti és nyugati hatalmak ellentétében jelölte meg. Ebből pedig mindjárt a következtetést is levonták: „Véleményünk szerint minden ország munkáspártjának, a szociáldemokrata és kommunista pártoknak közelebb kellene kerülni egymáshoz, számolva azzal a ténnyel, hogy a nagytőke a maga ellenforradalmi szándékairól nem tett le. A munkáspártok feladata lenne tudomásul venni, hogy a nagytőke érdekei védelmében nem riad vissza a fasiszta, vagy fasiszta jellegű intézmények támogatásától sem, mint ennek példáját látjuk a világ számos helyén. Ha mindkét munkáspárt mindenütt tudomásul veszi, hogy nem egymásban, hanem a nemzetközi nagytőkében kell látnia az igazi ellenséget, akkor az együttműködés útjából a legfontosabb nehézségeket kiküszöbölték.”⁷³

Ezzel a nyilatkozattal, amely tulajdonképpen már a második nemzetközi értekezlet előestéjén hangzott el, lezárult a párt külpolitikai szereplésének, szemlélete kialakulásának egy korszaka. 1946 őszére a pártvezetésnek be kellett látnia, hogy nem középen áll a hídon, hogy a nyugati pártok politikáját kritikusan kell szemlélennie, s ebben nem egyszerűen a kelet-európai fejletlenebb viszonyok, a demokrácia gyengesége, s ebből következően a demokrácia fokozott védelme a legfontosabb elem, hanem a nemzetközi nagytőkével szemben tanúsított magatartás.

W. Churchill fultoni beszédét követően a nemzetközi bizalmatlanság fokozódott, Németország sorsának megítélésében a nézeteltérések mind nagyobbakká váltak, 1946 elején az angol Labour kormány feladta a Ruhr-vidéki nagyvállalatok államosításának tervét, s ezzel szabad utat engedett a német nagytőke újjáéledésének. Néhány munkáspárti angol politikai véleménye szerint ekkor követett el fatális hibát a Labour Party, ami úgyszólván jóvátehetetlenné vált.⁷⁴ Mindez ekkor már amerikai gazdasági nyomás alatt történt, s 1946-ban mind világosabbá vált, hogy Nyugaton nem Anglia az erősebb, a diktáló erő, hanem az Egyesült Államok. Ebben az országban pedig a roosevelti hagyományok maradványai már ekkor eltűntek, az utolsó roosevelti miniszterek elkeseredett és mind reménytelenebb utóvédharcukat folytatták a ki-

⁷² P. I. Arch. 253/1—99.

⁷³ P. I. Arch. 253/1—101.

⁷⁴ *Fenner Brockway: Outside the Right*, London, 1963. 39—40. 1.

bontakozó hidegháborús hullám ellen. Megkezdődött a nagy politikai polarizáció. Ennek következtében mind véresebbé vált a görög polgárháború, a szocialista állásfoglalás pedig e téren ütközött a Labour-kormány külpolitikájával; az angol—francia párt rovására írták azt is, hogy bár hoztak Franco-ellenes határozatokat, igazán hatékony lépésektől tartózkodtak. Mindelhez hozzájárult, hogy nyugati politikusok körében ekkoriban már erősen tapasztalni lehetett a hatalmi politikára való törekvést, aminek alapjául az atommonopólium szolgált volna. A nyugati vezető pártok pedig nem léptek fel ez ellen kellő eréllyel. Mindez a baloldali érzelmű szocialisták körében kiábrándulásra vezetett; igyekeztek feuntartani önállóságukat a nyugati nagyobb pártokkal szemben, s egymás segítségét kezdték keresni.

A szociáldemokrata pártok között s az egyes pártokon belül kieleződött a vita a nagy kérdésben: kikkel kívának együttthaladni: a kommunistákkal, radikális szocialista átalakulást siettetve, vagy pedig a polgári pártokkal, a fennálló társadalmi rendszeren csak kisebb reformokat eszközölve. Az Internacionálé újjászervezése, s maga a kialakult történeti helyzet — elsősorban a háborús politika jelentkezése — így állította válaszút elé az egyes pártokat.

Itt kell még megjegyeznünk, hogy a magyar pártvezetés mindig igen élesen reagált a háborús veszély jelzéseire, s mindenképpen ennek csökkentésén fáradozott, a békét szerette volna biztonságban tudni. 1946 nyarán azonban baljós jelenségeket kellett tapasztalnia. A külpolitikai bizottság augusztus 8-i ülésén a bizottság titkára beszámolt arról, hogy a külföldről visszatért vezetők — névszerint Riesre, Bedére és Vajdára utalt — mind arról számoltak be, hogy amerikai részről már háborús retorzió lehetőségét latolgatják, ha a Szovjetunió befolyása külpolitikai-hatalmi sikon tovább nő, de tulajdonképpen meglévő befolyását is vissza kívánják szorítani. A jelenlévők közül többen jelezték, hogy az új helyzetben igen sok függ Angliától; tud-e a Labour Party-kormány önálló politikát folytatni, tudja-e a feszültséget esökkenteni. Ezt a várakozást, igényt és reményt egyaránt támasztotta Bevinnel szemben Kertész Miklós és Justus Pál. Néhányan kifejtették, hogy az aggasztó jelek ellenére a háború lehetőségét mégsem tekintik imminensnek. Marosán György mindeenesetre aláhúzta: „spekulálni két dologra lehet: békére és háborúra. Szocialisták csak békére spekulálnak.”⁷⁵ Káldor György pedig a kibontakozás útját keresve megjegyezte: „A lényeg az, hogy Európa szocialistává válik-e vagy sem? És ebben a komplexumban egyik legfontosabb kérdés a német probléma.” Ezzel kapcsolatban utalt arra, hogy a háborús főbűnösök felelősségrevonása mellett megmarad a gazdasági potenciál, amely egy hatalmi „egyensúly politika” feltámasztása mellett nagyon veszélyes lehet. A vitában az Angliából nemrég visszatért Ries István és Horváth Zoltán kifejtették, hogy a munkáspárti vezetők elhárítottak minden olyan gondolatot, mintha ők hajlandók lennének a Szovjetunió ellen fegyveres erővel fellépni. Azonban Ries István is utalt arra, hogy amerikai körökben mesterséges háborús hangulatot szítanak. (Ries ugyanakkor néhány szovjet kezdeményezést is — főként formailag — sajnálatosnak ítélte.) A magyar pártvezetés tehát felismerte, hogy a nemzetközi politikában az erők polarizációja jegyében új helyzet van kibontakozóban, a nagytőke megkezdte támadását a demokratikus erőkkel szemben, amire válaszként a magyar pártvezetés baloldali erői szocialista összefogást hirdettek meg.

⁷⁵ P. I. Arch. 253/1—99. — Ezen igénynek megfelelően a Politikai Bizottság 1946. július 31-iki ülésén Horváth Zoltán javaslatára már elfogadták azt az irányelvet, hogy az amerikai ag-

A bournemouthi konferenciától a Truman-elv meghirdetéséig

A bournemouthi második szocialista nemzetközi konferencia 1946. november 8. és 10. között tanácskozott. Az üléseken a kabinetminiszter E. Shinwell elnökölt, s mindjárt az első pillanatoktól kezdve világossá vált, hogy noha ténylegesen még nem került sor az Internacionálé újjáalakítására, ezúttal konkrét lépéseket tesznek állandó összekötő szervek létrehozására. Ebből egy sereg probléma adódott mind szervezési, mind politikai téren — s természetesen az utóbbiak voltak a súlyosabbak. Politikai síkon ugyanis meg kellett volna határozni az Internacionálé politikai alapelveit, s itt elkerülhetetlenül vitáknak néztek elébe. Az angolok nyomán ugyan mindenki hangsúlyozta a demokratikus szocializmus elveinek elfogadását, amit ők a proletárdiktatúrával állítottak szembe; a baloldali szocialisták azonban ezt az értelmezést elhárították, a demokrácia képviseléről természetesen nem mondtak le, de a demokrácia önvédelmét is hangsúlyozták.

A politikai, tartalmi kérdésekkel együtt olyan szervezeti kérdések vetődtek fel, hogy Görögországban, Bulgáriában két szocialista párt is alakult, a spanyol emigráns szocialisták pártja kettévált. Az egybegyűlt pártoknak dönteniük kellett volna, hogy kit fogadjanak maguk közé. A pártszakadások mögött politikai, felfogásbeli ellentétek húzódtak meg. A döntést az értekezlet elhalasztotta. Még sürgösebbnek és nagyobb problémának tűnt a német szociáldemokrácia képviselése. Ennek horderejét valamennyi küldöttség átlátta. De közismert volt, hogy a Németország nyugati övezeteiben tevékenykedő szociáldemokrata párt elvakultan kommunista- és szovjetellenes, s nem egy jel arra mutatott, hogy a nacionalista nyomok nagyon is kivehetők e pártban. A nyugati szociáldemokrata pártok többsége mégis befogadásra ajánlotta. E javaslatot maga Morgan Phillips, a Labour Party titkára exponálta, akit a holland, norvég, dán és osztrák párt támogatott.

A német meghívást ellenezték a lengyelek, a belga párt többsége, s igen éles formában léptek fel ellene a svájci küldöttek, akik szerint a német szociáldemokraták alig tanultak valamit az elmúlt 13 év eseményeiből, sőt az angoloknak is szemükre vetették, hogy a megszállási rendszer keretében kevéssé mozditják elő Németországban a szocializmus ügyét. Végeredményben szótöbbséggel 12 : 5 arányban megszavazták a németek elvi, majd 11 : 5 arányban gyakorlati, a következő évi kongresszusra szóló meghívását. Az ellentmondás arra vezethető vissza, hogy míg egyfelől a német párttal szemben jogos fenntartásokkal éltek, a német szociáldemokrata mozgalomról nem kívántak lemondani, már csak Németország európai jelentősége miatt sem.

A magyar pártküldöttek londoni tapasztalataikról olyan jelentést terjesztettek a pártvezetőség elé, hogy Londonban Dalton pénzügyminiszter meglepését fejezte ki politikájuk iránt, amiből a Kelet—Nyugat közelítésére számító „hidpolitika” angol jóváhagyását vélték kiolvasni. Londonban érte őket a francia szocialisták választási vereségének, a kommunista párt megerősödésének híre. Mindazonáltal a labourista vezetők nem annyira a kommunistákra nehezteltek, mint a francia pártvezetőkre, akik nem képviselték eléggé a munkások érdekeit, s ezért veszítették el proletár-bázisukat.⁷⁶ Mindebből s abból a tényből, hogy a Labour Party titkára, Morgan Phillips a magyar delegációt Magyarországra

resszivitással szemben a detente érdekében a Labour Partyra kell próbálni támaszkodni (P. I. Arch. 253/1—61).

⁷⁶ P. I. Arch. 253/1—99. A magyar delegáció jelentése a bournemouthi szocialista konferenciáról a pártvezetőségnek.

kísérte, a delegáció olyan következtetést szűrhetett le, hogy Angliában nagyobb megértést fognak tanúsítani nemcsak a magyar párt, hanem a magyar demokrácia iránt is. Ezek ugyan ismét illúziók voltak, de olyanok, amelyeknek volt tárgyi alapjuk is, s melyeknek akkori hatékonyságát nehezen lehetett pontosan felmérni. A Népszava ekkoriban folyamatosan nyújtott tájékoztatót a Labour „baloldali lázadóról”, a „keep left” csoport eszméi hadjáratáról, amellyel a bevini politikát akarták balra terehni.⁷⁷ A lázadás ugyan nem vezetett eredményre, de a rokonszenv mutatta, hogy a magyar pártsajtóban a baloldali felfogás tört magának utat, amely baloldaliabb testvérpártot szeretett volna Londonban hatalmon látni.

Ez természetesen nem volt egyértelmű magyar visszhang. Kéthly Annától nem lehetett kritikai hangokat hallani az angol pártot illetően. S noha Morgan Phillips a magyar pártvezetőség vendége volt, a pártgyűléseken a feszültség csökkentését szorgalmazó beszédeket mondott, az angol követség reakciós velleitását munkatársai a tiszteletére adott fogadásra Szakasits Árpádot nem hívták meg, viszont Peyer Károlyt igen. A politikai különbséggel mindenki tisztában volt, s a megfontolásokkal is, ami miatt a magyar párt erőlesen tiltakozott.⁷⁸

A Morgan Phillips körutat ezek után a Népszava azzal zárta, hogy a szocialisták valamennyi áramlatát üdvös lenne összefogni, de másfelől jelezte, „a nagytöke és a szocialista politika között áthidalhatatlan az ellentét”, vagyis egyúttal az elkerülhetetlen osztály- és politikai nézetszétválásra készítette fel olvasóit. A nyugati szocialista pártokban ugyan néhányan felszólaltak még a mérséklet, a keleti-nyugati szocialisták együttműködése, sőt egyesek a Szovjetunióknak nyújtandó feltételmentes kölcsön érdekében, mégis mindinkább a kommunistaellenes elvakultság, előítélet lett e pártokra jellemző, amiről Zilliacus ekkor úgy emlékezett meg, hogy Scheidemann és Noske bűneit ismétlik meg.⁷⁹

Az érzékenyebb fülűek és a világosabban látók a szocialista pártok jobb- és baloldalán hamarabb észrevették, hogy a pártok egyenként és együttesen válaszul elé érkeznek: vagy a kommunista pártokkal haladnak együtt, vagy az újjászerveződő burzsoá pártok nyomásának tesznek engedelményeket.⁸⁰ Sokan azonban csak később vették észre, hogy alternatíva elé kerültek, s a mindennapi apró munkától nem látták meg az erők átesoportosodását. Ez fokozottan vonatkozik a kelet-európai országokra, ahol a kisebb-nagyobb megtorpanások, ingadozások ellenére a demokratikus-szocialista erők egyenes vonalon haladtak előre, s ez a tény kétségtelenül a munkásmozgalom korabeli vezetőit, résztvevőit dícséri. Az angliai tanácskozást s a magyarországi finálét a magyar pártvezetőség eddigi politikája elismeréseként nyugtázta. S néhány nappal később megindították a Franco-ellenes gyűjtési mozgalmat,⁸¹ majd Prágába utazott pártküldöttség, minthogy úgy ítélték, elérkezett a szocializmus gyakor-

⁷⁷ Népszava, 1946. nov. 12, 14, 16.

⁷⁸ Horváth Zoltán visszaemlékezése.

⁷⁹ New Statesman, 1946. okt. 5.

⁸⁰ Megjegyzendő, hogy a nyugati tőkés nyomást a Szovjetunióban is észrevették, sőt nehezményezték is, egyre nagyobb figyelmet fordítottak ezekre, s keményebb hangon mondtak róluk bírálatot. Erre azután a nyugati szocialisták is rezonáltak, s a New Statesman moszkvai tudósítója keserűen állapítja meg: Moszkvában ismét küzdelmes, nehéz napokra számítanak, az embereket áldozatvállalásra szólítják, az ellenséges tőkés világ veszélyeire hívnak fel. A polarizálódást érezték itt is. A Statesman mindezért joggal Bevin korholta elsősorban (News Statesman and Nation, 1946. szept. 21. és folyt.)

⁸¹ A spanyol nép, az antifasiszta üldözöttek megsegítésének gondolata 1945-től kezdve többször felmerült. Határozottabb kezdeményezés a francia szocialista párttól indult ki, mikor

lati megvalósításának ideje. S itt, miként a bournemouthi konferencia napjaiban, újra a kelet-európai gazdasági együttműködést, közös gazdasági tervek kidolgozását szorgalmazták.⁸² Ezt a követelményt a szociáldemokrata párt állandóan napirenden tartotta, s félévvel később a dunavölgyi konferencián is közép-pontba állította.

A párt legjobboldalibb elemei ekkor elérkezettnek találták az időt a nyílt fellépésre. 1946 decemberében Peyer Károly és négy társa⁸³ memorandumot terjesztett a pártvezetőség elé, amelyet más pártbeliek s a külföldi sajtó képviselői között is terjesztettek,⁸⁴ s amiben a pártvezetőség és a magyar kormány

Daniel Mayer, az SFIO főtitkára a Clacktonban megtartott első nemzetközi szocialista értekezlet után körlevelet intézett a különböző pártokhoz, s 1946 augusztusára speciális Franco-ellenes nemzetköziszocialista tanácskozást hívott egybe Párizsba. A magyar párt részéről júl. 15-én adott válaszból Szakasits Árpád és Justus Pál jegyezték be küldöttként. A konferenciát meg is tartották, s szeptemberben megtörténtek az előkészületek, októberben pedig már megkezdődött a gyűjtés, méghozzá nemcsak az országon belül, hanem a Magyarok Világszövetsége révén a külföldi magyarok között is, ahová külön pártutasítást küldtek, hogy „a legintenzívebb munkát fejték ki”. A gyűjtés nagyjából 1947 februárjában lezárult, de igen nagy nehézségbe ütközött az összegyűlt 143 ezer forint eljuttatása, mert a francia, illetőleg a belga pártoknál hiába keresték a megfelelő közvetítőket (P. I. Arch. 253/1—99, 100, 101, 171, 173).

⁸² Természetesen a kelet-európai gazdasági együttműködés kiszélesítését nemcsak szociáldemokraták, hanem kommunisták, s többek között Károlyi Mihály is sürgette Szakasits Árpádhoz írt 1946. jún. 20-i levelében: „Mint már annak idején közöltem Veled, csak abban az esetben fogadhatom el rendkívüli követté való kinevezésemet, ha a kormány hozzájárul az általam javasolt hivatal felállításához. Ez a hivatal alá volna rendelve a külügyminiszteriumnak, de az én vezetésem alatt állna és az lenne a feladata, hogy előkészítse a szomszéd államokkal való kapcsolatok kiépítését.” Enélkül Károlyi szerint nem lehet tartós gazdasági stabilizációt elérni. Egyelőre ugyan még nem gondol vámunióra, csak preferenciás szerződésekre, de ma már ez is sokat segíthetne. „Minden esetre az együttműködést azonnal komoly alapokra kellene helyezni. Tervszerűen meg kellene állapítani, hogy az egyes országok milyen ipart fejleszthetnének, mert ezzel azonnal megnyitnák az utat a vámunió felé, ami végképpen biztosítaná a magyar gazdasági élet stabilizációját.” A levélben Károlyi Mihály egyébként megjegyzi, hogy hasonló tartalmú levelet írt Rákosi Mátyáshoz is (P. I. Arch. 253/1—100).

A prágai utazást még 1946 nyarán és őszén a nemzetközi tárgyalásokon készítették elő. A párizsi augusztusi Franco-ellenes konferencián Szakasits Árpád Fierlinggerrel és Radaceanumval már szót váltott a dunavölgyi szocialista konferenciáról (P. I. Arch. 253/1—100). Bournemouthban a terv ismét előkerült. Noha Párizsban abban állapodtak meg, hogy a kezdő lépéseket a magyar párt teszi majd meg, a csehek december 7-re már össze is hívták a konferenciát. A magyar párt hajlandó volt három küldöttel részt venni a prágai megbeszéléseken, azzal a feltétellel, ha egyfelől a tárgyalások csak előzetesek lesznek egy januári budapesti folytatáshoz, másfelől a magyar—csehszlovák kisebbségi panaszokat is megbeszélik (253/1—101). A tárgyalásokat ezután 1945. nov. 30-án a fenti szellemben tartották meg.

⁸³ A memorandumot Peyer mellett dr. Valentiny Ágoston, dr. Györki Imre, Brumiller László és Pozsgay Gyula írta alá. Brumiller viszont abban a pillanatban visszavonta aláírását, mikor a memorandum nyilvánosságra került, minthogy ezt csak a pártvezetőség, illetőleg a pártkongresszushoz való fellebbezés gyanánt írta alá (Népszava, 1946. dec. 15.).

⁸⁴ Justus Pál dec. 16-i írásos feljegyzése szerint — amely Szakasits Árpád számára készült — dec. 14-én felkereste Clergier, az AFP magyar tudósítója s megjegyezte: „Értesülésem szerint a szociáldemokrata párt politikájában rövidesen változás következik be, amennyiben eltávolodik a Kommunista Párttól és szorosabban együttműködik a Kisgazdapárttal, ami a Kisgazdapárt jobbszárnyának megítélése szerint az egész magyar belpolitikában jelentős változást fog előidézni. Ekkor tért rá arra, hogy tud a memorandumról, amelyet neki is megküldtek.” — Justus Pál feljegyzései szerint a tudósító nagyon meglepődött, amikor meghallotta, hogy a Népszava másnap közöli a memorandumot. Justus Pál kommentárként annyit fűzött a memorandumhoz, hogy Peyer azt kifogásolja, amiért a magyar párt a francia és nem a Schumacher-féle német párt politikáját követi — amivel Peyer szélső jobboldaliságát és elvakultságát kívánta bizonyítani (P. I. Arch. 253/1—100).

Megjegyzendő, hogy Peyer lépéséről a Tájékoztatási Minisztériumot és a Kommunista Pártot is értesítette, s eleve a memorandum körözésére készült. (Lásd Népszava, 1946. dec. 15-i pártvezetőségi nyilatkozat és Horváth Zoltán visszaemlékezése.)

egész politikáját megopponálták. Néhány kibúvónak számt mondat ellenére, csak kifogást hangoztattak a két munkáspárt együttműködése ellen, s fokozott nyugati orientációt kértek számon a párttól. A memorandum külpolitikai tekintetben határozottan elvetette a francia, jugoszláv, bolgár, csehszlovák és román szociáldemokrata párt „elhízázott” politikáját és az osztrák, vagyis a legjobboldalibb, leginkább antikommunista párt tevékenységét állította követendő példaképpé. Emellett szerepeltetett egy olyan mondatot, miszerint „súlyos hibának tartjuk, hogy a Népszava, de a párt több tagja, de az előadói is, külpolitikai vonatkozásban egyoldalú irányt követnek és szinte újjonganak, ha például a munkáspártot — amely pedig testvérpártunk — valami támadás éri.”⁸⁵

Ezzel Peyerék a pártvezetőség elleni durva támadásukat a Labour Party védelmével kísérelték meg legalizálni, de ezzel nem az angol munkásmozgalmal, hanem az antikommunista jobboldali bevitni gyakorlattal vállaltak szolidaritást.

A pártvezetőség hivatalos válasza a memorandumot erőteljesen bírálta, külpolitikai vonatkozásban pedig aláhúzta, hogy az angol párt is a szocializmus ügyét kívánja előmozdítani.⁸⁶ Az angol—magyar közös vonásokat óhajtották aláhúzni, s ebbeli szándékukban túlságosan szép portrét festettek a Labour Partyről. Mindebben azonban a már jelzett politikai megfontolások játszottak szerepet.⁸⁷ A visszafojtott kritikai hang amúgy is hamarosan felcsendült. A Szocia-

⁸⁵ Népszava, 1946. dec. 15.

⁸⁶ A pártvezetőség válaszában természetesen a belpolitika síkján is visszautasította a jobboldali támadást, megjegyezvén, hogy Peyer és követői mekkora erőfeszítéseket tettek a munkásegység megbontására, ami pedig a demokratikus fejlődés alapja (Népszava, 1946. dec. 15.). — Megjegyzendő, hogy a válasz megint a pártvezetőség zömének elképzelését juttatta érvényre, a hivatalos választ azonban a pártvezetőség olyan tagjai is aláírni kényszerültek, mint Kéthly Anna, Kelemen Gyula, Szeder Ferenc és Szélig Imre. Jellemzőnek tartjuk továbbá, hogy Szakasits Árpád másnap, a Magánalkalmazottak Szakszervezetének nagygyűlésén húzta alá: balra kell menni, az igazi demokrácia és a szocializmus megteremtése felé. Ugyanitt szövé tette, hogy a pártból ki kell szorítani azokat, akik a munkásegységnek ártanak (Népszava, 1946. dec. 16.). Igaz, ez a megtisztítás ekkor — lásd már a dec. 20-i pártválasztmányon megmutakozó ellenzékét — nem sikerült. A jobboldali ellenzék viszont a pártvezetés irányvonalát nem tudta eltéríteni.

⁸⁷ A memorandum-ügy nyomán a pártvezetőség december 20-ára összehívta a kibővített pártválasztmányt, amelyen Szakasits Árpád taglalta a párt eddigi politikáját. Külpolitikailag a Szovjetunió bizalmának megnyerését húzta alá, belpolitikailag a munkásegység megszilárdítását emelte ki. A választmány előtt is elvetette a középpárt koncepciót, s hangsúlyozta, hogy a pártnak csak baloldali politikát szabad követnie. Külpolitikai vonatkozásban megemlítette, hogy a szovjetbarátság mellett a párt nyugati kapcsolatokat is igyekezett megteremteni. Az érdeklődés és a referátum középpontjában a bel- s pártpolitikai ügyek álltak. E vonatkozásban Szakasits Árpád beszélt a reakciós veszélyről, majd Peyerék felléptéről. Peyer magatartásáról kijelentette, hogy tarthatatlan Peyernek a kiszagda jobboldallal való kapcsolata. — E beszámolóit igen élénk és heves vita követte. Jóllehet a Fővárosi VB nevében Faragó György egyetértését fejezte ki a vezetőséggel, a miskolci, pécsi, az esztergomi és salgótarjáni szénmedence küldöttei szintén elmarasztalták Peyerét és a jobboldali veszélyről, a baloldali támadás szükségességéről szóltak, a megyei parasztküldöttek pedig a kiszagda helyi provokációjáról, az egyházi reakcióremlékeztetek meg — a Pest környéki nagyüzemek megbizottainak többsége igen heves támadást intézett a pártvezetőség ellen, s többen közülük (pl. a kispesti Barei Gyula) Peyer védelmére keltek. A csepeli Hegyi Imre és Szakasits Árpád a pártválasztmány ülésén ugyancsak heves vitában ütközött össze. A szakszervezeteket képviselő Kisházi Ödön azonban a pártvezetőség mellett lépett fel, jóváhagyta eddigi politikáját és a kiszagda jobbszárnvon jelentkező veszélyre figyelmeztetett. — Mindez, a vidékiek, a belső kerületiek és Kisházi fellépése a jobboldali lázadókat elszigetelte, s így a pártvezetőség irányvonalát a jobboldali támadás nem tudta eltéríteni, a munkásegység a belpolitikában is fennmaradt (P. I. Arch. 253/1—64, 1946. dec. 20-i p. vál.). — Megjegyzendő, hogy a választmányi ülésről a Népszava csak rövid hiranyagot adott (Népszava, 1947. dec. 21—22.).

lizmus 1947. évi I. száma mintegy előre jelezte, hogy sorsfontosságú évhez érkezett a mozgalom. Az első szám nagy tablót mutatott be a nemzetközi szocialista mozgalomról, s ily módon napfényre kerültek a belső vélemény-eltérések. Justus Pál a baloldali olasz szocialistákat, Faragó László a harmadikutas franciákat állította példaképnek. Kéthly Annának egy bíráló szava sem akadt a Labourra. Káldor György viszont ugyanitt a baloldali lázadókkal rokonszenvezett.⁸⁸

E cikkek, illetőleg a közöttük levő eltérések meggyőzően bizonyították, hogy a pártszervezésben (s ennek nyomán a propagandában is) kettős orientáció érvényesült. A párt külpolitikájában — s egyúttal propagandájában, oktatási munkájában — e kettős vezetésen belül azonban mindvégig a baloldal volt az erősebb. Az 1947-es év pedig egészében a polarizálódás éve volt, s ez lassanként véget vetett annak a helyzetnek, amelyről e párton belül a korabeli szállóige szerint „mindenki azt csinálhat, amit akar, de az sem kötelező”. Kritikus helyzetek adódtak, állást kellett foglalni, ami kenyéértőrésre kényszerítette a jobboldali, illetőleg a baloldali frakciót.

Az első mozzanat, amely 1947-ben a szakadás felé mutatott, Olaszországban játszódott le. Itt 1947 januárjában végbement a pártszakadás, a jobboldali Saragat-csoport néhány más frakciót kiváltva a szocialista pártból. A Népszavában megjelenő első tudósítások centrista szemléletet tükröztek. A Rómából küldött jelentések ugyan elmarasztalták Saragatot, de sajnálkoztak az események fölött, a „pártegység” helyreállításának lehetőségében bizakodtak, s nem a támadó szocialista gondolat felől közelítették meg a szakadást, hiszen a helyzetelemzésben Saragat és Nenni ekkor nem sajnálatos véletlen folytán került egymással szembe. A Népszava római tudósítójának egykori jegyzetei azonban erre nem mutattak rá.

A centrizmus azonban nem élhetett meg sokáig, máresak azért sem, mert mindkét párt rövidesen külföldi kapcsolatot keresett. Az olasz szocialisták nevében Basso írt arról, hogy Saragatot antikommunista szenvedély vezette, de mögötte ott áll az amerikai szakszervezetek pénze s néhány nyugat-európai szociáldemokrata pártvezető, akik az 1947 tavaszára összehívott nemzetközi kongresszuson tulajdonképpen Saragatot szeretnék elismertetni, mint az olasz mozgalom képviselőjét.⁸⁹

Az olasz pártszakadás nagy zűrzavart okozott. A belga pártvezetők Saragat mellett álltak, az angol Labour Party hivatalosan Nennit támogatta, minthogy elkötelezte magát az egy ország — egy párt elve mellett, ténylegesen azonban inkább Saragattal rokonszenvezett. Ezt mutatja többek között az is, hogy Denis Healey, a párt külügyi titkára cikket írt, amelyben féltreérthetetlenül Nennire hárította a szakadás ódiumát, egyfelől amiért „a kommunistákkal szoros együttműködést” hirdetett, másfelől amiért a pártban nem engedte meg a kettősséget, a baloldali többség akaratát érvényesítette, s így Nennit párton belüli diktatúrával vádolta.⁹⁰

A svájci párt teoretikusa, J. Humbert-Droz viszont egészen másként közelítette meg ugyanezeket az eseményeket. Ő De Gasperi kormányalakítását vélte riasztónak, a munkáspártoknak a kormányból való kiszorításával számolt, az amerikai befolyás növekedése keserítette el, s az aggasztotta, hogy esetleg

⁸⁸ Szocializmus, 1947. jan.

⁸⁹ P. I. Arch. 253/022, 1945—48/38-as csomó.

⁹⁰ P. I. Arch. 253/1—171.

Olaszországban az amerikai reakció védőszárnyai alatt egy, a görög politikai rendszerhez hasonló alakulat képződhet.⁹¹ A magyar pártvezetőség pedig sokkal inkább J. Humbert-Drozhoz érezte közel magát, mint Healeyhez, s valóban félreérthetetlenül Nenni oldalára állt. Persze, a párton belül a jobbszárny Saragattal rokonszenvezett, de ezt csak nagyon óvatosan merete éreztetni.⁹²

A magyar pártpolitikában 1947 január első napjait a Népszava 75 éves születésnapja töltötte ki. Ezekben a napokban számos külföldi üdvözlés érkezett s ez jó alkalom volt a párt erejének hangsúlyozására, amely mintegy egységes tömörülési platformot is teremtett. Azt, hogy ez nem volt szilárd, a Szocializmus már idézett cikkei bizonyítják. De a Népszavában is kifejezésre jutott a baloldallal való elkötelezettség. A születésnapot ünneplő közönség előtt a Városi Színházban ennek Szakasits Árpád adott hangot,⁹³ s másnap a Népszava ismét Peyert támadta, a Peyer—Sulyok egyetértésre utalt és a svájci pártvezető Opprecht cikkét idézte a nemzetközi szociáldemokrata jobboldalnak egyik erőssége, a Schumacher vezette német párt ellen.

Januárban a párt 35. kongresszusára készült. Ezt megelőzően a Népszavában szónokokként és szerzőkként váltakoztak a baloldali, illetőleg centrista szemléletű cikkek (minthogy nyíltan jobboldali írás a Népszavában aligha kaphatott volna helyet). Január közepén a Kunfi-gárda gyűlésén Justus Pál azt hangsúlyozta, hogy a demokratáknak választaniuk kell, előrelépnek-e, s a nagytöke felszámolásával, a szocializmus megvalósításával biztosítják-e a demokrácia létét, vagy az bármikor veszélybe kerülhet az ellenforradalom révén.⁹⁴ A centristák egészen más megközelítésben tárgyalták a világ's-így a magyar belpolitika alapkérdését: szerintük a szociáldemokrata pártoknak a kiegyenlítő szerepet kell vállalniuk mind a bal-, mind a jobboldal között.⁹⁵

A január végén összeülő kongresszus elé bocsájtott pártvezetőségi jelentés külpolitikai részében újra a szovjetbarátságot, a szomszéd országokkal kialakítandó jóviszonyt, a nyugati demokráciákkal megteremtendő megértést szorgalmazta. A korábbi kongresszusokkal szemben azonban új elemként került a jelentésbe, hogy a pártvezetőség a „szociáldemokrácia nemzetközi szolidaritása mellett is” elkötelezi magát, s szeretné, ha az állandó kapcsolatok helyreállnának.⁹⁶ Ebbe a bizonytalan fogalmazásba bele lehetett érteni az Internacionálé újjáalakításának helyeslését, de ennek ellenkezőjét is. Tudjuk, a pártvezetés az újjáalakítást nem tartotta időszerűnek és üdvösnek, ezt a véleményét azonban nem kívánta széles körben terjeszteni, megvitatni, mert a jobboldal erős ellenzékét tudott volna felvonultatni.

A várható támadásokat a pártvezetőség úgy kísérte meg kivédni, hogy bőséges összefoglalót adott azokról a külföldi tárgyalásokról, utazásokról, amelyeknek során a szociáldemokraták a külföldi kapcsolatokat mélyítették el párt- és kormány szinten. A kongresszuson igazi összecsapásra D. Healey felszólalásakor került sor, aki a magyar pártot azért üdvözölte, mert az a szocializmus útjának angol megvalósítási formáját választotta. Ries István viszont

⁹¹ P. I. Arch. 253/1—171.

⁹² Háromi László például az Új Magyarország hasábjain még 1947 nyarán is a pártegység helyreállításában reménykedik, még mindig elmosva az elvi különbségeket. Emiatt kommunista részről jogos bírálatban részesült. Háromi viszont a Népszava köreiben a jobboldalhoz tartozott (Új Magyarország, 1947. jún. 7, jún. 14.).

⁹³ Népszava, 1947. jan. 8.

⁹⁴ Népszava, 1947. jan. 15.

⁹⁵ Népszava, 1947. jan. 19.

⁹⁶ A Szociáldemokrata Párt 35. kongresszusi jelentése. I. l.

erre válaszként kifejtette: nem alkalmazhatják a demokrácia angol értelmezését a magyar valóságra, ahol 25 éves ellenforradalmi múlt után időnként elkerülhetetlenül hatásos hatalmi eszközöket is igénybe kell venni, éppen a demokrácia védelmére. Nemzetközi munkásmozgalmi vonatkozásban pedig Ries István egy olyan Internacionálé megteremtését szorgalmazta, amely minden dolgozót magába fogadhatott volna — vagyis kizárt minden kommunistaellenes lehetőséget.⁹⁷

E vita az angol labouristákkal a pártsajtóban a kongresszus után is folytatódott. Másrésztől viszont örömmel közölték R. Verdiernek, a francia szocialisták helyettes főtitkárának meleg üdvözlő nyilatkozatát, s ezzel a francia írással mintegy le kívánták rontani a bíráló jobboldali labourista befolyást.

A pártkongresszus tételei azonban, annak ellenére, hogy végeredményben baloldaliak voltak, a szocialista haladást támogatták, mégis megkéstek, egy túlhaladott periódus termékei voltak. 1947 tavaszán Európa és a világ újabb történelmi körülmények közé került.

A Truman-elv meghirdetésétől a Tájékoztató Iroda megalakulásáig

1947 kora tavaszán mind a belpolitikában, mind a külpolitikában viharos gyorsasággal kergették egymást az események, s mindez a szociáldemokrata pártot is új helyzet elé állította. Az év első napjaiban mindinkább elmélyült a kigazdapárt válsága, amely most már a volt főtitkárt, Kovács Bélát is érintette. Február végén letartóztatták, s ennek kapcsán amerikai—szovjet jegyzékváltásokra került sor. Vagyis pillanatnyilag az ellenkezője történt annak, amit a szociáldemokrata párt szeretett volna elérni, hiszen éppen Magyarország vált ideiglenesen a nemzetközi feszültség egyik csomópontjává.

Külpolitikai síkon ekkoriban hangzott el a Truman-beszéd (amely nyomán az Egyesült Államok a belülről roszakatag ultrareakciós görög és török kormány segítségére sietett); ekkor vette át Marshall tábornok az amerikai külügyminisztérium vezetését, s tették meg az energikusabb lépéseket, hogy amerikai gazdasági segítséggel ne csak a nyugati országok gazdasági életét stabilizálják, hanem általában a kapitalista beállítottságú kormányokat is; Ramadier, a Népszavának adott interjújában azt a külpolitikai „harmadik utat” népszerűsítette, amely a szocialista ügyet, a Szovjetunió támogatását nem tekintette előbbrevalónak, mint a kapitalizmusét, az Egyesült Államokét. Belpolitikailag lassan leállt a francia államosítási hullám, a kormány meghirdette a bérbefagyasztást,

⁹⁷ Népszava, 1947. febr. 4. A kongresszus vitái egyébként ismét behozták, hogy Ries István a kényes helyzetekben mindig a baloldal szószólójaként lépett fel. Bán Antal három-négy évvel később kelt írásában Riest a baloldalhoz sorolja. Ugyanebben a már Londonban megírt összefoglalójában, a kongresszusra visszatérve megemlíti, hogy a centrum és jobboldal (amelyet Bán ekkor az emigrációs érdekeknek megfelelően összekever, s egy csoportban említi Kéthly, Szélig, Böhm és a saját nevét, holott még ebben az időben is ellentétek álltak fenn közöttük, nem beszélve az ezt megelőző hónapokról) arra törekedett, hogy a baloldaliakat kiszorítsa a vezetőségből, s így a vezetőség irányvonalát megváltoztassa. Bán szerint ezt a memorandum megzavarta, mint-hogy a párttagságban ez nagy visszatetszést szült, Peyer ellen kellett frontot nyitni: „elkerülhetetlen volt, hogy a kongresszusi viták középpontjába kerüljön és a figyelmet elfordítsa a tényleges problémáról: a szélső baloldal letéréséről.” (Denis Healey: Le Rideau tombe. Histoire des socialistes en Europe orientale. Paris. é. n. 88. l.) A kötet összefoglaló bevezető tanulmányát írta D. Healey, a csehszlovák rész Daniel Mayer, a magyar Bán Antal tollából származott. Bán Antal visszaemlékezésében a kommunistaellenesség még nagyobb hatásfokot ért el, mint 1947 elején Budapesten, a törekvésre és annak kudarcára utaló megállapítása azonban helytálló.

sztrájkmozgalom, szociális erjedés kezdődött — ennek során a francia szervezett munkásság a szocialista kormány ellenséges magatartásába ütközött.⁹⁶

Amilyen mértékben megindult a politikai életben a polarizálódás, a szociáldemokrata pártok jobboldalibb rétegei még inkább jobbra tolódtak, s velük szemben kommunista türelmetlenség is mutatkozott. A kommunista pártok részéről kiinduló bírálatok javarészt jogosak voltak, tényleges hibáikat, bűnösen rossz. vétkes politikájukat tették szóvá, de olyan kiesengéssel és hangnemben, amely ezeket a vezetőket, csoportosulásokat és egész pártokat nem egyszer még inkább taszította. Az angol kommunista párt 1947. évi február 19. kongresszusa volt alighanem az első olyan találkozó, amelyen az elfogadott nyilatkozatban tulajdonképpen a szociáldemokrata pártok egész létét megkérdőjelezték, s jónéhány jogos és igaz kritikai észrevétel mellett lényegileg sem a bel-, sem a külpolitikában nem találtak a Labour Party-ban semmiféle értékes vonást, elemet.⁹⁹

A nyugati szociáldemokrata pártokat egészében csak élesen támadó hang

⁹⁸ A francia szocialista párt politikájában tulajdonképpen ekkor záródott le egy hosszabb jobbratolódási folyamat. 1945 elején tapasztalhattuk, hogy a francia szocialisták számára természetes tűnt a munkásegység fenntartása, az országon belül az átütő demokratikus reformok meghozatala. A baloldali hangvétel azonban már 1945 nyarán megváltozott. Mindazonáltal a francia külpolitikában (csakúgy mint a belpolitikában) még megfigyelhetők az 1946-os évben is pozitív kezdeményezések. A franciák ekkor még erőteljesen követelik a német nagyipar nemzetközi ellenőrzését, hangoztatják, hogy a német fasizmus és reakció gyökeres kiirtása nem képzelhető el, ha a nagyipar visszakerül a monopolistáké kezébe (L'Oeuvre de Léon Blum. Naissance de la Quatrième République. 1945—47. Paris. 1958. 175. l.). Emellett a francia kormány sürgette, hogy az ENSz foganatosítson akciókat Franco, Hitler és Mussolini szövetségese ellen. Ekkor a francia kormány elment odáig, hogy a hivatalos spanyol diplomáciai kapcsolatok mellett ugyancsak hivatalos kapcsolatba lépett az emigráns kormánnyal is (i. m. 184. l.). A francia politikai orientálódást azonban csakhamar súlyos teherként hénította az, hogy a nehéz gazdasági helyzetből való kijutáshoz amerikai kölcsönt kértek. L. Blum 1946 első heteiben utazott New Yorkba és szerezte meg a kölcsönt, ami után a francia politika s a francia szocialista párt is jobbratolódott, „harmadikutas” lett.

E politika azonban a tömegek előtt nem volt népszerű, a választási eredmények mutatták a párt visszaesését. 1946 augusztusában a pártkongresszuson a küdöttek többsége a L. Blum-féle orientálódást elutasította, és Guy Mollet megválasztásával energikusabb, valóban munkáspolitikát követelt meg. Ezt a baloldalra tendáló kísérletet azonban a nemzetközi s a gazdasági helyzet alakulása alámosta. Jóllehet a pártban, a pártvezetőségben a baloldal erősödött meg, a szocialista kormányban a L. Blum-féle koncepció érvényesült. S miként 1946 elején, ezúttal is nagy szerepet játszott a gazdasági szempont. A francia párt elfogadta a terv feltételeit, s ezzel egyidejűleg végrehajtója lett annak a politikának is, amely Nyugat-Európát a tőkés társadalmi viszonyok talaján regenerálta. Mindez lehetetlenné tette az államosítási és szociális rekonstrukciós politikát Franciaországban belül — de külpolitikai változásokhoz is vezetett. Híába óhajtott a szocialista vezetőség kormány a francia birodalmi kapcsolatokat újjárendezni valamennyi részvevő hasznára és kölcsönös meglegedésére, a vietnámi helyzet kiéleződött, a francia kormány nem szánta el magát a teljes függetlenség megadására, s így belesodródott egy hosszú évekig tartó gyarmatosító háborúba. E háború vezetésében végeredményben ugyanolyan imperialista érdekeket védelmezett, mint bármelyik elődje. A háború pedig következményekkel járt, a belpolitikai reakció erősödött, az ország gazdaságilag méginkább kimerült, a háború folytatása még fokozottabban megkövetelte az amerikai gazdasági segílyt. Márpedig a francia kormány nevében Blum a parlament színe előtt 1946 karácsonyán vállalta ennek a háborúnak folytatását (i. m. 353—354. l.). S ugyanezkor került — az 1946 nyári munkásegységvonalal szemben — megint elő a jellegzetes „harmadik út”, amelynek keretében Blum a „se nem kommunista”, „se nem anti-kommunista” politikát hirdette meg (i. m. 336. l.). Mindezt kiegészítette, hogy a nemzetközi politikában oly fontos német kérdésben jóváírta az amerikai politikát, jóllehet ez korábbi 1945-ös igényeik feladását is jelentette: hiszen ebben már nem fért el a nagytőke államosításának gondolata. A francia szocialista párt tehát minden téren jobbra ment.

⁹⁹ The Communist Party. 19th National Congress. Political Resolution proposed by the Executive Committee.

1947 elején már sokkal gyakrabban hallatszott, mint korábban, de még nem vált teljesen általánossá.¹⁰⁰ A helyzet mindenesetre újabb problémákra vezetett a szociáldemokrata pártok körében is, ahol még inkább a munkásegység, a kommunista pártokkal folytatandó együttműködés került a viták középpontjába, egy olyan pillanatban, amikor a különböző szociáldemokrata pártok Zürichben újabb nemzetközi konferenciára készültek.

A konferencia előestéjén a Szocializmus hasábjain Horváth Zoltán már világosan megírta, hogy a szocializmus megvalósítását, a munkásegység biztosítását illetően a keleti és nyugati pártok között véleményeltérés támadt. Böhm Vilmos pedig stockholmi követi jelentéseiben a Truman-beszédet tekintette olyan-
nak, mint ami „egy előre megállapított haditerv szerint” megmerevítette az angol-
szász hatalmak magatartását, s ennek következtében a nemzetközi helyzetet. Böhm egyúttal — részben svéd értesülésekre hivatkozva — utalt arra, hogy a Truman-beszédnek, általános délkelet-európai kisugárzásán túl, Közép-Európában leginkább Ausztriában és Magyarországon lehetnek következményei, mint ahogy az amerikai politika itt kíván hídfőállásokat kialakítani. Böhm — leg-
alábbis papíron, hivatalos jelentéseiben — határozottan elvetett mindenfajta kétszínűséget, hibáinak nyilvánította az osztrák párt felfogását, s a magyar pártvezetőségnek azt tanácsolta, hogy eddigi szovjet- és kommunistabarát politikáját folytassa.¹⁰¹

A nemzetközi helyzet értékelése fontos helyet kapott a Labour Party évi konferenciáján is. Egyes pártszervezetek a Szovjetunióval, a kommunista párttal való kapcsolatok megjavítását szorgalmazták, s többen támadták az angol kormány külpolitikáját, külügyi apparátusát, mert az az amerikai reakciós külpolitikát támogatja. A Labour Party baloldali politikusai ezentúl az ellen küzdöttek, hogy a párt befejezett tényként ismerje el a világ kettészakítottságát. A nyugati blokkpolitikával szemben az Egyesült Nemzetek szervezeteinek megerősítését kívánták volna Londontól, — s nagyobb megértést Kelet-Európa iránt.¹⁰²

Ezekben a napokban, tehát még ugyancsak Zürich előtt, tartották meg Budapesten a dunai szocialista pártok nemzetközi értekezletét. A konferencia felmérésénél számba kell venni, hogy ekkoriban bizonyosodott be a Wallace-féle jónak bíráló hangok eredménytelensége, miként a Labour Party baloldali „lázadóinak” azon kísérletei is elbuktak, amelyekkel Nyugaton a békepolitikát kívánták megerősíteni. A helyzet olyanmire világos volt, hogy a Truman-beszéd után szociáldemokrata gyűléseken is mind több szó esett az amerikai imperializmusról; az amerikai politika ellen ekkor már a magyar pártvezetés, Szakasits Árpád is erőteljesebben fellépett,¹⁰³ Ignotus pedig keserűen állapította meg Londonból.

¹⁰⁰ Ezt mutatta többek között I. V. Sztálin Harold Stassennel folytatott 1947 áprilisi beszélgetése. Sztálin ekkor nemcsak együttélésekről, hanem kifejezett „együttműködés lehetőségéről” beszélt. Hozzáfűzte azonban, hogy bár e lehetőség megvan, a realizáláshoz az óhajnak is meg kell lennie, s a nyugatiakkal kapcsolatban bizonyos kételyt érzékeltetett az óhajjal kapcsolatban (*Sztálin: A békéért*. Bpest, 1952. 53—95. l.). Az együttműködés azonban túl magas igényeket is foglalhat magában, amit a bizalmatlanság valóban aláásott. Az együttélés, vagyis a háborús lépés kizárása azonban mindvégig reális volt, amihez különösebb kételynek nem kellett félnie. A Stassen-beszélgetéssel úgy tűnik, hosszú időre megszakadtak Sztálinnak olyan nyilatkozatai és fogadásai, ahol közvetlen eszmecsereben fejtette ki hitét a békés állapotok feuntartatóságában.

¹⁰¹ P. I. Arch. 253/1—174.

¹⁰² Report of the Forty-sixth Annual Conference of the Labour Party. Margate. 1947. London. 1947. 99, 106—107, 173. l.

¹⁰³ Népszava, 1947. ápr. 22.

hogy az amerikai hivatalos külpolitikai nyilatkozatok megmerevítik a szovjet magatartást is.¹⁰⁴

A konferenciát belpolitikai bonyodalmak is megelőzték. Ekkoriban mélyült el a Kisgazdapárt válsága, léptek fel a baloldali pártok a Sulyok-párt ellen, tagadták meg a nyomdászok a Holnap kiszédését.¹⁰⁵ A Truman-beszéd által meghirdetett új nemzetközi atmoszférában a hazai reakció is megpróbált támadást indítani a munkáspártok ellen.

A dunavölgyi konferenciát, amelyen magyar részről Szakasits Árpád, Bán Antal és Kéthly Anna elnökölték, Szakasits nyitotta meg. A konferenciára eljöttek külföldi vendégek, a nyugati pártok megfigyelői is. A referátumokat azonban magyar, csehszlovák, lengyel és osztrák szociáldemokraták tartották. Szakasits egyfelől az ellenforradalom történeti tanulságára figyelmeztetett, s ezzel kapcsolatban a demokratikus törekvések kölcsönös támogatását tűzte ki feladatul, s még inkább azt tartotta sürgősnek, hogy megteremtsék a dunai országok gazdasági kooperációját. Kéthly Anna a kulturális-politikai kooperációról szólott és a legkülönbözőbb tapasztalateserék, együttműködési formák lehetőségét sorolta fel. A lengyel részről felszólaló Dobrowolski nagyonis időszűrének tekintette a különféle sovíniszta érzelmekkel szemben folytatandó közös küzdelmet. Az osztrák párt képviselőjében a külpolitikai kapcsolatokat intéző Julius Deutsch jött Budapestre, aki azonban elzárkózott minden olyan közös egységnyilatkozat aláírásától, melyben a megkülönböztetett szovjet-barátságáról, illetőleg a kommunista pártokkal való együttműködésről esnék szó. Szakasits Árpád záróbeszédében megemlékezett ugyan a munkáspártok szükség-szerű együttműködéséről, de megtoldotta ezt azzal, hogy a szociáldemokrata pártok őszintén hirdetik egyszerre a nyugati országokkal és szocialista pártokkal, valamint a Szovjetunióval való együttműködést.¹⁰⁶ Szakasits Árpád ekkor valóban hihetett még ennek lehetőségében, sőt talán realitásában is. 1946 végén, 1947 elején azonban a politikai események elvágták ezt az utat. A Labour Partyval csak akkor lehetett volna valóban tovább együttműködni, ha ott a baloldal akarata érvényesül. A baloldal sorozatos vereségei után ez egyre kilátástalanabbá vált, s így a magyar párt és a Labour Party viszonyának el kellett hidegülnie.

A kiadott közös közlemény ennek ellenére nem tekinthető egyszínűen negatívnak. A közlemény a faszizmus és politikai reakció elleni közös harcot, gazdasági kooperációt s — ezt megint csak meg kell becsülni — a szocializmus gyakorlati megvalósítását, a magántulajdon felszámolását tekintette a dunai pártok feladatának. A konferencia alkalmából rendezett sajtófogadáson Szakasits Árpád a szovjetbarátságot húzta alá, s hangsúlyozta, hogy a dunai gazdasági kooperációt nem lehetne regionális gazdasági autarchiának felfogni, hiszen ez gyakorlatilag és távlatilag is értelmetlen lenne.¹⁰⁷ A dunai konferencia megrendezésébe, állásfoglalásaiba tehát helytelen megállapítások is becsúsztak, érezhető volt az osztrákok részvételéből származó elvi gyengeség, egészében véve mégis olyan lépésnek ígérkezett, ami a reakciós jobboldallal szemben további balra-tolódás irányába mutatott.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Népszava, 1947. ápr. 27.

¹⁰⁶ Népszava, 1947. máj. 18.

¹⁰⁷ Népszava, 1947. máj. 21.

¹⁰⁸ Megjegyzendő, hogy ekkoriban, a zürichi konferencia előtt Justus Pál is túlságosan védelmébe vette a Labour Partyt a Szocializmusban írt szemléjében. Noha nyilvánvalóan semmiféle illúziója nem volt a kormánnyal szemben, a Társadalmi Szemlével, helyesebben O. Kuusinen-

A dunavölgyi konferencia vegyes külföldi visszhangot kapott. A Szovjetunióban és a kommunista sajtóban az érzékelhető hiányok miatt fenntartással fogadták, angol részről viszont szovjetellenes élt kívántak e találkozóknak adni és az érintett pártokat is így befolyásolták. A francia SFIO néhány árnyalattal kedvezőbb, de egyúttal érdektelenebb magatartást tanúsított a Dunavölgye iránt, azonban még az akkor a párt baloldalát képviselő Guy Mollet is sietett kifejtetni, hogy nem tartaná szerencsésnek, ha a dunavölgyi szocialista pártok külön politikai színezetű tömböt alkotnának.¹⁰⁹ Vagyis a nyugati pártok tartottak attól, hogy a szocialista Internacionálé létrejövő keretei között túlságosan megerősödne a baloldal, amit már kezdeti fázisban megopponáltak.

Ilyen előzmények után ült össze a zürichi konferencia, ahol az clacktoni vagy bournsmouthi konferenciánál összehasonlíthatatlanul hevesebb viták folytak, s még inkább megmutatkozott a belső polarizálódás. Megjegyzendő, hogy ezt egy újabb magyar belpolitikai esemény is elősegítette: Nagy Ferenc disszidálása, s ezzel egyidejűleg a Kisgazdapárt bomlásának nagyfokú előrehaladása, aminek révén néhány napra Magyarország a nagyvilág sajtójának első oldalára került.

A zürichi konferencia június 7—9. között zajlott le. A vitatott napirendi pontok a következők voltak: a német szociáldemokrata párt és a Saragat vezette olasz párt felvételi kérelme, illetőleg az Internacionálé újjászervezésének ügye. A konferencián sok befolyásos politikus jelent meg. Magyar részről a delegációt Bán Antal vezette, aki mellett egyfelől Kéthly Anna, másfelől Horváth Zoltán vett részt a konferencián. A tárgyalásokon végeredményben a jobb- és baloldali irányzathoz tartozók esaptak össze. Az eredmény kompromisszumos volt: utat engedtek a jobboldali német pártnak — bár a végső döntést a következő konferenciára halasztották —, de eltanácsolták Saragat jelentkezését. A hivatalos tárgyalások mellett Laski előadást tartott, amelyben az agresszív amerikai külpolitikát támadta. A magyar küldöttek pedig a magyar belpolitikai válság hátterét ismertették és a reakciós sajtórágalmakat cáfolták meg. (A főreferátumot Bán Antal tartotta.)

A magyar belpolitikai válság, Nagy Ferenc disszidálása folytán a magyar párt viszonya erősen megromlott a nyugati jobboldali vezetőség pártokéval. Ennek egyik mozzanata volt, hogy a zürichi konferencián megjelent magyarok nem írtak nagyobb beszámolókat a sajtóba, a Szocializmus nem ismertette a konferencia munkáját. Az első komolyabb értékelés a június végi országos pártválasztmány ülésén hangzott el, ahol a külpolitikai ügyekért felelős Ries István megtartotta beszámolóját a dunai és zürichi konferenciáról. Ries néhány érzékeny reagálásra reflektálva kijelentette, hogy szociáldemokrata nem akarhat délkelet-európai blokkot létrehozni, hiszen Magyarország nem is csinálhat hatalmi politikát. Ries hangsúlyozta, hogy a magyar politika szovjetbarátságra épül, „külpolitikánkat az dönti el, hogy a Szovjetunióban szocializmus épül”. Később viszont kitért arra, hogy a Labour Party vezetésével Angliában is a szocializmus felé haladnak, ami alátámasztja, hogy nyugat felé is feuntartsák kapcsolataikat.

Ries ekkor már reagált a nyugatról jövő pártkritikára is, s ekkoriban hirdette meg azt a politikát, hogy „mi sem bírálunk titeket, ti se szóljatok

nel vitatkozva — aki talán túlzottan egy nevezőre hozta az amerikai és angol kormányt — Justus a különbséget hangsúlyozta, szintén egyoldalúan (Szocializmus, 1947. máj. 2. 283. l.).

¹⁰⁹ P. I. Arch. 253/1—172.

rólunk”. Pontosan ezt így fogalmazta meg: „a szocialista testvérpártokkal kapcsolatban annak fontosságát hangsúlyozta, hogy azok helyzetét és politikáját ne a mi saját viszonyainkon keresztül ítéljük meg. *Természetesen ugyanez áll fordítva is.*” Ez utóbbi mondat a Népszavában dőlt szedéssel jelent meg.¹¹⁰

A zürichi nemzetközi konferenciáról szólva, Ries megjegyezte, hogy az Internacionálé feltámasztásának kérdésében lényegileg azt a magyar javaslatot fogadták el, miszerint az Internacionálé nem lehet Párt-Internacionálé, „hanem az egész munkásosztály harc szervezetevé kell válnia”. Ries ezzel azt akarta jelezni, hogy a kommunista pártokat és szervezeteket is magában kellene foglalnia, de nem említtette meg, hogy a szocialista pártok nyugaton egyáltalán nem ebben az irányban haladnak, s így az ő befolyásuk alatt álló Internacionálé sem így festene.

Ries egyúttal foglalkozott a lassanként vitatémává váló Marshall-tervvel is. Ekkoriban a vita azonban még csak kibontakozóban volt. Ries megjegyezte: „ne szédítsen el bennünket ez a nagy összeg. Az a döntő kérdés, hogy van-e ennek az összegnek politikai ellentétele.” Másfelől a párt feltétel nélküli kölesönt szeretett volna kapni, s amellett volt, hogy a magyar képviselők jelenjenek meg a konferencián, s ott tájékozódjanak. Ugyanakkor a külpolitikai irányelveket illetően Ries ismételtlen aláhúzta, hogy a párt semmilyen tekintetben sem hagyja eltéríteni magát a szovjetbarátságtól. Figyelmeztetett a reakciós ellenforradalmi veszélyre, ami eleve kizárja a két munkáspárt összefogásának lazítását, hiszen ez a közös ügyet veszélyeztetné.

Mindebből kitűnik, hogy a pártvezetőség — a peyeristákat leszámítva, a jobboldal ezúttal is hallgatásra kényszerült — a nyugati pártok kommunista-ellenes törekvéseivel, kritikáival szemben a noli me tangere álláspontjára helyezkedett, s nem követte a nyugati pártokat.¹¹¹

A nyugati pártokhoz való igazodást — amit a jobboldal szeretett volna elérni — maga az élet is lehetetlenné tette. Mindezt több jel mutatta. Ekkoriban jelentette meg a magyar párt Böhm Vilmos cikkét, amelyben az Arbeiter Zeitung rosszindulatú magyarvonatkozású hírszolgálatára reagált. Böhm a magyar reakció erejére hivatkozott, s sajnálatát fejezte ki, amiért az osztrák szociáldemokraták nem a magyar szocializmus ügyével érznek együtt. Az Arbeiter Zeitung azonban ezt a figyelmeztetést elhárította. Néhány nappal később pedig a grazi szociáldemokrata pártlap Bán Antal ellen intézett éles támadást, azzal vádolván, hogy tulajdonképpen pusztán kommunista érdekeket szolgál a pártvezetőségben. E támadásra a pártvezetőség nevében Kéthly Anna írt válaszelevelet az osztrák vezetőséghez — személy szerint Julius Deutschhoz, a külügyi bizottság vezetőjéhez —, amelyben csodálkozással vegyes felháborodással állapította meg: nem az a baj, hogy az osztrákok más testvérpárt ügyébe avat-

¹¹⁰ Népszava, 1947. júl. 1.

¹¹¹ Megjegyezzük, hogy a zürichi konferencia értékelésekor a Daily Herald, vagyis a Labour Party részéről már egyáltalán nem volt tapasztalható az a megfontoltság, a békülékenység, mint a konferencián. Míg a tárgyalásokon a franciák voltak a követelőzőbbek, az angolok a közvetítők, a sajtóban a Populaire tárgyilagos szűkszavú közleményt jelentetett meg Zürichről, a Daily Herald ezzel szemben a keleti pártokat úgy jellemezte, hogy ezek a Szovjetunió közelsége folytán elleneztek csak a Schumacher-féle párt befogadását, s ezzel az eszmei vitának teljes mértékben külpolitikai színezetet adtak (Daily Herald, 1947. jún. 9.). D. Healey viszont a Labour Press Service hasábjain már megint a pártszempontokat tartotta szem előtt, s maximális türelmet követelt a kelet-európai szocialistákkal szemben, minthogy az ő révükön a keleti kapcsolatokat is ápolhatják. Ugyanakkor Healey szeretett volna elérni a kelet-európai népek csatlakozását a Marshall-tervhez, sőt szinte ezt tekintette legfontosabb feladatnak.

koznak, hanem az, hogy ellenőrizetlenül emyire felülnek a reakciós rágalmaknak.¹¹²

E baljós mozzanatokról nemcsak Ausztriából érkeztek hírek. Belgiumból a régi emigráns Szombati Sándor jelezte, hogy a belga szocialistákkal régóta kialakult barátsága ellenére, Böhm Vilmos és Kéthly Anna cikkeit sem hajlandó a központi pártlap, a *Le Peuple* leközölni, minthogy „a magyar szociáldemokrata pártot a kommunista párt függvényének nézik”, Böhm Vilmost és Kéthly Annát pedig „áléázott kommunistának” tartják.¹¹³ Ilyen elvadult antikommunista beállítottság mellett a jobboldali vezetés alatt álló nyugati pártok és a magyar párt kapcsolatainak meg kellett lazulniuk. Angliában ugyan néhány baloldali labourista képviselő rokonszenvező cikkeket írt Magyarországról, a jellemző azonban nem ez volt, hanem inkább az, hogy Morgan Phillips lemondta Bukarest—Bécs közötti budapesti kitérőjét.¹¹⁴

Igy nem csoda, hogy a magyar párt is szövetségesek után nézett a szocialista pártok között. A szövetségesek csak baloldalon lehettek. Ries István már az említett júniusi pártválasztmányon bejelentette, hogy július elején pártküldöttség (Böhm, Ries, Marosán) utazik Prágába. S valóban, a zürichi vitákat követően jelentősen megélelnkültek a magyar—cseh—lengyel pártkapcsolatok, amelyek természetesen kiterjedtek az ugyanesak baloldali olasz szocialista (Nenni) pártra is.¹¹⁵

A nyugati pártkapcsolatok megromlása 1947 júliusában újabb mozzanattal egészült ki. Egyfelől Franciaországban került szembe a szocialista vezetésű kormány a gazdasági helyzettel, inflációval, alacsony bérekkel elégedetlenkedő munkássággal, az ellentmondásos helyzet sztrájkokra vezetett, nőtt a feszültség a kormány és a kommunista többségű szakszervezetek között. Mindez érzékenyen érintette a magyar pártot is. Másfelől a júliusban rendezett ideológiai hét alkalmával közvetlen vitára került sor a magyar és francia párt között. Magyar részről a vitán Justus Pál és megfigyelőként Szalai Sándor jelent meg. A magyar írásos válaszokat Justus Pál fogalmazta meg, s azokat utólag a Szocializmusban is közzétették.

A beszámolóból kitűnik, hogy a francia teoretikusokkal szemben Justus Pál kitartott a történeti materialista felfogás, a dialektikus materializmus, a marxizmus igazságai mellett. A szabadság és demokrácia-diktatúra kérdésében Justus Pál kifejtette, hogy ezt a problémát csak konkrétan és történetileg szabad vizsgálni. Jelenleg a kérdés lényegét az képezi, hogy a szabadság elválaszthatatlan a monopoltörke felszámolásától, vagyis a fasizmus és demokrácia alternatívája helyébe a szocializmus és kapitalizmus alternatívája kerül.¹¹⁶

¹¹² P. I. Arch. 253/021/1945—48. 35-ös és 36-os esemő.

¹¹³ P. I. Arch. 253/1—172.

¹¹⁴ P. I. Arch. 253/1—172.

¹¹⁵ Az olasz szocialistákkal az összefogást az is megkönnyítette, hogy azok szintén sok fenntartást jelentettek be a Marshall-segély margójára. Kétkeltek, hogy az amerikai kongresszus tényleg teljesen önzetlenül felajánlana nagyobb összeget Európa újjáépítésére. Ellenkezőleg, ők azt gyanították, hogy az Egyesült Államok a segély eszközeivel el akarja majd szigetelni a Szovjetuniót (Avanti, 1947. jún. 7. P. I. Arch. 253/022/1945—48. 37. esemő). Ez a távlat pedig egy baloldali szocialistát sem töltött el örömmel — az olaszokat sem. Baráti kapcsolat alakult ki a spanyol baloldali szocialistákkal is (a Negrin—Lamonedá csoporttal), de ez nem képviselt átütő erőt. A spanyol szocialista emigrációban 1946—47-ben ádáz harc dúlt.

¹¹⁶ Szocializmus, 1947. július—november. 309. l. — Magát a vitát júl. 20. és 27. között tartották meg, tehát az írásos válaszoknak még jóval hamarabb kellett elkészülnök. Megjegyzendő, hogy a weimari demokrácia kritikájának kérdésében a Politikai Bizottság 1946. június 3-iki ülésén már heves vita folyt Kéthly és a baloldaliak (Vajda Imre, Justus Pál) között. 1946 nyarán e kérdésben még Bán Antal is a baloldallal tartott (P. I. Arch. 2/19—1).

A kérdéssorozatban felmerült az állam osztályjellegének, az irányított gazdaság természetének, a tőkekoncentráció folyamatának megítélése — amelyek mind valóban a korszak nagy létkérdései voltak. Justus Pál aláhúzta, hogy az állam jellegének marxi elemzését a későbbi események is igazolták, bár persze újabb jelenségek is adódtak, s a demokratikus körülmények közepette bizonyos határok között a munkásság is befolyásolhatja az államot. Értékes előrehaladásnak könyvelte el az irányított gazdaságot is, de a szocializmus felé vezető úton lényeges mozzanatként azt jelölte meg, hogy a munkásság kezébe vette-e a politikai hatalmat, vagy sem. Arra, hogy Franciaországban az állam betölti-e a gazdaság irányításának pozitív funkcióit, Justus nem válaszolt — udvariasan s egyúttal ironikusan a francia elvtársakra bízta a feleletek megadását.

1947 nyarán a magyar párt elszigetelődését a nyugattól az is fokozta, hogy Morrison felgyógyulásával és Bevinnek Moszkvából való visszatérével megerősödött a Labour Partyban az Attlee—Bevin vezetés, a labourista baloldali lázadókat — miként azt Bede 1947 júniusának közepén jelentette — megtörték.¹¹⁷

A baloldalhoz fűződő remények így elhaltak, annál is inkább, mert e baloldal zöme ekkoriban szintén elhatárolta magát a Szovjetuniótól, s bizonyos fokig letette a fegyvert Bevin előtt. Ez már a Marshall-terv meghirdetésével függött össze. Míg a Truman-élet és az agresszív szovjetellenes nyilatkozatokat a Labour-balszárny határozottan visszautasította, a Marshall-tervet fenntartásos helyesléssel fogadta. Úgy vélték, ha nem szabnák a kölesönöket politikai feltételekhez, akkor az valóban közelebb hozhatja Európának eltávolodó két felét. Ezt a hipotézist a magyar pártvezetőségben is osztották, Ries is hasonlóképpen nyilatkozott, de a labourista balszárnyon 1947 júniusának végén már türelmetlen hangok hallatszottak arról, hogy a szovjet kormánytól függ a továbbiakban az európai feszültség eloszlatása.¹¹⁸ Vagyis, míg 1947 tavaszán a baloldal Truman és az amerikai politikát ostromozta, lelkesen helyeselt Wallace nyilatkozatainak, sőt, mikor Londonba érkezett, támogatást is adott neki, 1947 nyarán a labourista Tribune hetilap körül csoportosuló baloldaliak neheztelése mindinkább a Szovjetunió ellen fordult, s egyúttal érzékeltették, hogy ne számítanak rájuk, ha őket az Egyesült Államok ellen akarnák fordítani. Azt viszont jelezték, hogy a békés együttélést a maguk erejével továbbra is nagy örömmel segítenék elő. Laski ekkoriban vetette fel, hogy a szovjet külpolitika kialakításában olyan csoportok s politikusok is befolyást gyakorolnak, akik a nyugati világtól való elhidegülést, sőt megütközést elkerülhetetlennek tartják.¹¹⁹ A kritikai hang tehát a labourista baloldaliak körében is fokozódott a Szovjetunióval szemben.

Ez megmutatkozott a francia párt 1947 augusztusi lyoni pártkongresszusán is, ahol nemcsak a jobboldaliak, hanem a M. Pivert képviselte sajátos balszárny is szorgalmazta minden olyan szociáldemokrata párt és csoport megbélyegzését, amely együtt halad a kommunistákkal. Piverték a szovjet társadalom szocialista jellegét is kétségbevonták, ami miatt a kongresszuson jelenlevő görög, olasz küldöttek vitába szálltak velük.¹²⁰ A baloldali Pivert-szárny annyira vakon

¹¹⁷ P. I. Arch. 253/1—172.

¹¹⁸ J. Leenek, A. Bevan feleségének szerkesztésében megjelenő baloldali hetilap, a Tribune vezércikke 1947. jún. 20-án.

¹¹⁹ Combat, 1947. jún. 19.

¹²⁰ A lyoni kongresszuson sok külföldi delegátus jelent meg, s valóban állomásnak lehetett tekinteni a szociáldemokrata pártok háború utáni kapcsolatait tekintetében. Az első „nemzetközi” vitát a spanyolok robbantották ki, tekintve, hogy Prieto és Negrin pártja kétféle koncepciót

haladt az antikommunizmus útján, hogy Nenniéknek vetette szemükre, amiért Saragattal szakítottak. Így olyan helyzet alakult ki, hogy a párt „közkatonaival” szemben G. Molletnek és az egyébként inkább jobboldali S. Grumbachnak, a párt külügyi osztálya vezetőjének kellett mérséklőleg fellépnie, akik a kelet-európai szociáldemokraták megértésére, támogatására intették a hallgatóságot.¹²¹ E külpolitikai szovjetellenes hangulatot a pártban izzásban tartották a belpolitikai események, az elhúzódozó sztrájkharc, amelyben a francia szocialista kormány a kommunista vezetéssel szakszervezetekkel, a munkások többségével került szembe. Ez a folyamat ugyan májusban már kijelölte az ellenfelek helyzetét, a hetek múlásával azonban a vita a két munkáspárt között mindjobban elmélyült, a francia szocialista párt az antikommunizmus felé sodródott.

Amilyen mértékben megromlottak a magyar—angol, magyar—francia kapcsolatok, olyannyira szövődött szorosabbra a barátság a Nenni-féle olasz szocialista párttal. A januári olasz pártszakadás, illetőleg a magyar párt ugyancsak januári kongresszusa után L. Bassonak, a párt titkárának aláírásával érkezett üdvözlés, amiben tudatták: „Kedves elvtársak, nagy örömmel hallottuk, hogy pártjuk kongresszusa a régi pártvezetőséget ismét megválasztotta . . . várjuk, hogy nézeteinket az általános politikai helyzetről kicserélhessük” — amire Zürichben nyilván sor kerülhet.¹²²

1947 nyarán az olasz politikai életben is előrehaladt a polarizálódás. A szocialista pártok viszonylatában ez Nenni megerősödését hozta magával, a közvetítő kísérletek elbuktak, s néhány csoport visszatért Nennihez, többek között a Mateotti-féle ifjú szocialisták is, akik megvallották, hogy 1947 januárjában tévesen mérték fel a helyzetet és Nenni politikáját. A kapcsolatok fokozott kiépítését a megerősödött olasz szocialista párt ajánlotta fel a magyaroknak, olyannyira, hogy az újabb nemzetközi szocialista konferencia előtt, 1947 őszén már egyenesen azt javallotta, hogy az olaszok és a kelet-európai szocialista pártok külön folytassanak előzetes megbeszéléseket.¹²³

Ezek az olasz kapcsolatok azonban az 1947. évi nyári fordulat után szövődtek igazán szorosabbra. S ez a már érintett Marshall-tervvel kapcsolatos döntéssel függött össze. A magyar pártvezetőség már az említett júniusvégi országos pártválasztmányon jelezte, hogy a nagyfontosságú kérdést, amely éppen eléggé problematikus, a közeljövőben alaposan megvizsgálják. Bede István szociáldemokrata követ július elején küldte meg Londonból Szakasits

exponált. — A magyar párt képviselőjében Szélpál Árpád szólalt fel. Szélpál hangsúlyozta a magyar párt erős tömegbázisát, tiltakozott a magyar demokráciával szembeni rágalom ellen, s megjegyezte, hogy néhány küldött feltételezésével szemben Magyarországon nem a „kommunista diktatúra” jelent igazi veszélyt, hanem „a magyar fasiszta reakció . . . amelynek hatalmas nemzetközi támasza van.” A bolgár Popov ugyancsak a „vasfüggöny” elmélete ellen lépett fel, s szintén a bolgár fasizmus bűneiről beszélt. A cseh küldött a csehszlovák demokrácia sikereiről számolt be, amelyeket kommunisták, szocialisták és a Beneš-párti nemzeti szocialisták együttesen értek el. Szélpál jelentésében megállapítja, hogy ezeket a beszámolókat a küldöttek eléggé érdektelenül hallgatták végig, s az egyébként inkább jobboldali hajlandóságú Szélpál is nehezményezi, hogy a küldöttek mennyire az antikommunista hisztéria rabjaivá lettek. Annál nagyobb tapshan részesítették az osztrák küldötteket, akiket a „Vörös Bécs” megbízottjainak tekintettek. Ezt kihasználva jegyezte meg a görög Cirimokos, hogy a „Vörös Bécs” emléke viszont nagyon is megkövetelné a görög reakció elszántabb elmarasztalását. A román Voinea a munkásegység szükségességét esetelte. A keleti pártok felszólalásai azonban nemigen változtattak a kongresszus alaphangulatán (P. I. Arch. 253/1—174).

¹²¹ Szélpál Árpád jelentése a Lyoni kongresszusról. P. I. Arch. 253/1—174.

¹²² P. I. Arch. 253/022/1945—48, 36-os esemő.

¹²³ P. I. Arch. 253/1—173.

Árpádnak első bizalmas jelentését. Ebből jól látszik, hogy Bede István felismerte a pillanat komolyságát: „Magyarország felmérhetetlen jelentőségű döntés előtt áll, mely azonban semmiképpen sem jelent és nem is értelmezhető fordulópontként a magyar *külpolitikában*”. (Az utolsó szó az eredetiben aláhúzva — J. J.). Bede szerint „majdnem kizárólag gazdasági és újjáépítési megfontolások alapján kell határoznunk”.¹²⁴ A választás ilyen leegyszerűsítő beállítása azonban kétségtelenül téves volt, hiszen a gazdasági döntések vitathatatlanul politikai következményekkel jártak.

Tény, hogy Bede formálisan elhárította a külpolitikai orientációváltást, de gazdaságilag szükségesnek tartotta a nyugati segély elfogadását, nehogy a háború során sokkal inkább elpusztult kelet-európai országok a gazdasági fejlődésben még inkább elmaradjanak a Nyugat mögött. A kívülmaradás emellett a később kialakuló európai gazdasági egységből ugyancsak káros lenne — írta. Azt is aláhúzta, hogy amennyiben a terv kezdeményezői valóban politikai érdekeket kívánnak érvényesíteni, akkor a párizsi nyitó konferencián a magyar és kelet-európai küldöttségeknek még mindig módjuk van a szándékokat visszautasítani. Bede tehát végeredményben a konferencián való minden kötelezettség nélküli részvételt ajánlotta.

A történeti irodalomból ismeretes, hogy a Szovjetunió és a kelet-európai országok nem mentek el a párizsi konferenciára, amely a Marshall-segély gyakorlati kivitelezésére ült össze. A Szovjetunióban úgy ítélték meg a tervet, hogy az elsősorban a Szovjetunió ellen irányul, annak politikai befolyását kívánja lerontani, teljesen aláásná a nyugat-európai országok szuverenitását és az Egyesült Államok európai hegemoniáját teremtene meg.

A Szovjetunióknak és a kelet-európai országoknak ebben az állásfoglalásában valóban igen sok reális elem volt, de ugyanakkor néhány tendenciát (így az amerikai hegemonia fokozódó elmélyülését s a nyugati országok gazdasági-politikai függésbe kerülését) már ebben a fázisban eltúlozták. A visszaütést követően bekövetkezett az, amiről Bede július eleji jelentésében írt: a kelet-nyugati kapcsolatok még inkább megromlottak, ami kihatott a szociáldemokrata pártokra is, hiszen a nyugati pártok a részvétel mellett voltak, míg a keletiek ellene foglaltak állást.

A kiéleződő helyzetben a szociáldemokrata pártok s összekötő bizottságuk tevékenysége is meglevenedett. A francia szocialista párt 1947. augusztus 6-iki keltezésű levelében értesítette a testvérpártokat, hogy a júniusi zürichi értekezlet szellemében felállított különbizottság, amely az Internacionálé újjáalakítását van hivatva előkészíteni, közvetlenül a francia párt lyoni kongresszusa után, augusztus 19—20-án tartja első ülését Párizsban.¹²⁵ A vita az Internacionálé újjáalakításának időpontjáról folyt, de ennek kapcsán két ellentétes felfogás csapott össze. A kelet-európai pártok, továbbá az olasz és görög küldöttek (L. Basso és Cirimokos) erősen bírálták a nyugati pártokat és az antikapitalista offenzíva megindítását, a munkásegység elmélyvítését követelték. A véleményeltéréseket nem lehetett áthidalni. Az Internacionálé megalakítását elnapolták a novemberben összehívandó plenáris végrehajtó bizottsági ülésre.¹²⁶

Ezekben az augusztusi napokban a magyar párt figyelme azonban elsősorban a belpolitika felé fordult, hiszen már megkezdődött a választási harc. A magyar szociáldemokrata választási érvelés tengelyében a külpolitikát ille-

¹²⁴ P. I. Arch. 253/1—174.

¹²⁵ P. I. Arch. 253/1—173. — A körlevelet G. Mollet írta alá.

¹²⁶ P. I. Arch. 253/1—173.

tően a hídpolitika, a belpolitikában pedig egyfelől a reakció elleni harc, másfelől a kommunista párt részéről ismét felvetett fúziós javaslat erőteljes visszautasítása állt. Az elhárító érvelésen túl az igazi belpolitikai cél a választási harc megnyerése volt, minthogy a szociáldemokrata párt centrumában is sokan abban reménykedtek, hogy a legnagyobb pártként kerülnek ki a választási harcából. Augusztusban így egymást követték a párt nagygyűlései, ahol ezeket az elveket és érveket visszhangozták. A választási hadjárat során a pártvezetőség természetesen a külföldi testvérpártok tekintélyét, jókívánásait is fel kívánta sorakoztatni. Ez azonban több kívánnivalót hagyott maga után.

A legkritikusabb a helyzet megint az angolokkal volt. A magyar párt már jóelőre kérte a jókívánásokat, de az angolok húzódoztak ennek megadásától. Bede augusztus közepén táviratilag értesítette a párt külügyi osztályát, hogy Morgan Phillipset csak nehezen érte el, arra hivatkozott, hogy a Labour Party nem szokott hivatalos szerencsekívánatokat sürgönyözni, s azt kérdezte, elég lenne-e, ha csak saját nevében érkezne sürgöny.¹²⁷ A sürgöny végül valóban így érkezett meg, s többek között közölte, hogy „a brit munkáspárt a legélénkebb érdeklődéssel követi a magyar választások folyamatát és döntő választási győzelmet kíván a magyarországi szociáldemokrata pártnak”. Mindezt azért, hogy „biztosíthassák a társadalmi és gazdasági igazság és az egyéni szabadság elvének győzelmét”. Ily módon érzékeltették, hogy a szociáldemokrata pártnak már nem annyira jobbfelé kellene szerintük harcolnia, hanem balfelé. Az üzenetben a szocializmusról nem esett szó.¹²⁸

Az osztrákoktól szintén „magántermészetű” üdvözet érkezett A. Sehärf és J. Deutsch aláírásával, amiben még kielezettebben jegyezték meg, hogy a szociáldemokrata pártoktól függ a demokráciának Kelet- és Közép-Európában való fennmaradása. A svájci testvérpártok sürgönyét Humbert-Droz írta alá, s itt már külön pontot képezett a reakció elleni harc is, miközben ugyancsak aláhúzta a demokratikus szabadságeszmék és a nemzetközi béke védelmének szükségességét. Ezekről az üdvözletektől mind formában, mind tartalomban eltért az olasz üzenet, amely a főtítkárság nevében, tehát teljes hivatali súllyal érkezett. Az olaszok (Nenniék) kifejezetten sok sikert kívántak a szocialista gondolat diadalra juttatásához.

A választás napjaiban a nemzetközi érdeklődés méginkább háttérbe szorult, a választást követő belpolitikai válságban pedig szinte elve nem élénkülhetett fel. Mégis a pártvezetés megingása pillanataiban a Népszava furesa kontrasztot nyújt, hogy miközben még a vezéreiknek is a kommunista párt által elkövetett erőszakos módszereket taglalják, a New Statesman és a Tribune budapesti tudósítói a választásról tárgyilagosan megállapítják, hogy azon a kommunista párt mindenképpen jelentősen megerősödött, s ezen a tényen az általuk elkövetett ballépés sem változtathat.¹²⁹ A jelen esetben tehát az angol hetilapok halhattak inkább esillapítólag. Az éppen összeülő angol szakszervezeti kongresszuson érte utol a megkeresés a jobboldali szimpátiáról ismert D. Healeyt, de ő is csak általánosságban vállalt szolidaritást a magyar párttal, illetőleg vázolta annak jövőjét, különösebb mondanivalója az események margójára ekkor nem volt.¹³⁰

¹²⁷ P. I. Arch 253/022/1945—48-as esemő.

¹²⁸ Népszava, 1947. aug. 27.

¹²⁹ Népszava, 1947. szept. 7.

¹³⁰ A szakszervezeti kongresszus különben sok szempontból kritikusabb volt, mint a pártkongresszus, feltehetően részben azért is, mivel az általános nemzetközi helyzet is fordulópont-

A magyar belpolitikai válság — amelynek csaknem centrumában állt a szociáldemokrata párt — majd egy hónapra elterelte a figyelmet a külpolitikáról.¹³¹ Mire azután a Népszava szeptember 24-én bejelentette az új kormány megalakulását — miközben a belső súrlódásoknak még a két munkáspárt között sem szakadt vége —, a nemzetközi helyzet a viharosan pergő események nyomán megváltozott. Míg július—augusztusban a szociáldemokrata párt még csak tájékozódott a változó európai problémákban, szeptemberre már kész helyzettel

hoz ért. A kongresszus külpolitikai alaphangját Bevin adta meg, aki a kormány politikáját igazolta, a Marshall-terv támogatását indokolta, s elhárította azokat a hangokat, amelyek a „dollár-diplomáciát” kárhóztatták. A görög, spanyol kérdést megkei ülte, s nem szólt Kelet-Európáról, sőt lényegileg a Szovjetunióról is csak német vonatkozásban emlékezett meg. (Report of the Proceedings at the 79th Annual Trade Union Congress. Southport. 1947. 415—423. l.) Igazán agresszív hangot G. Richardson, az amerikai A. F. of L. szakszervezet küldötte ütötte meg, aki éles szovjet- és kommunistaellenes kirohanásokat rendezett, a terror elleni küzdelemről szónokolt. Richardson teljes mértékben azonosította magát az Egyesült Államok hivatalos politikájával, a fellépő nemzetközi feszültséget kizárólag a Szovjetunió „terjeszkedő” politikájával magyarázta. Richardson szavait többször félbeszakították, s csak az elnök közbelépése után, a vendégjogra való tekintettel fejezhetette be beszédét nyugodtan. E befejező részben Richardson még újabb támadást indított a Szakszervezeti Világszövetség ellen, amely csak Amerikát és Angliát támadja, és így ártalmatlan, fölösleges szervezetre tekinthető. Az AFL már ekkor meghirdette a Szakszervezeti Világszövetség kettészakítását a kommunistaellenes szervezetek külön tömörítését. (I. m. 456. l.)

Az agresszív reakciós hang nagy felháborodást váltott ki. A Szakszervezeti Világszövetség nevében felszólaló E. Kupers viszont nagy tapsot kapott, mikor a szövetség feladatának jelölte meg a nemzetközi feszültség elleni küzdelmet. (I. m. 481. l.) A tisztviselők szakszervezete nevében M. Williams egyenesen megfontolandónak tartotta, hogy máskor ennyire eltérő felfogású külföldi küldötteket meghívjanak. A butoripari szakszervezet nevében J. Stanley pedig Richardson hipokrita-demagógiájára mutatott rá, hogy a nyugati demokrácia védelméről szónokol, de közben elhallgatja az amerikai szakszervezetek üldözését (483. l.).

A kongresszuson a baloldal két ponton indított támadást a bevini politika ellen: a görög és spanyol kérdésben. Mindkettő a hivatalos vezetőség gyenge pontja volt, hiszen a görög szakszervezetek üldözése nagy felháborodást váltott ki. Az épületszerelők szakszervezete azért határozati javaslatot terjesztett be, amely megbélyegezte a görög kormány szakszervezetellenes terrorját, s a Labour Party kormánysszerveit is megróttá, amiért ezt fedezik. A javaslatot támogatták a gépipariak, bányászok is. Ezért a Szakszervezeti Szövetség jobboldali főtítkára, Vincent Tewson felszólalt, és javaslatában azt kérte, hogy mivel nem ismerhetik eléggé a helyzetet, ne hozzanak határozatot, s az ügyet intézkedés végett tegyék át a Szakszervezeti Szövetség Főtanácsához. Némi vita után ezt az indítványt viszonylag csekély többséggel 3,951 000-re 2,984 000 ellenében elfogadták (500. l.). A spanyol kérdésben a magántisztviselők szakszervezete azt követelte, hogy a Labour-kormány szakítson meg minden kapcsolatot a Franco-kormánnyal, beleértve a gazdaságiakat is, ismerje el a köztársasági kormányt, s tényleges segítséget nyújtson a spanyol népnek. A javaslatot a vegyipari, villamosági szakszervezet is támogatta. Ellene megint Tewson lépett fel, aki arra hivatkozott, hogy ezt még a Szakszervezeti Világszövetség sem követelte meg, így nekik sem kell messzebb menni. Másfelől azt a bevini érvet visszhangozta, hogy ebben az esetben polgárháborút robbantanának ki, ami megint csak a népet sújtana. A vegyipari R. Edwards viszont azt jelezte, hogy néha még ez is jobb, mint a hosszas szörnyű fasiszta terror. A baloldal javaslata végül — megint nem nagy többséggel — 3,025 000 : 4,038 000 arányban elbukott (508. l.).

A nagyszámú baloldali szavazat tükrözte, hogy a Labour Party politikájával elég népes tábor elégedetlen. A vitában az amerikai hangot senki sem követte. Egyesek centrista alapon azt szorgalmazták, hogy a Labour Party és Anglia valóban közvetítő legyen a Szovjetunió és az Egyesült Államok között (i. m. 484—486. l.). Ez a nézet volt a legelterjedtebb. Emellett azonban baloldali hangok is hallatszottak. J. Horner a tüzoltók nevében például az Egyesült Államok imperializmusát kívánta megbélyegeztetni és a szovjet, kelet-európai kapcsolatok megjavítását szorgalmazta (487. l.). A magántisztviselők nevében J. Mildwater azt taglalta, hogy mint munkáskormányoknak, nekik szocialista szövetségeket kell keresni a világban, s ő mint munkás nem óhajtja az amerikai imperializmust támogatni a Közel-Keleten.

¹³¹ E válság, s a szociáldemokrata összefüggéseivel kapcsolatban a főbb törekvéseket és megfontolásokat lásd: *Santa Ilona*: A két munkáspárt. egyesülése 1948-ban. Kossuth. 1962.

találta magát szemben. A Marshall-tervben való részvételt a Szovjetunió és a kelet-európai országok elutasították, s ezzel a Kelet—Nyugat közötti távolság fokozódott.

Ez a fordulat nem egyik napról a másikra állt be, egészében azonban mégis rövid idő leforgása alatt született meg a határozat, tehát fordulatról volt szó. Igaz, a Marshall-tervvel kapcsolatban már június—júliusban is hallatszot-tak aggályoskodó hangok, fenntartások, a szociáldemokrata párt egészében mégis inkább érdeklődött iránta, mintsem visszautasította. Mikor a visszautasítás bekövetkezett, azzal sem fordult szembe. A Népszavában már szeptember közepén cikk jelent meg Horváth Zoltán tollából — hosszú idő után —, amelyben azt taglalja, hogy míg Európában a szocialista tendenciák erősödtek meg, az Egyesült Államokban a reakciós, tőkés csoportok hegemoniája vitathatat-lanná vált, az Egyesült Államok vezetőszerepre törekszik a nyugati világban.¹³² Horváth Zoltán cikkéből kitűnik, hogy szerette volna, ha a reakciós erőknek világszerte támogatást nyújtó amerikai vezetéssel szemben Moszkva és London együttműködik. E remény azonban nem valósulhatott meg.

A Párizsban összeülő Marshall-terv értekezleten kitűnt, hogy az Egyesült Államok mélyen beleszól a nyugat-európai országok életébe, útját állja az államosításoknak, s politikailag a jobboldali erőknek nyújt támaszt.¹³³ Ez az agresszív fellépés mélységes csalódást keltett, de a nyugati országok a keserű pirulát lenyelték, a nyugati szociáldemokrata pártok pedig kitarítottak a Marshall-szegély pártolása mellett. Ezzel pedig tovább fokozódott a nyugati kommunista-ellenes és a baloldali szocialista pártok ellentéte.¹³⁴ Mindezt kiegészítette a német kérdés különböző megítélése, a görög polgárháború újabb kieleződése. A nyugati hatalmak a balkáni népi demokráciákat vádolták, s hallgattak a görögországi terrorról.¹³⁵

¹³² Népszava, 1947. szept. 14.

¹³³ Népszava, 1947. szept. 17.

¹³⁴ Augusztus és szeptember hó folyamán a nyugati pártok részéről még inkább fokozódott az a barátságtalan magatartás, amely régebbi idősakra nyúlt vissza, de a nemzetközi erők polarizálódásával új tápot kapott. Júliusban az osztrák pártajtóban hallatszottak ilyen ellenséges hangok, szeptemberben a svájci pártajtó lett az ellenséges kirohanások góca. A Züricher Volksrechtben Peyer környezetéhez tartozó tudósító tollából durva inszINUÁCIÓT intéztek Szakasits Árpád, személyes környezetébe és a párt több baloldali vezetője ellen. A támadásokra a magyar párt nevében Böhm Vilmos válaszolt levélben, s utalt arra, hogy a svájci pártvezetők egy csoportja személyesen ismerhette meg a megsértetteket, éppen ezért nem tudják mire vélni a cikket. A svájci szociáldemokrata párt titkárságától szeptember 19-i keltezéssel érkezett válasz, amelyben J. Humbert-Droz közölte, hogy a vezetőség megtárgyalta és elítélte az inkriminált cikket. A cikket a főszerkesztő Meierhans is sajnálatosnak minősítette és távollétével magyarázta annak megjelenését, helyesbítő nyilatkozatot azonban nem volt hajlandó közzétenni, s ezt a párt-vezetőség sem tudta rákényszeríteni. Ennyiben a rosszérzés megmaradt, s Peyer disszidálása után — ami már a novemberi napokra esik — a zürichi szociáldemokrata sajtó is mellé állt, újra nyíltan állást foglalva a magyar párt ellen (P. I. Arch. 253/022/1945—48) 38-as csomó).

¹³⁵ A görög terrorról különben minden szocialista párt bőségesen értesülhetett abból a tájékoztatóból, amit Athénból 1947. szept. 4-én küldött meg a baloldali görög szocialista párt, az ELD. A tájékoztatót a SÍLO (Socialist Information and Liaison Office — Szocialista Tájékoztató Hivatal) Londonból továbbította az egyes pártoknak. Svolos, a párt elnöke ebben a szeptember eleji nyilatkozatában utalt arra, hogy Círimikos, a párt főtitkára már kellőképp megvilágította a görög terrort, hiszen előzőleg Lyonban beszélt erről, mindemellett újra aláhúzza, hogy az amerikaiak által támogatott jobboldali agresszív reakciós kormány elnyomja a szakszervezeteket, tömeges letartóztatásokat fogantatott, és jelenleg több mint 20 000 embert tartanak koncentrációs táborokban. Az ELD sürgette az amerikai és általában a nyugati támogatás megvonását a reakciós rendszertől, miközben erőteljesen bírálta a Labour Party görög politikáját. Svolos hangsúlyozta, a szocialisták nem lehetnek közömbösek a tekintetben, hogy mi történik egy testvér-párttal s egy ország munkásságával (P. I. Arch. 253/022/1945—48/37-es csomó).

Szeptember közepén jelent meg a Tribune-ban C. E. Gedyenek, a Daily Herald külpolitikai szemleírójának cikke a magyar választásokról, illetőleg a belpolitikai és szociáldemokrata pártválságról.¹³⁶ Gedye beszámolójában aláhúzza, hogy a jobboldal a baloldaliak „fejét követelte”, ami nemcsak a baloldali értelmiségiekre, hanem Szakasitsra is vonatkozott. Gedye budapesti tartózkodása alatt több emberrel találkozott, így baloldaliakkal is. Keserűen jegyezte fel, hogy ezek szerint az angol Labour Party nem tehet mást, csak támogathatja a magyar párt irányvonalát, minthogy ez az egyetlen reális út; a magyar vezetők Kelet—Nyugat együttműködésére építenek s szerfelelt tartanak a magyar reakciós erőktől. Gedye ezt az értékelést úgy zárta, hogy amennyiben ez helytálló, akkor ez az angol Labour szémszögéből tragikus.¹³⁷ Ő ugyanis inkább jobbfelé szeretne volna kiépíteni a párt kapcsolatait.

Erre az aktív szovjetellenes útra szociáldemokraták közül egyedül Peyer mert rálépni.¹³⁸ A párt jobboldala kacérkodott e gondolattal, de politikát belőle nem mert eszínálni. A centrum pedig a korábbi időszak közvetítő gyakorlatát szeretne volna csak folytatni. A párt baloldalán természetesen messzebb mentek, és tudatos munkáségségpolitikára törekedtek. Jellemző, hogy ekkoriban a többé-kevésbé a baloldallal tartó Fejtő Ferenc Párizsból éppen olyan írást jelentetett meg, amelyben a francia testvérpártnak még e harmadikutas felfogását is támadta, örült, hogy L. Blummal szemben G. Mollet baloldalibb irányzata erősödött meg, s kételkedett, hogy vajon ez az új, baloldalibb pártvezetés érhet-e el eredményt a kommunistákkal való szövetség helyreállítása nélkül.¹³⁹

Az igazi problémát azonban mindinkább a nemzetközi helyzet felmérése, a Kelet—Nyugat közötti kapcsolatok alakulása okozta. A távolodás kétségtelen volt, a Marshall-terv ennek csak egyik jelentős epizódját jelentette, s a külpolitikai szemleírók már a Népszavában is mind gyakrabban jelezték, hogy az Egyesült Államok vezénylésével nagyarányú támadás bontakozik ki a Szovjetunió elszigetelésére.

Ebben a légkörben alakult meg Varsóban a Tájékoztató Iroda, adták ki október elején annak alakuló okmányait, az ott elhangzott beszédeket, ami végeredményben új helyzetet teremtett a nemzetközi munkásmozgalomban.

A Tájékoztató Iroda megalakulásától a munkáspártok egyesüléséig

Október első napjaiban a szociáldemokrata pártsajtóban is érezni lehetett a fordulát szelét. A Népszavában egészszoldalas vezéreikk jelent meg „Európai

¹³⁶ A Daily Heraldban szeptember elején írt már Magyarországról. Szept. 2-án jelezte, a pártvezetőség egyes tagjainak kijelentésére hivatkozva, hogy a párt nem fogja elismerni a választást. A szociáldemokrata jobboldal visszavonulása után Gedye magyar riportjai nem folytatódtak a Heraldban.

¹³⁷ Tribune, 1947. szept. 19.

¹³⁸ Peyer tüntető kiválása az 1946 decemberi memorandummal kezdődött, s a választásokon a Radikális Párt listáján való fellépéssel folytatódott. A kiválás mindenképp a szociáldemokrata párt vezetése ellen irányul. Peyer fellépésének bonyolult a történeti háttere, ehelyütt csak azt jelezzük, hogy az angol, osztrák és svájci jobboldali szociáldemokrata körökben rokonszenyvel fogadták Peyert és újabb jelentkezését.

¹³⁹ Új Magyarország, 1947. szept. 1.

Fejtő bírálatánál figyelemre méltó, hogy, e sorok megírásakor nemcsak a magyar baloldal és Fejtő egyéni érzelmei, kritikus felfogása hathatott, hanem a különböző francia szocialista pártok belüli baloldali csoportosulások felvonulása is, amely még a lyoni kongresszuson is érzékelhetővé vált (*Daniel Ligot: Histoire du socialisme en France. 1871—1961. Paris. 1902. 552. 1.*).

szocialisták — szocialista Európa” címen, amelyben az eddiginél jóval önkritikusabb szemléletről tett a lap bizonyosságot. A munkáspártok együttműködésének elvéből indult ki, s már elfogadta, hogy adott esetben bírálni lehet a nyugati pártok működését. Emellett viszont hangoztatta, hogy a két párt fennmaradása elkerülhetetlen szükségesség és a cikkíró tiltakozott minden olyan törekvés ellen, amely a szociáldemokrata pártot második vonalba szorítaná.¹⁴⁰

Két nappal később a Népszavának már a Tájékoztató Iroda megalakulását kellett kommentálnia. Az elhangzott nyilatkozat a szociáldemokrata párt számára két szempontból volt jelentős: egyfelől a nemzetközi helyzet értékelése, másfelől a nyugati szociáldemokrata pártok fölött mondott ítélet miatt.

A Tájékoztató Iroda megalakulására, első állásfoglalásaira a szociáldemokrata pártok nagyon különféleképpen reagáltak, s az esemény tulajdonképpen tovább növelte a szocialista pártok közötti repedéseket. A magyar, lengyel, olasz szocialisták sokkal kedvezőbb véleményt alakítottak ki, mint a franciák, s a legellenségesebben az angolok szólaltak meg.

A magyar párt nevében Szakasits Árpád szinte a Tájékoztató Iroda megalakulásának másnapján egyfelől arra utalt, hogy ez a lépés nem tekinthető meglepetésnek, hiszen a szociáldemokrata pártok között már 1946 májusa, a clacktoni konferencia óta alakult állandó közvetítő szerv, másfelől pedig az agresszív imperialista erőket, elsősorban az Egyesült Államokat okolta azért, ha a nemzetközi feszültség tovább növekednék. „Annak a polarizációs folyamatnak, amely lényegében döntő lökést kapott az év elején a Truman-elv meghirdetésével, a varsói nyilatkozat egyik következménye, és a felelősséget a feszültség fokozódásáért azoknak kell viselniük, akik azt előidézték.”¹⁴¹

Nenni az olasz szocialisták részéről a Tájékoztató Iroda megalakulását nem opponálta, a nemzetközi helyzetről adott értékelést az imperialistákat illetőleg helybenhagyta. Saragattal kapcsolatban is aláírta az elmondottakat, a francia és angol szocialista, illetőleg munkáspártról kiállított értékelést viszont kifogásolta. A Marshall-tervről megismételte aggályait, majd végezetül a fasizmus, háború és nyomor elleni közös harcra hívott fel.¹⁴²

A Daily Heraldban viszont Morgan Phillips igen elutasítóan és ellenségesen nyilatkozott a kommunista pártok értekezletéről. Már első szavai így kezdődtek: „Új vértelen háború van kialakulóban, háború a szocializmus ellen, amelyet az orosz és több más európai kommunista párt indított.”¹⁴³ Morgan Phillips nyilatkozatában ezután azt fejtegette, hogy a kommunista sajtóban rövidesen csak úgy fognak megemlékezni a nyugat-európai szociáldemokratákról, mint a „kapitalizmus lakájairól”.

Morgan Phillips észrevételeinek megtételekor két objektív folyamat fölött húnyt szemet. Kétségtelen tény volt ugyanis, hogy az Egyesült Államok egyre agresszívebben lépett fel a Szovjetunió ellen, mint ahogy az is, hogy a nyugati szociáldemokrata pártok nem mutattak kellő függetlenséget az imperialista erőkkel szemben. Ebből kifolyólag a nyugati pártok jobboldali velleitású vezetőit ténylegesen bírálni kellett, amit e korszakban kommunisták csakúgy megtettek, mint baloldali szocialisták. Továbbá Morgan Phillips értékelésében azt a hibát is elkövette, hogy a szociáldemokrata pártok különállását mintegy önmagában

¹⁴⁰ Népszava, 1947. okt. 5.

¹⁴¹ Népszava, 1947. okt. 7.

¹⁴² Népszava, Világosság 1947. okt. 19.

¹⁴³ P. I. Arch. 253/022/1945—48. — 37-es esemő.

vizsgálva, elsődleges követelménynek tekintette, ami történetileg belátható időn belül nem szűnhet meg. Ez a felfogás önmagában azonban nem állja meg a helyét, hiszen ez a pártot, amely eszköz, céljá emeli. Kellő tapasztalatok levonása után a tömegek maguk érhetnek meg az egyesülésre, amit Morgan Phillips fel sem tételezett.

Morgan Phillips nyilatkozata azonban kifejezte a Labour pártban újólag kialakuló véleményt. Észérint Európa kettészakadása tulajdonképpen már elháríthatatlan, nekik az antikommunista oldalon kell felsorakozniuk, s a kelet-európai szocialistákkal már nem nagyon kell törődniük. A Labour Partyt súlyos részfelelősség terheli azért, hogy a nemzetközi kapcsolatok romlását akkor már tényként elfogadta, ez ellen nem tett megújuló erőfeszítéseket, s maga is hozzájárult a feszültség fokozódásához. Ez idő tájt azonban az angol pártot már nem is annyira a helyes lépések elmaradása jellemezte, mint inkább a káros lépések megtétele, amivel az Attlee—Bevin-kormány felbecsülhetetlen kárt okozott a nemzetközi munkásmozgalomnak.

A nemzetközi helyzetben tehát tényleges változás állott be, ami a feszültség növekedése irányába hatott. Mindezért a nyugati szociáldemokrata vezetők jó részét is felelősség terheli. A Tájékoztató Irodla nyilatkozata mindezt joggal vetette fel, mégis e nyilatkozat, minden igaz meglátása ellenére, sem volt kellőképpen árnyalt. Részint olyan hangon volt fogalmazva, amely olyanokat is taszított, akiket különben meg lehetett volna nyerni. Másfelől a nyilatkozat pusztán a kelet-európai baloldali szociáldemokratákról emlékezett meg elismerőleg. Nyugaton a szociáldemokrata pártok előtt tulajdonképpen semmiféle igazi „munkásmozgalmi távlatot” nem látott, ott baloldali erőket nem jelölt meg, s a haladás és a demokratikus erők forrását túlzottan csak a kommunista pártokra szűkítette. Mindez összefüggött az általános nemzetközi helyzet értékelésével, amelynek során, ha nem is számolt közeli háborúval, abból indult ki, hogy az imperialisták „kívánsága” az, hogy „új háborút indítsanak”.¹⁴⁴ A háborús szándékok bizonyos eltúlzásával egyidejűleg azonban a kommunista pártok korabeli vezetői nem tettek megfelelő erőfeszítést, hogy egy igazán széles demokratikus békefrontot nyissanak a szélsőjobboldali, agresszív csoportosulások ellen. A kommunista pártok befolyásának e túlbecsülése kétségtelenül szektáriánus tendenciákat jelentkezett már az 1947-es nyilatkozat kiadásakor.

Azt, hogy a varsói nyilatkozat hangja nem volt eléggé árnyalt, többek között a francia szocialista párt főtitkárának, Guy Molletnek akkori nyilatkozata is bizonyítja.¹⁴⁶ G. Mollet Nennihez vagy Szakasitshoz hasonlóan nem támadta magának a Tájékoztató Irodának felállítását, a nyilatkozat szövegét és kiesengését viszont már igen, bár azt is másként, mint az angolok. Míg ugyanis azok a nyugati szolidaritás jegyében szólaltak meg, G. Mollet a harmadik út szellemében az amerikaiakat is bírálta.¹⁴⁷

G. Mollet a francia kommunista párttal nem tartotta lehetségesnek az együttműködést, azonban ennek ellenére alálúzta: „A lengyelországi találkozást nem fogjuk ürügyül felhasználni valamely reakciós és szovjetellenes kampányban való részvételre, hiszen ez azt jelentené, hogy mi is választottunk a két

¹⁴⁴ A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának határozatai. Szikra. 1950. 10. l.

¹⁴⁶ Igaz, G. Mollet-t nem bélyegezték meg, csak Blumot, de a nyilatkozat szellemében a kommunista pártok ekkoriban tulajdonképpen csak a Zilliacushoz hasonló baloldaliakat voltak hajlandók tárgyalópartnerül elfogadni.

¹⁴⁷ P. J. Arch. 253/1—173.

blokk között, márpedig mi ezt kategórikusan visszautasítjuk. Mi, szocialisták, akik nem a blokkok közötti háborút választjuk, hanem a békét, csak hidegvérrel reagálhatunk minderre, nem pedig azzal, hogy állást foglalunk valamely keresztshadjárat mellett.”

G. Mollet a következőkben leszögezte, hogy a francia jobboldali csoportosulásokkal, De Gaulle-lal szemben ők nem az amerikai táborban helyezkednek el, hanem létrehozzák majd az „igazi” Internacionálét, amely a nacionalizmuson felülemelkedve egyesíti mindazokat, akik a háború ellen akarnak küzdeni. Hozzáfüzte, hogy ez nem egyszerűen harmadik blokk lenne, hanem mindkét tábor józanabbfejű embereinek támogatására is számítana.

G. Mollet elemzése, minden hibája ellenére is, mutatta, hogy az adott körülmények között a szociáldemokrata pártoknak viszonylag nagyobb frakcióit is meg lehetett volna nyerni bizonyos akcióegységre, például a háborús politika ellenzésére.¹⁴⁸

Mint hogy ezzel a kommunista pártok vezetőségében nem számoltak eléggé, a polarizáció folyamata meggyorsult, s ez a magyar pártot is új helyzet elé állította.

E helyzet első felismerői között volt Timár László, aki a párt baloldali beállítottságú, gazdasági vonalon dolgozó tagjai közé tartozott. Timár másodvonalbeli vezető volt, de ezúttal sok más baloldali felfogását tolmácsolta. Timár a Tájékoztató Iroda határozatának megjelenése napján a következő bizalmas feljegyzést adta át a Főtitkárságnak: „A határozat pártunkat nehéz helyzetbe hozta. Ellenkező előjellel ugyanolyan nehéz helyzetbe, mintha a második Internacionálé újból megalakult volna. Ugyanis állásfoglalásra kényszerülünk.”¹⁴⁹

Timár ezt követően megállapítja, hogy a „nemzetközi egyensúly” bármily megbillenése „kedvezőtlen” a szociáldemokrácia számára. Az angolszász hatalmak mindenütt a reakciót támogatták és a szocialista erőfeszítéseket elfojtották. A Szovjetunió viszont természetesen elsősorban a kommunista pártokkal rokonszenvezett. A szocializmus ügyét azonban kétségtelenül inkább a Szovjetunió megerősödése szolgálja „még akkor is, ha a szocializmus megvalósításának szovjet metodikájával nem értünk teljesen egyet”. A fenti tényezők mérlegelése alapján a szociáldemokratáknak a Szovjetuniót kell támogatniuk, még akkor is, ha ez a szociáldemokrata pártok önállóságának megszüntetésére vezetne, mint hogy az osztály érdeke az elsődleges. Mindamellet reméli, hogy a szocializmus megvalósításakor a szociáldemokrata tapasztalatok is érvényesülnek mindenütt, ahol „a marxizmus szociáldemokrata tradíciók alapján vált közkinccsé”.¹⁵⁰

E feljegyzés úgyszólván a probléma és dilemma valamennyi részkérdésében is világosan megadta a magyar baloldali szociáldemokraták válaszát. Megállapítható nemcsak az, hogy jól felismerték a változások horderejét, de az is, hogy készek voltak már — ha nem is tartották még a maguk részéről megérettnek — a két párt egyesülésének elfogadására. Félreérthetetlenül kiesendül a feljegyzésből, hogy a magyar baloldal elvi okokból nem a harmadikutas módszert kívánta követni — hanem a Szovjetunió mellé állt. Megkívánták viszont, hogy az egye-

¹⁴⁸ A franciák és angolok reagálása között közbülső helyet foglaltak el a belgák. A SILO novemberi tájékoztatója tartalmazta V. Laroque nyilatkozatát, amely masszív antikomunista szellemben fogant, elkerülhetetlennek ítélte a kommunista pártok és szociáldemokrata pártok megütözését, viszont az angolokkal szemben a franciákhoz hasonlóan ugyancsak a harmadik út politikáját hirdeti meg és a szembehelyezkedik mindkét rendszerrel (P. I. Arch. 253/1—173).

¹⁴⁹ P. I. Arch. 253/1 — 174.

¹⁵⁰ Uo.

sülés során s a szocializmus építése idején is meghallgassák a volt szociáldemokraták véleményét.

A párt egésze természetesen nem reagált egészében azonnal úgy, mint a baloldali mag. Révész Mihály néhány nappal később is a párt egységét hangsúlyozta, s Révai Józseffel vitatkozva, tiltakozott az ellen, hogy a nyugati szociáldemokrata vezetőköt bírálják.¹⁵¹

De alig két nappal később a Népszava Szakasits Árpád egész oldalas vezércikkét közölte, amelyben ugyancsak programnak szabta, hogy a magyar párt a reakcióval és a háborús imperializmussal szemben a Szovjetunió oldalán sorakozzék fel. Egyúttal már azt is jelezte, hogy alkalomadtán a nyugati pártokat is bírálni fogják, s miként külföldön sem támogatják és vállalják a jobboldalt, ugyanígy idehaza, a párton belül sem. Azt azonban, hogy ki a jobboldali, nekik a párton belül kell eldönteni. Ami a párt jövőjét illeti, Szakasits véleménye szerint az egyenjóság alapján továbbra is két párt fennmaradása kívánatos.¹⁵²

A bizonytalanság tovább folytatódott, s a párton belüli erjedés is. Mindez összefüggésben volt a külpolitikai helyzet, a nemzetközi munkásmozgalom alakulásával. Október közepén a Népszava többször a francia pártvezetés védelmére kelt a Szabad Nép bírálatával szemben. Szakasits Árpád vezércikke után közel két héttel Száva István tollából tulajdonképpen ellenkező kicsengésű vezércikk jelent meg, amely már ismét a párt egységét hangoztatta.¹⁵³ Ugyanabban a számban pedig Szélpál Árpád, a Népszava párizsi tudósítója, polemizált a Szabad Néppel. Szélpál megint a francia párttal szembeni kritikát háritotta el, s azt csak annyiban látta indokoltnak, amennyiben a francia párt Kelet-Európa vonatkozásában nem az illető országok szocialistáinak véleményét követi. Szélpál viszont ezzel a megközelítéssel túlságosan leszűkítette a kritikát. Szélpál írásaiban kétségkívül a francia kormány mellett állt ki, s ez mind politikailag, mind elméletileg tarthatatlan volt.

A fenti írások, polémiaiak megjelenése mind azt tükrözte, hogy a Timár László megfogalmazta felfogás korántsem volt általánosan elfogadott. Az október végén megtartott pártválasztmányi ülés határozatai is ebbe az irányba mutattak. Ezen visszautasították Révai Józsefnek azt a cikkét, amely a párt jobboldala elleni harcot szorgalmazta, a jobboldalra tolódnó Bán Antalnak a pártapparátusba való visszahívásáról döntöttek; ezt ellensúlyozandó, aláhúzták a reakció elleni harcot és a hároméves terv támogatását. Külpolitikai vonatkozásban a pártválasztmány elfogadta a pártvezetőség baloldali gyakorlatát.¹⁵⁴

Az október végi harmadikutas irányzattal szemben, s a pártválasztmány határozatát még radikálisabban értelmezve, november első napján Szakasits Árpád már félreérthetetlenül fogalmazott a Népszava újabb vezércikkében. Leszögezte, hogy a párt nem nézheti páholyból a kibontakozó nagy történeti küzdelmet, a magyar pártnak is választani kell, s továbbra is a Szovjetuniót fogja támogatni, a kommunistákkal megvalósított egységfrontot fogja ápolni.¹⁵⁵

Az események azonban gyorsan kergették egymást. Miközben Szakasits Budapesten vállalta az egységet a Szovjetunióval és a kommunistákkal, ugyanaznap Szélpál jelentette a brüsszeli előzetes tanácskozásról, hogy a franciák élesen bírálták a lengyel szocialistákat, amiért azok a kommunistákkal együtt

¹⁵¹ Népszava, 1947. okt. 10.

¹⁵² Népszava, 1947. okt. 12.

¹⁵³ Népszava, 1947. okt. 26.

¹⁵⁴ Népszava, 1947. okt. 28.

¹⁵⁵ Népszava, 1947. nov. 1.

támadták őket, míg az angolokkal együtt jó néven vették a magyarok védelmező sorait. Szélpál azt hitte, hogy az antwerpeni decemberi nagy konferenciára a pártvezetőség egy befolyásos tagját delegálja.¹⁵⁶

A magyar párt tekintélyes része még nem mondott le a nyugati pártközösségről s e lemondás elkerülhetetlenné válása sem volt világos előtte. A szociáldemokrata nemzetköziségen belül viszont megélnékültek a kelet-európai pártok kapcsolatai, kiváltképpen a lengyel és magyar párt közeledett egymáshoz, s ezek voltak Kelet-Európában a legerősebbek s egyúttal legbaloldalibbak is.

A lengyel szocialistáktól Tadeusz Cwik (a központi bizottság titkára) és Jan Rosner (a külügyi osztály vezetője) aláírásával október 31-iki keltezéssel érkezik levél, amelyben a „nagy nemzetközi problémákról” a vélemények kölcsönös kieserülését javasolják. Megjegyzik, hogy a bolgárokhoz és csehekhez is küldtek hasonló megkeresést. A találkozót a cseh párt novemberi brnói kongresszusán gondolták megrendezni.¹⁵⁷

Ekkor érkezik az olasz párt megkeresése is, hogy az antwerpeni kongresszus előtt jó lenne előzetes tanácskozást folytatni, s közlik, hogy Antwerpenbe Budapesten át kívánnak utazni. Vagyis a baloldali szocialisták külön álláspont kidolgozására készültek.

A nyugati szociáldemokrata pártok a polarizálódás során jobbratolódtak, s az ottani baloldaliak nehéz helyzetbe kerültek. Belgiumban október végén tartották meg az évi pártkongresszust, ahol a baloldal legmarkánsabb alakja, a közisztületben álló Isabelle Blume, a nőbizottság vezetője vette védelmébe a kelet-európai népi demokráciákat. A kongresszus többségét azonban Blume nem tudta maga mögé állítani, a többség H. Spaak és M. Buset felszólalása nyomán csak addig ment el, hogy a görög terrorisztikus állapotokat ténylegesen megbélyegezte, a kelet-európai országokkal pedig a gazdasági kapcsolatok kibővítését szorgalmazta.¹⁵⁸ A baloldal Angliában és Franciaországban sem volt erősebb, mint Belgiumban. A kelet-európai szocialisták ugyan rájuk is számítottak, de tényleges, befolyásos támogatást csak az olaszoktól várhattak. Az európai baloldali szocialisták toborzása szinte egyidejűleg két gócból: Rómából és Varsóból kezdődött meg, aminek Budapest is hozzáadta a maga voksát.

A lengyel szocialista párt vezetősége (Legfelsőbb Tanács) már 1947. június 30-án, a zürichi konferencia másnapján kifejezetten baloldali határozatot hozott a nemzetközi helyzetről. Ebben megállapították: „A munkáspártok egységfrontja és a baloldali tábor együttműködése nélkülözhetetlen nemcsak a fasiszmus elleni harcban, hanem a népi-szociális, gazdasági és politikai reformok megvalósítása, ezeknek védelme, elmélyítése és propagálása érdekében is. A Lengyel Szocialista Párt útja csak bal felé vezethet. Az ellenség csak a jobboldalon lehet. A partner csak a barrikád baloldalán kereshető.”

Emellett a vezetőség határozata leszögezi: „a lengyel forradalom egyik jellemző vonása az evolucionizmus”, éppen ezért hangsúlyozottan törekszik a szocialista forradalmi elemek és a demokratikus humanista törekvések szintézisének megteremtésére. Külpolitikai tekintetben a békepolitikát szorgalmazza, a szovjetbarátságot, a fasiszmus és imperializmus elleni harcot. Külön pontként

¹⁵⁶ P. I. Arch. 253/1—174.

¹⁵⁷ P. I. Arch. 253/021/1945—48/35-ös csomó. Megjegyzendő, hogy a lengyel—magyar tárgyalások október egész ideje alatt folytatódtak levelezés és személyes találkozások útján (uo.).

¹⁵⁸ P. I. Arch. 253/1—238.

szerepel már ekkor a követelés: „a baloldali szocialisták frontjának és egyben a nemzetközi munkásegységfrontnak megerősítése”.¹⁵⁹

A lengyel szocialisták tehát arra a következtetésre jutottak, hogy a baloldali szocialisták erejétől függhet a nemzetközi munkásmozgalom egységének megszilárdítása is. E célból szorgalmazták a baloldali szocialisták akcióinak összehangolását. 1947 októberének végén a pártvezetőség Varsóban újabb ülést tartott, ahol a júniusi elvi deklarációt megerősítették, de egyúttal még mélyen-szántóbb elemzést adtak az 1945 utáni nemzetközi helyzet alakulásáról. Ennek során, a kommunista pártok varsói nyilatkozatához hasonlóan, ők is megállapították az agresszív imperialista csoportok, főként az Egyesült Államok ellentámadását a demokrácia vívmányai ellen, sőt azt is, hogy „sok országban a szocialista jobboldal leteszi a fegyvert a dollár offenzívája előtt és ezzel az amerikai kapitalizmus érdekeit védő táborba került át”.¹⁶⁰

A varsói nyilatkozatról megállapították, hogy az elfogadott analízis „főbb vonatkozásaiban helyes”. Hozzá tették, hogy nekik, mint szocialista pártoknak, vannak speciális feladataik is. „Egyik legfőbb feladata — és ez a feladata minden baloldali szocialista pártnak —, hogy közös frontban dolgozzék a kommunistákkal nemzeti és nemzetközi viszonylatban.” De ezen túlmenően küzdeni kívánnak a „Munkásegység Internacionáléjáért, amely egyesíti a szocialistákat és kommunistákat”. Éppen ezért a párt a továbbiakban is fokozott erőfeszítéseket fog tenni ez irányban, s ezt elősegítendő, a baloldali szocialisták tevékenységének összehangolására.

Mínderre azután került sor, hogy a román szociáldemokraták már 1947 szeptember végén elhatározták a két román munkáspárt egyesülését. Ez a lépés Magyarországon a párt tekintélyes részében riadalmat váltott ki, minthogy az egyesülésgondolata még nem érett meg, s a román pártok egyesülését, ami módszerét illeti, nem tekintették egyesülésnek, inkább beolvadásnak ítélték. A csehszlovák pártban ez idő tájt valójában jobbratolódásról lehet beszélni, amennyiben a Laušman-szárny megpróbálta Kelet-Európában a francia harminadikutas politika megvalósítását. Ezzel szemben a lengyel és magyar párt foglalta el a baloldali szocialista pozíciót — amit a lengyelek nagyobb lendülettel védelmeztek. E két párt együttesen kísérelt meg befolyást gyakorolni a csehszlovák pártokra.

A csehszlovák párt brnói novemberi kongresszusának így mindenképpen megvolt mind hazai, mind nemzetközi jelentősége. Többek között azért, mert a pártvezetés éléről ekkoriban kivátták kiszorítani Z. Fierlingert és V. Erbant, akik inkább a lengyel—magyar szellemben tevékenykedtek, míg B. Laušman és B. Vilim az említett centrista politikát hirdették meg. A kongresszus megnyitóját B. Laušman tartotta, aki a „demokratikus szocializmus” jelszavát ismételte. Az országos érdekeket húzta alá, megemlékezett az Októberi Forradalomról, mint ami „ma is hitet és reménységet nyújt az egész nemzetközi szocialista világnak”, de hozzátette, hogy ők más módszerrel kívánják elérni a szocializmust. A világpolitikai helyzetről Laušman sajnálkozva állapította meg a növekvő feszültséget, és a párt nevében kötelezettséget vállalt a közvetítésre, valamennyi demokratikus erő összefogására.¹⁶¹

Szakasits Árpád brnói felszólalása egészen más kiesengésű volt. Az üdvözlés átadása után a nemzetközi reakció támadását hangsúlyozta, amivel szemben

¹⁵⁹ P. I. Arch. 253/021/1945-48/ 35-ös csomó.

¹⁶⁰ Uo.

¹⁶¹ P. I. Arch. 253/021/1945—48/ — 35-ös csomó.

minden szocialistának — fejtette ki — a Szovjetunió oldalán a helye: „Jól tudjuk, hogy a béke és nyugalom után áhító világ messze van a békétől. Jól tudjuk, hogy a két világháború nyomán a végső válság szakadékához sodródott nemzetközi kapitalista imperializmus utolsó erőfeszítésével indul rohamra a diadalmasan felemelkedő szocialista erők és közöttük elsősorban a szocialista Szovjetunió ellen, forradalmi hagyományainkhoz, harcok múltunkhoz híven hirdetjük és valljuk, hogy ebben a küzdelemben helyünk, minden szocialista helye az imperializmus ellen, a kizsákmányolás ellen küzdő fronton van.” Szakasits Árpád külön megemlékezett a baloldali szocialisták összetartásának szükségességéről, miközben jelezte: a munkáspártok egyesülését még nem lehet időszerűnek tekinteni. A csehszlovák kongresszus a külpolitikai helyzet felmérésekor a békepolitika támogatása mellett kötelezte el magát, s tiltakozott mindenféle külországból érkező presszió ellen. A cseh párt végeredményben elhárította a lengyel és magyar párt megközelítését, s nem állt sem az antiimperialista táborba, sem a baloldali szocialisták külön misszióját nem tette magáévá. Laušman és Vilim kitartott a franciáktól és angoloktól¹⁶² elfogadott tézisek mellett: a békét az Egyesült Nemzetek Szervezete révén lehetne biztosítani. A pártközi kapcsolatokat a szocialista nemzetközi találkozók kereteire korlátozta volna, vagyis tagadta az új baloldali szocialista frontnyitást.

A brnói kongresszuson tehát egyelőre megtörték a lengyel—magyar erőfeszítések. A magyar párton belül persze voltak olyanok, akik inkább a Laušman—Vilim vonalon haladtak volna. Kéthly Anna például szintén azt hangoztatta: azokat támogatjuk, akik békepolitikát folytatnak, de azt, hogy kikre gondolt, nem fejtette ki világosabban.¹⁶³

A jobboldal a magyar párton ekkoriban, a szeptemberi nagy támadás után, újra riadót fújt a pártvezetőség politikája ellen. (Ekkor ehhez az oppozícióhoz csatlakozott Kéthly és Szélig mellett Bán Antal és néhányan a régebbi szakszervezeti centrumból is.) A szakszervezetben tevékenykedő vezető jobboldalok memorandumot nyújtottak be, amelyben Peyerral szolidarizáltak és a párt feloszlátását latolgatták. Peyer különben novemberben már Svájcban volt, ahol egyes svájci szociáldemokrata lapok nagy reklámot csináltak neki. Peyer mindenütt azt hirdette, hogy azért kellett az országból távoznia, mert ellenzéki szociáldemokrata pártot akart alapítani. (Külföldön azonban nem szólt sem pfeifferista kapcsolatairól, sem a kommunista pártnál tett látogatásairól.) Azt, hogy a svájci pártkörökben ilyen határozottan kimutatták peyerista rokonszenyüket, természetesen idehaza is észrevették. A jobboldali „Jázadás” november közepétáján a párton belül mégis erőt veszített. Erről ismeretlen informáló a következőképpen tájékoztatta a Párizsban tartózkodó Szakasits Györgyöt: „A szenvedélytől vezetett, de politikailag rövidlátó elemek észrevették, hogy

¹⁶² A Brnóban felszólaló D. Healey azt hangsúlyozta, hogy a csehszlovák szociáldemokraták és a Labour Party között igen nagy a hasonlóság: hiszen egyformán értelmezik a demokráciát. Külpolitikai vonatkozásban tagadta, hogy egy hatalom is háborúra készülne. Tiltakozott az ellen, mintha ők alárendelnék magukat az Egyesült Államoknak, s megemlékezett arról, hogy szeretnék gazdasági kapcsolataikat kibővíteni a keleti országokkal. Ajánlotta továbbá, hogy a csehszlovákok fogadják el a Marshall-tervet. Vagyis nagyon óvatossá formában, de félreérthetetlenül a nyugati pártok módszerét ajánlotta a lengyel—magyar megoldás helyett (P. I. Arch. 253/1—174).

¹⁶³ Népszava, 1947. nov. 13. — Pontosabban Kéthly a diósgyőri pártgyűlésen szót emelt a blokkpolitika ellen, mint ami a békét veszélyezteti. Hangsúlyozta, hogy a szociáldemokraták a jobboldali erők, az ellenforradalom ellen küzdenek, együttéreznek a Szovjetunióval, de éreztette, hogy nem vállalja a fellépést az Egyesült Államokkal szemben.

elképzeléseik csak katasztrófát jelenthetnek, mind a pártra, mind a proletáriátusra.”¹⁶⁴ Észre kellett venniük — folytatta — „hogy a reakció, a „politikai múlt élgárdistáivá lettek”. Így lassan visszakoztak. „Ebből még nem szabad azt a következtetést levonni, hogy az ideológiai egység abszolút a pártban. Azt sem, hogy bizonyos elvi és személyi ellentétek nem ütköznek ki. . .” Mindazonáltal az informáló úgy véli, hogy az események a baloldal politikáját igazolták. A világpolitikai ellentétek a magyar belpolitikára is ki kellett hogy has-sanak. Remélhető, hogy a magyar politika hamarabb kitisztul. Kétségtelen azonban, hogy a béke erőit kell jobban összefogni, ellenkező esetben ugyanis a demokrácia elvei sérülnének meg.

A magyar párt külpolitikai magatartására mindazonáltal visszahatótt a jobboldali ellenzék aktivizálódása. Éppen ezért, noha a lengyel—olasz felfogás¹⁶⁵ elvi programjait elfogadta, külön baloldali nemzetközi szervezetet mégsem kívánt létrehozni. Mikor a Főtitkárság értesült a lengyel kezdeményezésről, Szakasits Árpádot figyelmeztették, hogy a magyar párt ellenzi a külön regionális fiókinternacionálé létrehozását, s arra kérték, hogy Brnóban Szakasits beszélje le a lengyeleket szervezeti terveikről.¹⁶⁶

Brnóban azonban a lengyelek nevében Hochfeld újra exponálta a lengyel elgondolásokat. Megkérdezte, egyetértenek-e a lengyelek nemzetközi helyzet-értékelésével, s ha igen, vállalnák-e egy „baloldali, erősen marxista” nemzetközi szocialista folyóirat kiadását, „amely a szocialista ideológia tisztázását és továbbfejlesztését hivatott ellátni”. Amennyiben a magyarok ezzel egyetértenek — jelentette ki Hochfeld —, akkor kapcsolatba lépnek az olaszokkal és néhány baloldali francia szocialistával. A lapot Párizsban adnák ki, s abban főként elméleti kérdésekkel foglalkoznának. Hochfeld javaslatához a magyar párt Brnóban hozzájárult, s a szerkesztőségbe Ries Istvánt delegálta.¹⁶⁷ „A magyar delegáció hangoztatta azt az óhaját, hogy ez a folyóirat elsősorban tisztázza az évek óta elmaradt szociáldemokráta ideológiát, az osztályharc fejlődési irányát, s a szocialisták feladatát ezen a fejlődésen belül.” A lengyelek vállalták, hogy a december közepén tartandó évi kongresszusukon beszámolnak a tagságnak, s ezt követően megkísérlik, hogy a lap már januárban megjelenhessék.

Ilyeténképpen, noha a magyar párt eleinte nem kívánt új szervezett baloldali frontot nyitni, a folyóirat megjelentetésével mégis esatlakozott a lengyel kezdeményezéshez. Novemberben tehát elhatározták a külön nemzetközi baloldali szocialista front megalakítását s összehangolt tevékenységét.

A párt általános felfogásában és külpolitikai szemléletének kialakításában azonban továbbra sem uralkodott összhang, még mindig megmaradt „vitatkozó pártoknak”. A brnói cseh-szlovák kongresszusról Horváth Zoltán megállapította, hogy tulajdonképpen jobboldali elégedetlenek homályosan megfogalmazott

¹⁶⁴ P. I. Arch. 253/1—174. A tájékoztató esetleg Schiffer Páltól származik.

¹⁶⁵ A lengyel—olasz kapcsolat nagyon eleven volt. Nenni és Basso októberben járt Lengyelországban, s távozásuk után forróhangú búcsúüzenetet küldtek Cyrankiewicznek: „Boldogan vettük tudomásul, hogy a lengyel szocialista párt be tudja tölteni feladatát a proletáriátus forradalmi vezetésében és egyesíteni tudja a munkásosztály frontját és minden demokratikus erőt. . . Vezet a szocializmus felé egy különleges lengyel út: nem fogjuk elmulasztani, hogy megismertessük elvtársainkkal és az Internacionáléval — mert ez az út érdemes arra, hogy megismerjék és megcsodálják.” (P. I. Arch. 253/1—173).

¹⁶⁶ P. I. Arch. 253/1—174.

¹⁶⁷ Uo. Ilyen lap kiadásának gondolata különben már a zürichi konferencia idején felvetődött, de ekkoriban törekedtek csak közeli megjelentetésére. (Zürichben még Humbert-Drozot jelölték főszerkesztőnek, de a svájci párt őt ettől eltiltotta.)

programú lázadása is érzékelhető volt, amivel szemben ő felhéren-feketén megírta, hasznos lenne, ha Prágában a varsói és budapesti példát követnék.¹⁶⁸ Alig egy héttel később Faragó László viszont meghirdette a Népszava hasábjain a „harmadik út” elméletét.¹⁶⁹ A belpolitikai, pártpolitikai életben pedig Szélig Imre, Kéthly Anna szónoklatai követték egymást, amelyek mind a hagyományos, régebbi politikai gyakorlatot védelmezték, a párt egységét védték és tiltakoztak mind az egyesülés, mind a párton, mind az Internacionálén belül megnyitandó külön baloldali szocialista politika ellen.¹⁷⁰

A nemzetközi helyzet nem kevésbé volt zavaros. A hivatalos nagyhatalmi tárgyalások rendszerint elakadtak. A szociáldemokrata pártok életében fordulatot hozott a szocialista párt bukása Franciaországban, a Schumann-kormány megalakulása, amire a szocialisták fenntartásos, óvatos áldásukat adták. Olaszországban viszont Nenni határozottan szembefordult a De Gasperi-kormánnyal, s még Saragat is kifogásolta annak agresszív reakciós politikáját, szélsőjobboldali körökre való támaszkodását. Ilyen nyugat- és kelet-európai események után ült össze novemberben Antwerpenben a nemzetközi szocialista konferencia.

A magyar delegáció (Szakasits Árpád, Bán Antal és Justus Pál) november 26-án indult útnak és 28-án Brüsszelben Szakasits arról nyilatkozott, hogy nem az Internacionálé feltámasztását tartaná fontosnak, hanem a jobb megértés kimunkálását a szocialisták között. Ugyanitt szót emelt az ellen, hogy a szocialistákat keleti és nyugati tömbre bontsák.¹⁷¹

Másnap a magyar küldöttség Brüsszelben sajtókonferenciát tartott, melyben mindhárom magyar pártvezető a béke védelme mellett tett hitet, s arról beszélt, hogy mennyire elterjedtek a nyugati sajtóban a magyar demokráciát felszínesen, céltudatosan befeketítő híradások.¹⁷²

Ezután megkezdődött az antwerpeni konferencia. Jóformán minden pontban megütközött a jobb- és baloldal, miközben a szárnyak nem minden esetben fedték a kelet-nyugati földrajzi fogalmakat. A fő napirendi pontok közül a német kérdésben a balszárny szenvedett vereséget, amikor 4 ellenszavazat (lengyel, magyar, csehszlovák és palesztinai) és az olaszok, valamint a Bund tartózkodása ellenében a Schumacher vezette szociáldemokrata pártot teljes jogú tagként vették fel. Peyer, Saragat és általában a szakadár jobboldaliak ekkor azt kérték, hogy ők képviselhesék országaik szociáldemokrata mozgalmát, vagy legalább ők is egyenjogú alapon képviselhesék azokat mintegy második pártként. A baloldal győzelme kéthet fogható fel, hogy ezt a kérelmet a konferencia elutasította. Újabb jobboldali sikert hozott a Marshall-terv vitája. A magyar—lengyel és olasz küldöttség indítványt terjesztett be, miszerint a konferencia „elismeri annak szükségességét, hogy Európának gazdasági életét megsegítsék, de hangsúlyozza, hogy semmiféle olyan segítséget Európára el nem fogadhat”, amely az országok

¹⁶⁸ Népszava, 1947. nov. 18.

¹⁶⁹ Népszava, 1947. nov. 27. — Faragó László cikke annál nagyobb feltűnést kelthetett, mert a Fővárosi Végrehajtóbizottság 1947. november 14-i ülésén Vajda Imre előadása egyértelműen elvetette a „harmadik út” koncepciót. Vajda Imre utalt e gondolat történeti keletkezésére, a lassalleánizmusra, amely ugyancsak félrefogott, amikor azt hitte, hogy a burzsoázia és a feudális erők között harmadikként felléphet. Ez a tanulság a mai, 1947-es helyzetre is jellemző — hangsúlyozta —, s amennyiben a szociáldemokraták elhatárolnák magukat a Szovjetuniótól, akkor csak a nyugati tőkés blokknak lennének erőtlően kiszolgálói. (Vajda Imre: Van-e harmadik út? Világosság, 1947. 11—15. l.)

¹⁷⁰ Népszava, 1947. nov. 23, 29.

¹⁷¹ Népszava, 1947. nov. 28.

¹⁷² Népszava, 1947. nov. 29.

szuverenitását sértendő, vagy a szocialista reformokat akadályozná.¹⁷³ Ezt a javaslatot elhárították, s a konferencia többsége a Marshall-segély elfogadását pártoló határozatot hozott.

Kompromisszumban egyeztek meg a napirend egyik fő kérdésében, az Internacionálé újjáalakításában, amit elnapoltak, de azt elfogadták, hogy az eddigi összekötő szervezet (SII.O) hatékonyabbá teszik, végrehajtó bizottsággá változtatják, amelybe az egyes pártok kötelesek egy-egy vezetőségi tagjukat delegálni. Egyúttal elhatározták egy közös nemzetközi lap Párizsban történő megjelentetését is. Ezzel szemben a baloldali pártok nevében J. Hochfeld lengyel küldött bejelentette, hogy külön baloldali szocialista nemzetközi folyóiratot kívánnak megjelentetni.¹⁷⁴ Tehát az Internacionálén belül a vita hevesebbé vált, mint eddig bármikor volt.

Ezekben a napokban a magyar párt újabb belső válságon ment át, amely egyaránt érintette a bel-, de még inkább a külpolitikát. Tulajdonképpen párhuzamosan futott ekkor két irányvonal, a centrista és a baloldali. Másként nyilatkoztak meg az egyes pártvezetők, másként írt a baloldali irányvonalat követő Világosság, — amelynek 1947 nyaratól Horváth Zoltán lett a főszerkesztője —, mint a centrumot képviselő Száva István szerkesztésében megjelenő Népszava. Emellett a Népszavában is különböző szemléletű írások jelentek meg. A Népszava november 30-iki száma például egyszerre közli Száva István cikkét, amely a szociáldemokrata párt egységéből indul ki, s Horváth Zoltán külpolitikai elemzését, amely az amerikai imperializmus elmarasztalásán túl a francia—olasz kommunista párt kormányból való kiszorítását is kárlozhatja.

Még jellemzőbb Marosán György főtitkárhelyettes ekkor elmondott beszéde, aki Tatabányán azt hangsúlyozta, hogy tulajdonképpen két kérdéssel kell szembenézni: a béke védelmével, illetőleg azzal, hogy a szocializmus a megvalósulás stádiumába lépett. A béke védelme elsősorban a proletariátuson múlik, s e küzdelem első sorában áll a Szovjetunió, amelyet a magyar pártnak is támogatnia kell. Tagadta bármiféle harmadik út lehetőségét, csak két út reális — hangsúlyozta: a kapitalista-imperialista és a szocialista. A kommunista együttműködésen túl Marosán György megenyhítette, hogy a „fúzió soha” jelszó elméletileg tarthatatlan, gyakorlatilag ártalmas.¹⁷⁵ Marosán György tehát még az antwerpeni időszakban megindította idehaza a baloldal támadását.¹⁷⁶ A Népszava viszont ezt a beszédét nem ismertette. Marosán György ezt követően a Világosságnak külön nyilatkozatot tett, amelyben a magyar szociáldemokrata munkásság mélységes felháborodását tolmácsolta a franciaországi munkásellenes terror miatt.¹⁷⁷ A nyilatkozatról a Népszava megint nem tett említést. Majd a Fővárosi Végrehajtóbizottság 200 000 budapesti párttag nevében hozott immár a francia pártvezetőséget elítélő határozatot, amiről a Népszava megint néhány nappal

¹⁷³ Világosság, 1947. dec. 2.

¹⁷⁴ Világosság, 1947. dec. 2.

¹⁷⁵ Világosság, 1947. dec. 3.

¹⁷⁶ E baloldali támadás elhatározása tulajdonképpen éppen a brnoi konferencia napjaira tehető. A cseh baloldal vereségéből szűrte le a magyar küldöttség két baloldali tagja, Marosán György és Horváth Zoltán, hogy nekik azonnal támadólag kell fellépni, különben idehaza hasonló sors vár rájuk. Ezt a támadó szándékukat visszautaztukban közölték is Szakasits Árpáddal, aki a szempontokat és az elhatározást jóváhagyta. Mindezt egy baloldali szűkebb aktíván megvitatták, s Marosán György az így megerősített felfogás alapján mondta el tatabányai beszédét. (Marosán György és Horváth Zoltán visszaemlékezése.)

¹⁷⁷ Világosság, 1947. dec. 4.

később emlékezett csak meg, akkor, amikor Szakasits hazatérte után a belső küzdelem eldőlt, s a baloldali koncepció aratott győzelmet.¹⁷⁸

Az antwerpeni események ismertetésében is megmutatkozott az eltérés. A Világosság sokkal behatóbban ismertette az ottani vitákat s a baloldal szárnybontását, a lengyel—olasz—magyar közös javaslatokat. A Világosság közölte a kiélesedett küzdelem szakaszában Szakasits Árpádnak a Rudé Pravo számára tett nyilatkozatát, amelyben Szakasits Árpád Marosán Györgyhöz hasonlóan leszögezte: nincs harmadik út, s ezzel dezavualta Faragó Lászlónak a Népszavában nemrégiben kibontott zászlaját, ami egyúttal a Kéthly—Bán csoport zászlaja volt.

Tulajdonképpen ezekben a napokban záródott le a párt történetében az a korszak, amely a választás idején kezdődött, a párton belül a jobbszárny támadásában fejeződött ki, s amely a brnói cseh kongresszussal nemzetközi támogatást kapott. A belpolitikai események ezt a koncepciót elmosták, a baloldal, ugyan-csak nemzetközi együttműködés keretében önálló tétellel lépett fel: a baloldali szocialista közösség felállításával, amelynek örködnie kell a szocialista és kommunista mozgalom együttműködésén. Kiderült, hogy az angol pártküldöttség a keleti pártokat antikommunista, szovjetellenes álláspontra akarta rábírn.¹⁷⁹ Mindez a magyar pártvezetőség javarészét még inkább meggyőzte arról, hogy mind elvileg, mind gyakorlatilag csak a baloldali szocialista koncepció nyújthat Magyarországnak számára megoldást.

A pártküldöttség hazafelé az antwerpeni benyomásokról beszámolt Fierlingernek Prágában, s a baloldali szocialista tömörülés számára biztosította a cseh párt balszárnyának támogatását. Idehaza pedig a szociáldemokrata nők nagybudapesti közgyűlésén december 7-én Szakasits Árpád szájából elhangzott a belső vitát lezáró szó — ami a baloldal győzelmét jelentette. Szakasits Árpád hangsúlyozta, hogy a szocializmus megvalósulásának küszöbére érkezett, amit az imperialista erők, elsősorban az Egyesült Államok próbál megakadályozni. Tiltakozott a francia munkásellenes terror ellen, s elítélte a harmadik út jelszavát: „Nincs harmadik út, s össze kell törni azt a tollat, amely leírja ezt a szót: harmadik út.”¹⁸⁰

A baloldali külpolitikai felfogás győzelme egyúttal bel- és pártpolitikai sikerrel párosult. Szakasits Árpád aláhúzta: a pártban nem lehet jobb- és baloldal, sőt a kettő között kompromisszumot sem lehet kötni. Aki letér a szocialista útról: „keressen magának más pártot. Az idők megváltoztak és a harcok mód-szerek is. Az a feladatunk, hogy segítsünk megszületni ezt az új világot.”

A baloldal felfogása immáron a párt hivatalos véleménye lett. A „hídpolitikát”, amit még Brnóban is ajánlottak az angolok, felváltotta az aktív szocialista baloldali erők felsorakoztatása a kapitalizmus és imperializmus ellen. A békepolitikát természetesen a párt nem adta fel, de már nem egyszerűen a nagyhatalmak közelítésére számított, hanem a baloldal erejének fokozódásától várt eredményt. Ez egyben bizonyította, hogy a baloldaliak reális mérlegeltek a nemzetközi helyzet alakulását, hiszen az ellentétek oly kiéleződésekor, mint ahogyan az 1947-ben bekövetkezett, a „hídpolitika” folytatása irreálissá vált. A baloldalnak éppen azt volt az érdeme, hogy le tudta vonni az ebből származó

¹⁷⁸ Világosság, 1947. dec. 6. Népszava, 1947. dec. 9. (!).

¹⁷⁹ Justus Pál visszaemlékezése a Morgan Phillipsszel folytatott megbeszélésekről. Justus Pál egyúttal megemlítette, hogy a szintén jelenlevő Laski sokkal nagyobb megértést mutatott a kelet-európai problémák iránt, s nem is követelt meg szovjetellenes politikát.

¹⁸⁰ Világosság. 1947. dec. 9.

tanulmányokat s az imperialista fronttal szemben a szocialista erők tömörítését hirdette meg. Tagjai látták és vállalták ennek olyan következményeit is, hogy szembeforduljanak olyan emberekkel, akiket évek-évtizedek során át „elvtársaiknak” tekintettek. Elmarasztaló nyilatkozataikat harag hatotta át, de ez egyúttal jelezte, hogy a nyugati szociáldemokrata vezetők szövetségését a tőkés-imperialista körökkel „természetellenes frigynek” tekintik. Az elítélés viszont így szakítást s újfajta frontnyitást követelt meg.

A baloldaliak érzékeltették, hogy ők részét képezik a szocialista közösségen belül a baloldali kooperációnak. A Világosság egymás mellett közölte Nenni és a svájci főtitkár, Humbert-Droz nyilatkozatát. Nenni az olasz jobboldallal szemben megvalósuló baloldali egységfrontról beszélt, s kijelentette: „Boldogok vagyunk, hogy a mi pártunk és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt véleménye minden olyan kérdésben megegyezik, amely a proletáriátusnak a reakciós és imperialista erők offenzívájával szemben kifejtett harca során felmerült.” Humbert-Droz pedig a kommunista-szocialista egység kelet-európai szükségességéről nyilatkozott, s kifejtette, hogy e térségben természetesnek tekintik, hogy a demokrácia jogait nem biztosítják a volt fasizta elemeknek.¹⁸¹

Végezetül az antwerpeni benyomásokat Justus Pál összegezte a Világosságnak adott nyilatkozatában. Jelezte a baloldali szocialista kooperáció fellépését, s azt a reményét fejezte ki, hogy a nyugati pártokban is a baloldal fog megerősödni. E nézetét a francia pártapparátus baloldali felfogásával is alátámasztotta. Külön kitért a baloldali folyóiratokra, amelynek szerkesztésében Humbert-Droz, Ries István, az olasz Basso, a lengyel Lange és a francia Labrousse professzor vennének részt.¹⁸²

December 7-én a Sportesarnokban összevont pártnapot hívott egybe a Fővárosi Végrehajtóbizottság — amely ekkoriban valóságos második baloldali pártvezetőségéig nőtt ki magát. A pártnapon Marosán György és Révész Ferenc részt vett. Marosán György Szakasits előző beszédére utalva hangsúlyozta, nincsen harmadik út, s nekik a szocializmus ügyét kell támogatni az amerikai tőkével szemben. Hasonló értelemben szólalt fel Révész Ferenc is, aki a magyar belső történelmi fejlődéssel indokolta meg a munkásegység szükségességét. A gyűlés ezután határozati javaslatot hallgatott meg és fogadott el, amely immár hivatalosan is elmarasztalta a francia párt gyakorlati politikáját, amiért „egyes nyugati országok szociáldemokratái, így elsősorban a francia párt miniszterei, szembe helyezkedve a munkásosztály nagy érdekeivel, megkönnyítik az imperializmus európai térhódítását”.¹⁸³ Éppen ezért a nagygyűlés arra kéri a pártvezetőséget, „hogy erről értesítse a francia pártot, a szociáldemokrata pártok nemzetközi tájékoztatói irodáját, és szólítsa fel őket, hogy a nemzetközi szolidaritás szellemében, haladéktalanul vonják le katasztrófa-politikájuk következményeit és ne adják magukat eszközül ahhoz, hogy az ellenforradalom, szocialisták mögé bújva vívhassa meg gyilkos harcát a munkásosztály ellen”.

Így a francia osztályharc kiélesedése gyakorlatilag szembefordította a baloldali szocialista pártokat a jobboldali szociáldemokrata irányzattal. A szociáldemokrata nemzetközi egység mind formálisabbá vált, a szakadás gyorsan érett. A résztvevők azonban egyelőre még nem tekintették ezt elkerülhetetlennek s

¹⁸¹ Uo.

¹⁸² Uo.

¹⁸³ Szocialista elvek a gyakorlatban. A Szociáldemokrata Párt Fővárosi Végrehajtóbizottságának állásfoglalása. Budapest, 1947. 31. l.

arra számítottak, hogy a baloldali együttműködés a Nyugaton is nagy erőket tud maga mögé állítani.

Szakasits Árpád a párt centrista elemeinek leintése után azt hitte, hogy a belpolitikában nyugalmas időszak következik be. Nem így történt. A kommunista párt részéről újra felvetették az egyesülés gondolatát, amire a centrista és jobboldali szereplők a pártban megint aktivizálódtak, mindez újabb feszültséget teremtett, minthogy a javaslatot vitatták és visszautasították.¹⁸⁴ Franciaországban a szociáldemokraták kiváltak az egységes szakszervezetből, amire megint reagálni kellett. A Népszava sajnálkozott, míg a Világosság elítélte az egységpontokat.¹⁸⁵

A párt politikai tájékozódásában a következő fontos állomást a lengyel szocialisták december 14—18-iki wrocław-i kongresszusa jelentette. A kongresszuson a magyar párt képviselőiben Marosán György, Horváth Zoltán és Tolnai József jelent meg. A kongresszuson J. Cyrankiewicz tartotta a fő referátumot, amelyben kifejtette: a lengyel szocializmus hírd az orosz forradalom és a nyugati társadalmi forradalom között, de nem a forradalom és a kapitalizmus között. Rapacki, szocialista miniszter a két munkáspárt együttműködését pártolta, de egyúttal a szocialista önálló párt fennmaradását is szükségesnek tartotta. A kongresszuson erősen aláhúzták, hogy a német veszély nem tekinthető egyszer s mindenkorra kiküszöböltnek.¹⁸⁶

A magyar delegáció részéről Marosán György üdvözölte az egybegyülteket, s jelezte, hogy „Brünn és Antwerpen után szintén nagy érdeklődéssel utazott el Boroszlóba, mert hiszen köztudomású, hogy Antwerpenben a lengyelekkel együtt a magyarok és az olaszok közös ideológiai és politikai frontot képeztek más európai és nyugat-európai pártokkal szemben”. Marosán György utalt arra, hogy ninesen igazán speciális lengyel vagy magyar kérdés. A probléma mindenütt azonos: a hazai reakció, a nyugati imperializmus fellépése, a szocialista erők előtörése, a kommunista-szociáldemokrata együttműködés. Majd hangsúlyozta, hogy a szocialistáknak fel kell lépniük ott a háborús uszítók ellen, küzdeniük kell a szocializmusért, minthogy „a beteljesedés nemzedéke vagyunk”.¹⁸⁷

Szakasits Árpád ebben a szellemben dezavualta a Népszavának olyan beszámolóját, amely újra az antwerpeni egységről írt, s elmosta az ottani vitákat. Szakasits Árpád aláhúzta, hogy a forradalmi szocialista irányvonulat ott a négyes javaslat adta meg, ami ma is példamutató. A Világosság karácsonyi számában pedig Ries István tört nyíltan pálcát a esehszlovák párt brnói döntése, új irányvonala felett, s a lengyel—magyar példa követésére hívta fel őket. Ugyanczt a gondolatot húzta alá Marosán György wrocław-i beszámolója.¹⁸⁸

A párt mérvadó, vezető köreiben már vitathatatlanul túlsúlyra jutott a baloldali felfogás. Eszerint kitartanak a kommunista együttműködés, a szovjetbarátság mellett, s bírálják a nyugati testvérpártok szocialista-ellenes lépéseit. Ugyanakkor azonban még szükségesnek tartották a párt fennmaradását, s elhá-

¹⁸⁴ A párt baloldali magjában, különböző csoportjaiban azonban akkoriban már megérett az egyesülés gondolata, s ha azt nem is tekintették a ma, vagy a közeli napok napirenden levő feladatának, már ebben a szellemben, az egyesülés megvalósításának érdekében tevékenykedtek, amit egy-másfél éven belül lezajló folyamatnak hittek.

¹⁸⁵ Népszava, Világosság, 1947. dec. 21—23.

¹⁸⁶ Népszava, 1947. dec. 18.

¹⁸⁷ P. I. Arch. 253/1—239. Megjegyzendő, hogy a wrocław-i kongresszusról sem a Daily Herald, sem a Populaire de Paris nem emlékezett meg.

¹⁸⁸ Világosság, 1947. dec. 25.

ritották az egyesülés újabb feltevését. Erre vonatkozólag pártvezetőségi határozat is született.¹⁸⁹ A párton belül azonban elmarasztalták a jobboldali, centrista tendenciákat, hangsúlyozottan nem ítélik el a román egyesülést¹⁹⁰ és nyitva hagyják az egyesülés előtt a kaput.

Ezek a cikkek a lengyel párttal teljesen összhangban íródtak. Megjegyzendő, hogy a wrocław-i kongresszus ideje alatt érkezett meg a londoni külügyminiszteri értekezlet kudarcának híre. A német kérdés megfeneklése nagy élénkséget váltott ki a kongresszuson, a küldöttek hibáztatták a nyugati hatalmakat, hogy a német burzsoáziával túl kesztyűs kézzel bánnak, s nem törődnek a német agresszió áldozataival. Ez ügyben határozatot is hoztak, miszerint a felelősséget a kudarcért azokra hárítják, akik reakciós és militarista Németországot szeretnének újjáteremteni.¹⁹¹

A lengyel—magyar együttműködés elmélyülését mutatja, hogy néhány nappal Wrocław után Szakasits Árpád terjedelmesebb levelet küld J. Cyrankiewiczhez, amelyben megerősíti az eddigi együttműködést: „Én is azon a véleményen vagyok, hogy a lengyel és magyar szocialista pártnak speciális missziót kell betölteni, s azért nagyon fontos a minél szorosabb kapcsolat a két párt között.”¹⁹² Ezért elfogadja a lengyel meghívást 1948 januárjába, s azt is, hogy a két pártnak Csehszlovákiában Z. Fierlingert kell támogatnia. (Fierlinger támogatásának módszerét illetően azonban Szakasits Árpád nyitva hagyja az ajtót, attól tart, hogy a külső presszionálás esetleg rossz visszahatást szül a cseh pártban, ezért meggondolandónak tartaná az ügy ideiglenes „altatását” is, de mindenestre kikéri a lengyelek J. Cyrankiewicz véleményét.)

A lengyel—magyar kooperáció tovább folyt az 1948-as év első napjaiban. Februárban részben az időközben lezajlott bel- és külpolitikai tapasztalatokat összegezve, részint még inkább a várható távlatot mérlegelendő, érdemleges megbeszélés is folyt a magyar és lengyel párt között. A tárgyalásokat magyar részről Marosán György, lengyel részről H. Jablonski vezette. A tárgyalás a csehszlovák párt jobboldali „lázadása”, a jobboldal és centrum szétmorzsolása, az egyesülés gyakorlati befejezettségének tudomásulvétele után indul meg, s a felek ennek hatása alatt állottak.

Marosán György megállapította, hogy a munkáspártok egyesülése „nyilvánvalóan történeti szükségszerűség”, formailag azonban ezt tényleges egyesülésként szeretné megvalósulni látni, s nem egyszerű „beolvadásként”. E vonatkozásban is a lengyel és magyar párt összehangolt tevékenységét tartja fontosnak, minthogy a csehszlovák szociáldemokrata párt történetileg már nem tényező, s akár a lengyel, akár a magyar párt lépésének nagy kihatása lehet a testvérpárt helyzetére. A baloldali szocialista utat csak ők művelhetik.

H. Jablonski mindenben osztotta Marosán György véleményét, s hozzáfűzte, hogy a lengyel szocialisták befolyását megalapozza az a kitűnő kapcsolat, amit a Szovjetunióval és a szovjet kommunista párt vezetőivel ki tudtak alakítani. A magyar pártvezetők e barátsághoz szintén nagy reményeket fűztek.

A magyar baloldali szocialistáknak ez a „lengyel” elképzelése korántsem volt ekkoriban rejtett. A sajtó hasábjain, nagygyűléseken többször meghirdették, s a kommunista párt is jóváhagyta ezt az új bel- és külpolitikai irányvonalat.

¹⁸⁹ Népszava, 1947. dec. 25.

¹⁹⁰ Népszava és Világosság, 1947. dec. 25. (Marosán György és Horváth Zoltán cikkei).

¹⁹¹ P. I. Arch. 253/021/1945—48 — 35-ös esemő.

¹⁹² P. I. Arch. 253/1—238.

Olyannyira, hogy a Kommunista Párt Politikai Akadémiáján Révai József és Horváth Zoltán közös vitaelőadása alkalmával Révai József is elismerőleg nyilatkozott az olasz—lengyel—magyar „hármasszövetségről” s annak csehszlovák baloldali kültagjairól.¹⁹³

Ez volt a külpolitikai koncepció, amely a pártot mindvégig jellemezte a XXXVI. kongresszus pillanatáig, amikor már ez a program is irreálissá változott. 1948 januárjában azonban még a kommunista pártok soraiban is úgy látták, hogy ez a baloldali szövetség értékes alternatívát nyújthat az európai szociáldemokrata tömegek számára a nyugat-európai jobboldali vezetők elgondolásai-val, gyakorlatával szemben. A baloldali szocialista vezetők pedig komolyan vették ezt a hivatást.

Ennek jegyében fogant a Fővárosi Végrehajtóbizottság szilveszteri nyilatkozata, amely a harmadik út nemzetközi tételének elutasítása után már a magyar jobboldaliakat (egyelőre csak Szélig Imrét) és a Népszava bizonytalankodó vonalvezetését is bírálta, Szakasits Árpád pedig kifejezte egyetértését e kezdeményezéssel. A londoni újabb SÍLO végrehajtóbizottsági ülésről ilyen körülmények között már alig érkezik érdemleges hangok. Noha Ries István résztvett a csak egy napig tartó tanácskozásokon, a Népszava már nem tért ki ezekre érdemlegesen.¹⁹⁴ Pusztán annak örült, hogy nem határozták el azon a Marshall-szégélyt elfogadó országok pártjainak regionális konferenciáját.¹⁹⁵ A szakadás azonban már ekkor vitathatatlan volt, s nemsokára a sajtó hírül adhatta, hogy Varsóban szintén összehívtak egy nemzetközi konferenciát, amelyre azokat hívták meg, akik szembefordulnak az amerikai imperializmussal.¹⁹⁶ A következtetést már szinte a párt egész vezetősége nevében vonta le Szakasits Árpád, amikor arról beszélt, hogy a szociáldemokrata pártnak a Szovjetunióra és a környező országok szocialistáira kell támaszkodnia. A nyugati pártokhoz fűződő szálak már nagyon megvékonyodtak, főként azután, hogy Attlee és Bevin a parlamentben néhány rendkívül éles szovjetellenes beszédet tartott.

A párttagság felfogásában végbement változást jól tükrözi a párt főtitkárának, Szakasits Árpádnak cikke, amely az elméleti folyóiratban teoretikus rangra emelve szabta meg az új irányvonalat. Szakasits egyértelműen elvetette az angol és francia szociáldemokrata mozgalom gyakorlati politikáját,¹⁹⁷ majd kijelen-

¹⁹³ Világosság, 1947. febr. 4.

¹⁹⁴ A londoni tanácskozásokról két hónappal később, a márciusi kongresszuson számolt be Ries István, megjegyezvén, hogy hazajövet már akkor mondotta barátainak: „nem hiszem, hogy mi még egyszer oda ki fogunk menni”. Londonban ugyanis a lengyel, magyar és olasz delegációt teljesen elszigetelték, a Marshall-terv elfogadására akarták ezeket rászorítani. Ries elmondta, hogy másfelől ők újra felvetették a görög és német kérdést, s ezzel „kissé keserűvé tettük a kongresszus többi résztvevőinek a szájait”. Többre a baloldaliak erejéből nem telhetett, legfeljebb az elhatárolódás érzése erősödhetett meg bennük. (A Szociáldemokrata Párt XXXVI. kongresszusának teljes jegyzőkönyve. Bpest, 1948, 161—162. l.)

¹⁹⁵ Népszava, 1947. jan. 11. — Ugyancsak nem emlékezett meg a sajtó a szilveszteri szociáldemokrata szerencsekívánatokról. Pedig ezeknek megint volt egy érdemleges mozzanata is: a francia párt főtitkára, Guy Mollet, a decemberi magyar elmarasztaló határozatok után január első napjaiban is rokonszenvező üdvözlést küldött: „testvéri szocialista üdvözlését és legszívesebben jókívánását küldi a magyar szocialista párt minden harcosának” (P. I. Arch. 253/021/1945—48. 39-es esemő). Baráti jóérzést tükrözött I. Blume asszony szerencsekívánata, szárazabb volt az osztrák párt távirata.

¹⁹⁶ Ugyanakkor Kelet-Európából nyugatra disszidált jobboldali szociáldemokrata vezetők a januári napokban határozták el, hogy a korábbi személyes kapcsolatkeresés helyett megszervezik a maguk „kis Internacionáléját”, s így remélték elérni bebocsátásukat a szociáldemokrata pártok nemzetközi szervezetébe. (P. I. Arch. 253/021/1945—1948. 39-es esemő.)

¹⁹⁷ Szocializmus, 1948. jan.—márc. 3. l. A folyóirat egész tartalma a „harmadik út” elítélése volt. Szakasits Árpád cikkét nyomon követi Justus Pál írása „Pártunk feladatai” címen,

tette: „Éreztük, hogy »jobboldal« és »baloldal« kibékíthetetlen ellentétbe jutott és itt nincs, mert nem lehet alku, kompromisszum.” A cikk írója az együttműködésen túl már az egyesülés megvalósítását veti fel. A folyamatot végig kell gondolni — figyelmeztet, s éppen ezen az alapon a logikai végkövetkeztetésig jut: a munkásság egységes pártjának megteremtéséig.

Ezekben a napokban és hetekben a figyelem természetesen már az egyesülés előkészületeire, a centrista és jobboldali csoportok, személyek elszigetelésére irányult, a külpolitikai események háttérbe kerültek. A jobboldali és centrista szárny februárban már teljesen dezorganizálódott, deferált s több ízben kísérletet tett, hogy magát baloldali színben tüntesse fel. Ilyen körülmények közepette a pártsajtó egységesebbé vált, megszűnt a Népszava és Világosság közötti politikai különbség. Február 18-án a nagybudapesti összvezetőségi ülésen végképpen kiszorították a vezetőségből a centrista vagy jobboldali felfogásúakat.¹⁹⁸ Ezt követően a magyar szociáldemokrata pártban már végképpen csak a baloldal politizálhatott.¹⁹⁹

A februári határozatok után a március elején összeülő kongresszusnak már nem sok mondanivalója lehetett, főként új mondanivalója nem maradt. Rónai Sándor elnöki megnyitója, Szakasits Árpád főtitkári beszámolója, az egyes hozzászólók beszédei mind azt a motívumot húzták alá, hogy nemesak elérkezett a jobboldallal való szakítás ideje, de egyúttal a lépés elkésetttségét is bizonyos sajnálkozással vették tudomásul.²⁰⁰ A kongresszuson mindenesetre a baloldálnak adtak igazat, mint amely megmentette a szociáldemokrata párt becsületét. Ugyanakkor a szónokok tekintélyes része éles szavakkal marasztalta el a nyugati pártokat, s egy küldött sem akadt már, aki azokat védelmébe vette volna, s az angol, francia párt politikáját szocialistának nevezte volna.

E kongresszus idején a nyugati pártkapcsolatok már semmisenek voltak tekinthetők. Bizonyos árnyalati különbségek azonban még akkor is mutatkoztak. A nyugati pártok között az adott skála két pólusán az angol Labour Party és az olasz szocialista párt helyezkedett el. E kettő között helyezkedett el a Guy Mollet vezette francia párt. Valamennyi nyugati párt — az olaszt beszámítva — csak táviratot küldött (néhány baráti keleti párt is), de ezek közül az angol félreérthetetlenül ellenséges érzületet mutatott: „A legutolsó hetek folyamán

amelyben a jobboldal ellen küzdve az egyesülés gondolatát támasztotta alá a magyar mozgalom tanulságaival. Káldor György ugyanebben a szellemben írt lengyel tapasztalatairól, a lengyel harmadik utasok kudarcáról és a példamutató munkásegységről, valamint a lengyel szocialisták nemzetközi kezdeményezéseiről. Bier Lili pedig a francia harmadik út esődjéről számolt be.

¹⁹⁸ Népszava, 1947. febr. 19.

¹⁹⁹ A balratolódást elősegítette a csehszlovák harmadik utas próbálkozás összeomlása is. A csehszlovák belpolitikai válság során február végén a szociáldemokrata párt vezetősége tehetlenné vált, aktivizálódott a Z. Fierlinger, E. Erban és J. Hájek vezette baloldal, amely szolidaritást vállalt a kommunista párttal. A régi vezetőségből sokan lemondtak — többek között B. Vilim főtitkár és Bernard, a külpolitikai osztály vezetője —, az új felfrissített vezetőség egyértelműen rálépett arra az útra, amelyen a lengyel és magyar testvérpárt már régebben haladt. Mindez alátámasztotta a párt baloldali vezető magját abban a korábbi elhatározásban, hogy a pártkongresszuson félreérthetetlenül kiszorítanak a pártból minden centrista felfogást, s a kongresszust a két munkáspárt egyesülésének jegyében tartják meg.

²⁰⁰ A jobboldal elleni harcban a baloldal helyenként túlságosan türelmetlen volt, a párt egész politikájáról helyenként talán pettyezettebb képet nyújtott, mint ahogyan a fő országos kérdésekben az indokolt volt. Ez az ítélet azután átkerült a kommunista sajtóba, ahol Révai József emelte elvi rangra 1947 februárjában ezt a baloldali akciót is keveselő álláspontot (*Révai József: i. m. 272—277. l.*). Ezt azonban már akkor utólagos torzításnak érezzük, hiszen a baloldaltól többet várni korábban, 1945—47-ben nem lehetett, s nem is vártak.

hozzánk érkezett hírek világossá teszik, hogy a magyar Szociáldemokrata Párt apparátusát most vezető személyek nyílt elítélésben cselekszenek a magyarországi szociáldemokrata párt tömegeinek ismert kívánságaival.” A távirat külön sérelmezi a „legnagyobb nemzetközi hírnévvel bíró személyeknek” a pártvezetőségből való kirekesztését.²⁰¹ A másik oldalon az olasz és a görög szocialista párt sok sikert kívánt a magyar pártnak.²⁰² Természetesen ugyanilyen értelemben érkezett jókívánság a csehszlovák párttól, de a baloldali Negrin-Lamoneda vezette spanyol szocialistáktól is, akik „legtestvéribb jókívánságaikat” küldték. Figyelemre méltó azonban a francia távirat — éppen az angolal szemben. A franciák ugyanis, miután kimentették magukat, semmiféle bíráló megjegyzést nem tettek, sajnálatuknak adtak hangot távolmaradásukért, majd leírták a végeredményben együztérző sort: „Jó kívánságainkat és szocialista üdvözlőletünket küldjük.”²⁰³

Míndez azonban csak érdekes jelenség lehetett már, amire politika nem épülhetett, hiszen a kongresszus minden kapcsolatot megszakított a méltán elítélt Bevin, Blum és Saragat fémjelezte pártokkal. Ezekről állapította meg a referátumban Szakasits Árpád, hogy elvakult kommunistaellenességükkel megbontják a nemzetközi munkásmozgalom egységét, és népeiket „a kapitalizmus diktatúrájának vetik oda”²⁰⁴

A legmagasbb pártfórumon, a kongresszuson elhangzott szavak gyakorlatilag annak a folyamatnak végét jelezték, amelynek során a magyar párt megszakította kapcsolatait a nyugati szociáldemokratákkal. Ennek formális bejelentése néhány nappal később, március 22-én történt meg.²⁰⁵

A magyar szociáldemokraták nemzetközi politikai önálló tevékenysége ezzel tulajdonképpen lezárult. Némi összeköttetések, személyes baráti vonalak többek között nyugati baloldali szocialista körökkel ezután is fennmaradtak. Míndez azonban kevés volt tényleges politikai akciók kibontakoztatására. A munkáspártok egyesülésekor a baloldaliak ugyan még azt gondolták, hogy a későbbiekben is talán gyümölesztetni tudják a nemzetközi kapcsolataikat, de a Magyar Dolgozók Pártjában erre már nemesak az objektív lehetőségek fogyatkoztak meg, illetőleg váltak részben értelmetlenné, hanem a párt akkori vezetői gyanakvással is fogadták ezeket az összeköttetéseket és teljes megszüntetésüket követelték meg. 1948 júniusa után a magyar munkásmozgalom fejlődésében új szakasz kezdődött, amely új problémákat és feladatokat vetett fel az immár egyesült szocialista-kommunista munkásság számára.

²⁰¹ A magyar munkásosztály egységéért! A Szociáldemokrata Párt XXXVI. kongresszusának jegyzőkönyve. Bpest. 1948. 4. l.

²⁰² Az olasz párt nevében felszólaló Dugoni a két párt történeti és eszmei közelségét hangsúlyozta, majd leszegelte, hogy meggyőződésük szerint mindkettő a „jó úton” halad a szocializmus felé (i. m. 92—93. l.).

²⁰³ I. m. 34. l.

²⁰⁴ I. m. 27. l.

²⁰⁵ P. I. Arch. 253/1—239. — A nyilatkozatot a Népszava 1947. márc. 23-i száma is közölte. A nyilatkozat szövegét a magyar párt megküldte a különböző szocialista pártoknak is két külön típusú levél kíséretében. A baloldali pártokhoz fordulva megírták: „Megszakítjuk a jobboldali szocialista pártokkal való kapcsolatunkat. Kedves elvtársak, fogadják testvéri szocialista üdvözlőletünket” (P. I. Arch. 253/1—239). A másik típusú levél csak rögzíti, hogy megszakítják kapcsolataikat a londoni szervezetben tömörülő szociáldemokrata pártokkal. Ezentúl legjobb kívánságaikat küldik a pártoknak. A szocialista jelző itt hiányzik, s az okfejtés is.

Й. ЕМНИЦ

**ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИЙ КУРС
СОЦИАЛДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ВЕНГРИИ,
1945—1948 ГГ.**

Резюме

После освобождения страны Венгерская Социалдемократическая Партия в новой обстановке, новыми целями и в большинстве руководителями вступила на путь внутренней организации партии и преобразования политической жизни страны. В сложившейся обстановке Социалдемократическая Партия в большинстве случаев в области внутриполитических вопросов содействовала демократическому прогрессу и социалистическим решениям проблем. Важнейшим залогом этого явилось осуществление единства рабочих. В деле осуществления и защиты прочности единства рабочих важную роль играло левое крыло Социалдемократической Партии, которое в период между 1945—1948 годами последовательно выступало за сотрудничество с Коммунистической Партией и за дружбу с Советским Союзом. По важнейшим вопросам — после внутренних дискуссий и исходя из различных причин — в большинстве случаев и центр принимал политику левого крыла, так как представления правого крыла оценивались им ошибочными, опасными для дела социалистического развития и авантюристскими.

В области внешнеполитических отношений и курсе Венгерской Социалдемократической Партии это же левое направление играло роль определяющего фактора. Уже в 1945 г. Венгерская Социалдемократическая Партия отгородила себя от политики Австрийской Социалдемократической Партии и подвергла ее критике, а с лета и осени 1945 г. критически отнеслась и к представленной Бевином политической линии Labour Party. О левой направленности Венгерской Социалдемократической Партии говорят те ответы, которые в 1946 г. были даны Партией на обращение Labour Party, а так же выступления венгерских представителей на идеологической конференции французских социалистов в 1946 г. Эта левая направленность проявлялась и в выступлениях венгерских делегаций на международных социалистических конференциях (1946—1947 гг.), и под ее знаком установились тесные связи между польской, венгерской и руководимой Ненни итальянской социалистической партиями. По инициативе этих трех партий, к которым присоединились швейцарская, бельгийская и французская левая-социалистическая часть (такие личности как Э. Фирлингер, Й. Хумберт-Дроз, Изабелле Блум и проф. Е. Лабрюсс), родился в 1947 г. план особого сотрудничества левых социалистов. Левые социалисты подчеркивали идею классовой борьбы, боролись против политики холодной войны, подвергали критике антикоммунизм правых социалдемократов и трудились над тем, чтобы правительство английской рабочей партии пришло ближе к коммунистическим партиям и к Советскому Союзу. Так как данная, имеющая социалистическое намерение «политика моста» в 1947—1948 гг. стала неосуществимой, левые социалисты осознали это и выступали за защиту дела социализма.

J. JEMNITZ

**LA LIGNE DE POLITIQUE EXTÉRIEURE DU PARTI SOCIAL-DÉMOCRATE
DE HONGRIE (1945—1948)**

Résumé

Après la libération du pays le Parti Social-Démocrate de Hongrie se mit à organiser son travail intérieur et à transformer la vie politique du pays dans des conditions changées, s'étant proposé de nouveaux objectifs et s'appuyant pour la plupart sur une nouvelle direction. Quant à la majeure partie des problèmes de politique intérieure surgis à cette époque le Parti ne manquait pas d'encourager le progrès démocratique et les solutions d'aspect socialiste, attitude qui nécessitait absolument la réalisation de l'unité ouvrière. La gauche social-démocrate qui entre 1945 et 1948 persévéra conséquemment dans la voie d'une collaboration avec le Parti Communiste et témoignait d'une attitude prosoviétique, avait un important rôle à jouer quant à la réalisation de l'unité ouvrière et à son maintien durable. Ayant considéré les conceptions de l'aile droite comme erronées qui mettent en danger l'évolution socialiste et se dégénérent en une

politique d'aventures, pour différentes raisons et à la suite des discussions déroulées au sein du Parti, le centre ne se refusa pas, lui non plus, à suivre la ligne précisée par l'aile gauche.

Pour ce qui est des relations et tendances sur le plan de la politique étrangère c'était la même influence de l'aile gauche qui prédominait au sein du Parti Social-Démocrate de Hongrie. Dès 1945, en soumettant à une critique la politique du Parti Social-Démocrate autrichien, le Parti hongrois ne tarda pas de s'en détacher et à partir de l'été et de l'automne de la même année il prit la même position à l'égard de la politique de Bévine influant sur le Labour Party. Les réponses données en 1946 aux requêtes de ce même Parti témoignent également des conceptions combattantes de gauche du Parti hongrois et ce sont les mêmes idées qui se reflètent dans l'intervention du délégué hongrois au congrès idéologique organisé en 1946 par les socialistes français. C'était la même orientation à gauche qui lors des conférences socialistes internationales (1946—1947) caractérisait l'attitude de la délégation hongroise, attitude qui conduisit à l'établissement d'étroits rapports entre les partis socialistes polonais, hongrois et italien, ce dernier conduit par Nenni. C'est l'initiative de ces trois partis, s'assurant le ralliement des socialistes de gauche tchécoslovaques, suisses, belges et français (tels que Z. Fierlinger, J. Humbert-Droz, Isabelle Blum et le professeur E. Larousse) qui, en 1947, donna naissance au projet d'un rassemblement à part des socialistes de la gauche. Ceux-ci mirent l'accent sur l'idée de la lutte des classes et engagèrent le combat contre la prédominance de la politique de guerre froide. Ils n'étaient pas sans critiquer l'anticommunisme des socialistes de la droite et déployaient des efforts en vue de rapprocher le gouvernement labouriste anglais au Parti communiste et à l'Union Soviétique. Ayant reconnu l'échec «de la politique de pont» de tendance socialiste, les socialistes de la gauche ne tardèrent pas d'embrasser la cause du socialisme.